

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖУРНАЛЫ
КАЗАХСТАНСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
KAZAKHSTAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW

Научно-теоретический и информационно-практический журнал

№1
(70)

Журнал издается с 03.02.2000г., выходит ежеквартально.

*Свидетельство о постановке на учет средства массовой информации, выданное
Министерством культуры и информации Республики Казахстан
№ 15701-Ж от 24 ноября 2015 г.
(свидетельство первичной постановки на учет № 1073-Ж, 03.02.2000г.)*

Редакционный совет:

*Председатель – доктор юридических наук, профессор **Жалаури О.Ш.** (Алматы)*

Члены Редакционного совета:

*доктор юридических наук, профессор **Айтхожин К.К.**; доктор юридических наук,
профессор **Сарсембаев М.А.** (Астана); доктор юридических наук, профессор
Мауленов К.С.; (Алматы); доктор юридических наук, профессор **Мацкевич И.М.**
(Москва); доктор юридических наук, профессор **Шумилов В.М.** (Москва)*

Редакционная коллегия:

*Главный редактор – доктор юридических наук **Алибаева Г.А.***

Члены Редакционной коллегии:

*доктор юридических наук, доцент **Сабитова А.А.**; кандидат юридических наук
Толкумбекова Н.О.; кандидат юридических наук **Кудайбергенов М.Б.**, кандидат
юридических наук, доцент **Әбділда Д.Ә.***

СОБСТВЕННИК:

*Учреждение «Евразийская юридическая академия им.Д.А.Кунаева»
(город Алматы)*

Адрес редакции:

*Республика Казахстан, г.Алматы, ул. Курмангазы, 107
Телефон: 8 (727) 292-98-77, 350-78-88*

e-mail: наука_kunaev@mail.ru

СОДЕРЖАНИЕ

Алдибеков Ж.С. Дәстүрлі қазақ қоғамының рухани – құқықтық дамуының ерекшеліктері	4
Дюсебаев Т. Жоғарғы оқу орындардағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізу мәселелері	8
Иманкулова Г.И. Конституционно-правовые основы и проблемы осуществления контроля за исполнением решений правительства Кыргызской Республики	12
Сюрикпаева А.О. Қазақстандағы білім беру жүйесінің дамуы	18
Юсупов У.Ж. Конституционно-правовые основы и проблемы экологии и рационального использования водных ресурсов в Кыргызской Республике	22

Трибуна Молодого Ученого

Абдуажитов Р.М. Структура и виды аипа в казахском обычном праве	28
Бакешова Д. Интеллектуалдық меншіктің қазіргі халықаралық -құқықтық түсінігін қалыптастырудың тарихи аспектілері	33
Байузаков А.К. Правовые проблемы совершенствования конституционно-правового статуса общественных объединений в Республике Казахстан	41
Бауыржанова А. Акционерное общество как одна из организационно-правовых форм некоммерческих юридических лиц	45
Бітен Д.Е. Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша меншік құқығын қорғау	49
Жебесін А.Т. Қазақстан мен Сауд Арабиясы арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастық: құқықтық қыры	53
Жорабек А.А. Ядролық лаңкестікпен күресудің халықаралық-құқықтық мәселелері	58
Қажыкереева А. Қазақстан Республикасы меншік құқық қатынастарындағы өнеркәсіптік меншік объектілерінің құқықтық реттелуі: шетелдік тәжірибе	63
Имансаева А.М. Правовое регулирование научных произведений, программ ЭВМ и баз данных в качестве служебных объектов авторского права по законодательству Республики Казахстан	73
Курманалиев Б.О. Оценка монархического правления в истории политико-правовой мысли Казахстана	77
Мухаметов А.Е. Личность преступника – соучастника коррупционного преступления	86
Нурмагамбетов С.С. Соотношение моральной и юридической ответственности государственных служащих	95
Өсербай А. Е. Құқықтық мемлекет қалыптастырудағы шетелдік инвестициялардың маңызы	99
Рахым А.Т. Скорректированная система правовых актов прокуратуры	105
Таужанов Е. Общая характеристика административной ответственности в законодательствах зарубежных государств	110
Сейдулла Н. Тікелей демократия институттарының құқықтық мәртебесі	116

Алдибеков Ж.С.
Конституциялық, халықаралық және кеден ісі
кафедрасының профессоры, з.ғ.д.

ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНЫҢ РУХАНИ – ҚҰҚЫҚТЫҚ ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада Қасым хан және Есімхан заңдарының дәстүрлі қазақ қоғамының рухани құқық дамуындағы маңызы көрсетілді.

Кілт сөздер: Көші – қон, Қасым хан, Есім хан, Мүлік заңы, Қылмыс заңы, Әскери заң, Елшілік жоралары, Жұртшылық заңы, Ислам, Шариат, Қазақ ұқығы, Жарлық, Шешім, Кесім, Бітім, Ережелер.

Дәстүрлі қоғамда қазақ даласын жайлаған мыңғыраған мал отарлары мен табындары көшпелі өркениеттің негізгі материалдық байлығы, өндіріс пен соғыстың құралы, күнделікті көшіп – қонудың және азық – түлік өндірісінің басты қайнар көзі болумен қатар, көшпелі мал шаруашылығының жүйесі қазақтардың рухани – моральдық өмірінің мәнін, маңызын әрі сипатын да анықтады. Мәселен, ежелден қалыптасқан дәстүр бойынша қазақ ауылдарының азаматтары бір – бірімен кездескен кезде: «Мал – жан аманба?»- деп сәлемдесетін болған. Бұл дәстүр осы уақытқа дейін сақталып, дәстүр сабақтастығы сақталып келеді. Қазақ халқының аса бай ауыз әдебиетінде зерделенген бата беру, лағнет айту, мақал – мәтелдер, халық әндері, эпостық жырлар халымыздың рухани – құқықтық мәдениетінің негізгі мазмұнын құрады, яғни өткен кезеңдегі оның қоғамдық және құқықтық санасының айнасы іспеттес болды. Мәселен, қазақтардың алғыс сезімге байланысты тілек – пікірлері мынандай қанатты сөздермен өрнектелді: «Бай бол, төрт түлікке сай бол», А, құдайым ондасын, ондағанның белгісі мың саулығың қоздасын, сексен інген боталап, сегіз келін қомдасын». Көші – қон керуені алыс жолға қозғалып, бір – бірімен кездескен кезде: «Көш көлікті болсын», мал сауыны кезінде: «Сауар көбейсін», қойды басқа да түлік малдарды қырқу науқаны кезінде: «Қырқар көбейсін», бақшашылар өрісте кездескен уақытта: «Бағар көбейсін», суат басында: «Суарар көбейсін», - деген сияқты т.б. игі – тілектерді айтатын болған.

Қазақ қоғамының саяси жүйесін жүйесін біріктіретін басты тұлға – мемлекеттің негізгі белгісі – билік пен бағыныштылыққа негізделген заңдық жүйенің болуы және сол заңды орындайтын мемлекеттік тұтас жүйесінің жасалуы. Әр елдің өзіне лайық заңы мен басқару үрдісі бар. Мұндай заң мен өзіне тән басқару жүйесі біздің халқымызда да ертеден қалыптасқан. Қазақ заңының бір ерекшелігі – тек әділдік пен дін жолын ұстанумен бірге сөз өнерін: шешендік, тапқырлық, айтқыштық өнерді де жоғары бағалап, оған жүгінетін болған. Соған лайық әділ билердің өзін де сөзін де қадір тұтып, олардың есімін аузынан тастамаған.

Қазақ мемлекетінің және оның әділет, әдет – ғұрып заңдарының тарихында «Қасым ханның қасқа жолы» деп аталатын заң ережелерінің орны ерекше. Өзінің мазмұны бойынша бұл заңның түбегейлі идеясы ежелгі әскери демократия арнасына барып тіреледі [1.5426.]) Қазақ хандығы заңдарының түп – төркіні қазақ халқында ұрпақтан – ұрпаққа жалғасып келген әдет – ғұрыптық ережелерден шықты. Бұл ғұрыптық – әдеттік ережелер ел салтына сіңген, халық бұхарасына түсінікті заң болды. Осы тұрғыдан «Қасым ханның қасқа жолы» бес тараудан тұрады. Олар мыналар:

1. Мүлік заңы (мұнда жер, мал – мүлік, дауының ережелері қамтылған);
2. Қылмыс заңы (кісі өлтіру, ел шабу, мал талау, ұрлық – қарлық);
3. Әскери заң (қосын құру, аламан міндеті, қара қазан, ердің құны, тұлпар ат);
4. Елшілік жоралары (майталмандық, шешендік, халықаралық қатынастарда сыпайылық, әдептілік, мәмілегерлік жұмыстар);
5. Жұртшылық заңы (ас, той, ел басқару, әдет – салт дәстүрлерді, дін тағы да басқа елішіндегі түрлі жағдайларды шешуші осы заң арқылы тексеріледі [1.542 б.]. Қысқаша түйіндейтін болсақ, «Қасым ханның қасқа жолын» жарғы деп атау алған қазақ халқының алғашқы ата заңы болды. Бұл заңды қазақтың үш жүзі – үш хандығы арасындағы (ұлы жүз, орта жүз, кіші жүз) дипломатиялық сыртқы, ішкі, әскери, әлеуметтік қарым – қатынастарды құқықтық негізде анықтап берген аса маңызды ережелердің жиынтығы ретінде қарастыра отырып, оны қазақ мемлекетінің іргесін бекітіп, оның нығайып, қалыптасуына зор үлес қосқан заңдар жинағы деп қарауымыз керек.

«Есім ханның ескі жолы» аталатын заңдар жинағын – жаңа жарғы ретінде шығарған Есім ханның көздеген мақсаты негізінен идеологиялық мақсат- Ислам (мұсылман) дінін орнықтыру үшін қабылданған деп түйіндеуге болады. Бұған дейін қазақ арасында аралас –құралас өмір сүріп келген мұсылмандық пен тәңір сенімінің ара – жігін айырып, оны басты саясат құралына айналдырмақшы болды. Есім ханның заңының бір ерекшелігі – бұрынғы «Қасым ханның қасқа жолында» жоқ құн туралы заңды тұңғыш рет енгізуі болса, екіншіден қазақ халқының өз ішінде қан тазалығын сақтау принципін алғаш рет құқықтық тұрғыдан негіздеп, жеті атаға дейінгі деңгейде қыз беріп, қыз алыспау туралы қатаң ереже – дәстүрді қалыптастырғанын айтуға болады. Ел аузында сақталған деректерге қарағанда, Есім хан тұсында «Қасқа жолға» қосылған жаңалық: «хан болсын, ханға лайық заң болсын», «батыр болсын, жорық жолы мақұл болсын», «абыз болсын, абыз сайлау парыз болсын», «би болсын, би түсетін үй болсын» деген ережелер екен [2,319б.]. Бұл тұжырымдар сол дәуірдегі қазақ мемлекеті құрылысының саяси – әкімшілік, әскери, рухани және сот сипатындағы төрт тұғыры екендігін байқатады.

Сонымен қарастырылып отырған кезеңдегі қазақ заңдарының өзіне тән басты ерекшелігі – оның тілі тұжырымды, есте сақтауға ыңғайлы, ұйқасты, өрнекті шешен сөздермен құрастырылуында. Мысалы, «Әділ билік – алтын таразы», «қара қылды қақ жару», «тура биде туған жоқ», «жетпеген билік жеті ұлықтың есігін ашады», «батыр – айғақ, балуан – куә», «сорғалаған қан, сойдақтаған із», «ер өлтіріп, өріс бұзу», «ел шауып, мал талау», «табандап тұрып, тап шығу», «бата тимесе қате тию», «қысасқа қан, оқысқа құн», «жазыққа жаза, айыпқа әнжі», «ханға хандық, биге билік», «мойнына қосақ, көтіне тіркеу», «семсер астында серт жүрмейді», «иілген басты қылыш кеспейді», «алдыңа келсе атаңның ұнын кеш» т.б. Бұлар қазіргі кезде де мақал – мәтелдер түрінде ел арасында сақталып келеді.

Бастапқы кезеңде ұзақ уақыт бойы ауыздан – ауызға, ұрпақтан – ұрпаққа сөз құдіреті арқылы беріліп келген әдет – ғұрып ережелері мен қағидалары мемлекет тарапынан ресімделіп, бекітіліп, толықтырылып әрі жетілдіріліп дәстүрлі қазақ қоғамына ортақ, жалпыға міндетті заң ретінде қалыптасты. Сондықтан кеңес дәуіріндегі біратар зерттеушілердің қазақтың әдет – ғұрып құқығын ерекше таптық тұрғыдан сипаттап, оны тек үстем таптардың мүддесін көздеп, басқа әлеуметтік таптарды қанаудың құралы болды деген кереғар пікірлерімен келісуге болмайды.

Қазіргі дүниеде өзінің ұлттық заңы болмаған, ұлттық құқығының тарихы болмаған бірде – бір мемлекет жоқ. Ұзақ әрі бай тарихы бар қазақ мемлекеттігі де өзінің ұлттық

құқығы бар, заңы бар мемлекет. Қазақ халқы құқығының тарихы ұзақ әрі күрделі. Біріншіден, жазба әдебиеттер шамалы, бытыраңқы болғандықтан, оның үстіне ол деректердің дені басқа тілдерде жазылғаны және басқа елдердің мұрағаттарында сақталғандығы. Екіншіден, қазақ құқығының шығу, жетілу және даму тарихы өзгерістерге толы болды.

Бірінші: қазақ құқығының (заңының) шығуы. Қазақ құқығының даму тарихын қозғағанда, ең алдымен қазақ халқының құрамына кіретін, қазақ даласында өмір кешкен байырғы этностарды (тайпаларды) анықтау қажеттігі туындайды. Осы тұрғыдан қазақ халқының негізгі құрамын төмендегі ежелгі әрі іргелі тайпалардың болғанын тарихи фактілер растайды, атап айтқанда олар: сақтар, сарматтар, ғұндар, тохарлар, қыпшақтар болды. Қазіргі қазақ халқы солардың заңды мұпагері, сондықтан сол этностардың өздері жасаған төл тарихының кезеңдері мен географиялық аймақтарында дүниеге әкелген мол мазмұнды заңдарынан, туын желбіреткен мемлекеттерінен, өзіндік мол мәдениеттерінен қазақ халқы өз еншісі алуға хақылы.

Екінші: қазақ құқығының (заңының) бастауы. Егер де бабалар тарихына тереңдеп үңілсек Үйсін, Ғұн тайпалары тарих сахнасына шыққанда мемлекеттіліктің барлық белгі – нышандарын бойына топтастырған құрылым болғанын пайымдаймыз. Өйткені, оларда мемлекеттің негізгі нышаны болып саналатын өзіндік ерекшелігі – құқық жүйесі қалыптасқан. Өкінішке орай, бұл жөнінде қазақ тарихнамасында ашық мәліметтер аз. Осы тұрғыдан Қытай деректеріне сүйенсек, ол былай деп сыр шертеді: «Сиунның заңы бойынша (ғұндарды айтады – Ж.С.) қанжар немесе пышақ алып адамды өлімші етіп жаралағандар өлім жазасына кесіледі, ұрлық жасаушының мал – мүллігі түгел тәркіленеді, жеңіл қылмыс жасағандардың беті тілініп, ауыр қылмыс жасағандарды жазалау он күннен әріге созылмайды. Жалпы алғанда мемлекетте мұндай қылмыспен қамауға алынатын күнәлілер онша көп болмайды [3,25 б.]. Түркі дәуірінде, Бумын қаған тұсында түркі жұртының іргесін берік ұстау үшін өзіне өзіне дейінгі заңдар електен өткізіліп, жарамдысы қалдырылып, қоғам дамуына жауап бермейтіндері ысырылып тасталып, белгілі реформалауды бастан кешкен. Мәселен, Қытайдың Жыу кітабында олардың заңы сараланып көрсетіледі. Қылмыстық заңдар бойынша бүлікшілік, опасыздық, кісі өлтіру, біреудің әйелін зорлау, сәйгүлік ат ұрлау – өлім жазасымен жазаланады. Ал денең басқа бір мүшесін зақымдаса, онда жылқы төлененді, ат немесе басқа да зат ұрлаушы сол ұрлығының құнын он есе етіп қайтарады [4,31 -35 бб.]. Байыптап қарасақ, жоғарыдағы Ғұндар мен Түркілердің заңдары бір – бірінен онша алшақ кетпейтін сияқты. Бұдан шығатын түйін – бұл заңдардың түп төркінінің бірлігін аңғартады.

Одан әрі Қазақ Елінде заң түзу қызметі Қасым ханның, Есім ханның және Тәуке ханның тұсында өз жалғасын табады. Олардың қазақ мемлекетінің іргесін нығайтуда ерекше рөл атқарған ірі мемлекет қайраткерлері екендігі белгілі. Соның айғағы, олардың өзіне дейінгі заң – жарғыны бір жүйеге түсіріп, уақыт талабына сай бейімдеп, жаңа серпін, бағыт беруінде еді.

Қазақ құқығының тарихи нұсқалары мен үлгілеріне байыппен үңілетін болсақ, оның мынандай басым нысандарын кездестіруге болады.

1. Жарлық. Жарлық саяси – әлеуметтік жоғарғы буынында отырған немесе мемлекет билігін өз қолына ұстаған билеушінің қоғамды басқаруды іске асыру үшін шығарған бұйрығы. Өткен тарихымызда Үйсін мемлекетінің билеушісі Сеңгіле Күнбидің: «өріске оймақ қосылмасын, табынға тұяқ қосылмасын» [5.992 б.]. деп бүкіл елге жарлық шығарды. Жарлықты жұрт орындайды.

2. Шешім. Шешім қазақ тарихында елдің бірлігі мен жердің тұтастығына байланысты болған маңызды, келелі істерді, хандық кеңестің, билер кеңесінің талқысына салып шешіп келген. Мәселен, Түрік қағандығы кезінде қаған билігінде отырған Алып қаған ел билеудің үрдісінен шыға алмағанда, ел ақылмандары кеңесе келіп, төрт қағанның ішіндегі сұңғыласы Ирүк қаған, билікке соның отырғаны мақұл [6, 102б.]. деп шешім шығарғаны дәлел. Шешімді жұрт мойындайды.

3. Кесім. Кесім дәстүрлі қазақ қоғамының көшпелі өмірінде, қазақ даласын ғасырлар бойына толғандырып келген іргелі әрі көкейкесті мәселелердің жетерлік болғандығынан хабардар етеді. Сондай – ақ, олардың туындау себебі де, шешілу жолдары да жауапты болған. Оған қатаң кесім шығарылған.

4. Бітім. Бітім қазақ қоғамының саяси – әлеуметтік өміріндегі дені басым саласы, яғни азаматтық істер. Мұндай істер жарастыру, татуластыру (салауат –Ж.С.) тұрғысынан қарастырылады да, оған бидің бітімі шығарылады. Бітімге жұрт жүгінеді. Демек, қазақ құқығының басым нысандары болған жарлық, шешім, кесім және бітімдердің қазақ әдет – ғұрып құқығының тарихы мен теориясынан алатын орны ерекше деп тұжырымдауға болады.

5. Қазақ құқығының ұғымы жөнінде. Қолда бар деректерді сараптай қарағанда, тарихта кездесетін қазақ заңдарының қай – қайсы да этностардың, ұлыстардың саяси билігімен әрі бірлігімен тығыз байланысты болған. Әдет – ғұрыптар мен әдеттік – құқықтық нормалар үшін ортақ ұғымдар мен терминдер: «ескі әдет», «ата – баба салты» т.б. ұғымдар қолданылады. Сонымен қатар нормалардың маңызын, мазмұнын айқындау қажет болғанда да "«жора», «жарғы», «жол», «бітім» сияқты терминдер қолданылды. Бірақ, «жарғы» термині ғана өзге ұғымдармен байланыстырылмайтын. Өйткені, «жарғы» ұғымы мемлекеттегі билік органдары мақұлдаған немесе бекіткен нормалардың жоғарыдағы нысандары есебінде болғандықтан деп тұжырым жасауға болады.

Қазақ – әдет ғұрып құқығының кейінгі ұғымдарының бірі – «Ережелер» болды. Ережелер қазақ қоғамында халқымыздың Ресей империясының қол астына бодандық жағдайда толық өтуімен байланысты XIX ғасырдың ортасында пайда болды.

Қарастырылып отырған кезеңдегі ислам дінінің жол – жосығы бойынша қалыптасқан, дәстүрлі қазақ қоғамындағы құқықтық бастаулардың бірі – шариат болды. Бірақ, қазақ қоғамының көшпенді шаруашылығының ерекшелігіне байланысты мұнда шариат түгелдей қолданылған жоқ. Негізінен шариат (мұсылмандық заңдар) Қазақ Елінің отырықшы аудандарында кеңінен қолданылды., ал көшпелі елді мекендерде (Дешті Қыпшақ даласында) шариаттың қолдану аясы шағын болды.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Марғұлан Ә. Қасым ханның қасқа жолы. //Қазақстан Энциклопедиясы, - 6 т. – 542 б.
- 2 Мыңжан Н. Қазақтың қысқаша тарихы. – Алматы, 1994, - 319 б.
- 3 Гаузун патшаның тағлыматтары. – Пекин, - 1986. – 269 т. – 25 б.
- 4 Жоңғарды тыныштандырудың жалпы жобасы. – Пекин, 1987.- 9т. 31-356 б.
- 5 Бон Гу. Ханнама. Қытай кітап департаменті баспасы.–Пекин, 1997. 992б.
- 6 Чай Хон Син. Тан дәуіріндегі тоғыз сан қаңлылар және түркі мәдениеті. – Пекин: Қытай кітап департаменті баспасы, 1998, - 102 б.

Резюме

В статье анализируется роль и значение законов Касым хана и Есим хана в духовно – правовом развитии традиционного казахского общества.

Summary

The article analyzes the role and importance of the laws of Kasym Khan and Yesim Khan in the spiritual and legal development of traditional Kazakh society.

УДК:343.35(574)

Дюсебаев Т.Т.
құқық магистры, аға оқытушы
Д.А.Қонаев атындағы
Еуразиялық заң академиясы

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС ЖҮРГІЗУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің өзектілігі ол кешенді сипатқа ие болуы тиіс. Тек мемлекеттің ғана емес, сонымен қатар еліміздің барлық аймақтарындағы барлық азаматтық қоғамның топтастырылған күш-жігері қажет. Нәтиже, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес, біріншіден, мемлекеттің тұрақты және босаңсытпайтын функциясы, екіншіден-қоғам тарапынан ерекше және қырағылық бақылаудың мәні болған кезде болады. Сыбайлас жемқорлық барлық құқықтық институттарға жойқын әсер етеді.

Кілт сөздер: Сыбайлас жемқорлық, білім алушылар, «Sanaly uiraq», жаза белгілеуге тыйым салу, мемлекет, қоғам.

Еліміздің сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізуі – мемлекеттік саясаттың бірден-бір күрделі әрі негізгі бағыттарының бірі болып отыр. Қазақстан ТМД елдерінің ішінде ең алғаш 1998 жылы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» және 1999 жылы «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңдарын қабылдап, Елбасы сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы бірқатар Жарлықтарға қол қойып, бағдарламалар бекіткен болатын. Осы уақыттан бері елімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар мен көкейтесті мәселелерді шешуде заңдылықтарды жетілдіру жұмыстары кезең-кезеңмен дәйекті түрде жүргізіліп келеді. 2015 жылдың 1-қаңтарынан бастап күшіне енген жаңа Қылмыстық, Қылмыстық процестік, Қылмыстық атқару және Әкімшілік құқық бұзушылық туралы жаңа Кодекстерде жемқорлыққа байланысты қылмыстық жауапкершілікті күшейтуге бағытталған өзгерістер енгізілді [1]. Соның бірі – сыбайлас жемқорлық дерегі бойынша сотталған азаматтарға мемлекеттік қызметте өмір бойына жұмыс істеуге тыйым салу, оларға шартты жаза белгілеуге тыйым салу, сонымен қатар алынған параға қылмыстық жаза ретінде еселенген айыппұл белгіленді.

Адамзатқа ертеден таныс сыбайлас жемқорлық – заманмен бірге өсіп-өркендеп, небір тегеурінді қарсылықтарға төтеп беріп, қайда мол қаражат, пайда болса, сол жерге тамыр жайды.

«Жемқорлыққа қарсы күрес жан-жақты, үздіксіз, ашық әрі әділетті түрде жүргізілуі тиіс. Біз сонда ғана алға қойған биік мақсаттарға қол жеткізе аламыз» деп еді Елбасымыз. Сондықтан қоғамды жегідей жеп жатқан қауіпті індетпен көп болып күресуіміз қажет.

Әрине, сыбайлас жемқорлық сылып тастайтын сыртқы жара емес, бұл тамырын тереңге жайған, өзге сау органдарын шырмап, тыныс-тіршілігін тарылтатын, сөйтіп олардың толыққанды қызмет етуіне қатер төндіретін қауіпті кесел.

Әрбір азамат өзінің Конституциялық құқығын қорғауға міндетті, қандай да болмасын «қолы да, жолы да ұзын» адамдар азаматтардың құқығын таптап, заңсыз әрекеттерге баратын болса, әділдікті орнатушы құқық қорғау органдары осы қызметті әрі қарай адал, таза атқарулары тиіс[3, 116].

«Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ» деп қара қылды қақ жарып, турасын айтып, әділдікке жүгінген қаймана халықтың ұрпағы бүгінгідей өз алдына ел болып, еңсесі биік 50 мемлекеттің қатарына жетуді көздеп отырған шақта сол адами қалып-парасат биігінен көрінуге тиіспіз.

Жоғарғы оқу орындардағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізу мәселелері Алматы қаласында 38 жоғарғы оқу орындарымен бірлесіп, сыбайлас жемқорлыққа қарсы академиялық адалдық қағидаларды қалыптастыру мақсатында ынтымақтастық хартияға қол қойылғандығы анық.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы №636 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарының «Сыбайлас жемқорлықсыз құқықтық мемлекет» 4-реформасын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарының 105-тармағының орындалуы бойынша ЖОО-да заңды мойындайтын азаматтарды қалыптастыруға бағытталған құқықтық сауаттылықты (тренингтер, конференциялар, заң үйірмелерін өткізу арқылы) ілгерілету үшін ЖОО оқытушыларының қатысуымен құқықтық ағартудың бірыңғай жүйесін қалыптастыру бойынша атқарылған жұмыстар жасалынып келеді[2].

Соның ішінде, 2018 жылдың сәуірінде ҚР Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл Агенттігінің Алматы қаласы бойынша Департаменті мен Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетімен біріге отырып және 38 жоғарғы оқу орындарымен бірлесіп «Sanaly ugraq» жобасы ашылған болатын. Біздің де Академияда «Sanaly ugraq» жобасы кеңсесі ашылды. Соның ішінде көптеген іс-шаралар өткізілді:

«Жемқорлық індет, жою міндет» тақырыбында студенттермен дөңгелек үстел өткізілді. Дөңгелек үстелге оқытушы, профессорлар мен студенттер қатысты.

Д. А Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының оқытушысы з.ғ.к., доцент Наурызбаева Раушан Қасымовна академия студенттеріне «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі шет елдердің тәжірибесі» тақырыбында дәріс оқыды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл заңнамасының қабылданған күніне орай «Қазіргі таңдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың басты мәселелері» тақырыбында академия студенттері арасында конференция өтті.

Академияда студенттері мен оқытушылары бірігіп «Біз жемқорлыққа қарсымыз» тақырыбында флешмоб өткізді.

Академияда студенттер үшін арнайы сенім жәшігі орнатылды. Ол жәшікте студенттер өзін мазалап жүрген және сыбайлас жемқорлық көріністерін еркін жазып сала алады.

Академияда аралық бақылау кезеңінен кейін студенттер арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы арнайы сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға 600-ге жуық студент қатысқан.

Академияда сессия емтихандары толықтай бейне бақылау камералары және бұғаттауыш құрылғылары арқылы өткізіледі. Сонымен қатар мемлекеттік емтихандардың барлығы кодтық жүйе арқылы өткізіледі.

«Sanaly ugraq» жобасының мақсаты – білім беру жүйесінде сыбайлас жемқорлықты жою, білім беру жүйесі арқылы сыбайлас жемқорлықтан бас тарту ортасын қалыптастыруда академия басшылығымен профессор-оқытушылар және студенттер бір ауыздан қолдайды.

«Адалдық дүкені» жұмысы өзіне-өзі қызмет көрсету жүйесі бойынша ұйымдастырылған. Мұнда оқытушылар мен студенттер өздеріне қажетті заттарды алып, алынған тауар үшін ақшаны кассалық жәшікке қалдырып, есеп айырысады. Яғни, дүкенде сатушы жоқ, затты сатып алушылар өз-өздеріне қызмет көрсететін болады. Мұндай дүкендерді енгізу жастардың жағымды моральдық қасиеттерін, соның ішінде ішкі парасаттылық пен адалдықты тәрбиелеуге бағытталған.

Аталмыш жоба қоғамда сенім атмосферасын біртіндеп құрады және студент жастарға өзін жақсы, адал адам ретінде анықтауға мүмкіндік беретініне сенім мол.

«Sanaly ugraq» - білім беру саласындағы сыбайлас жемқорлық деңгейінің қысқаруына, болашақ ұрпақта сыбайлас жемқорлыққа қарсы ой-өрісті және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруға, азаматтардың мемлекеттік билік институттарына сенімін арттыруға бағытталған жоба.

Осыған орай, Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясында жыл сайын, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізуде халықаралық, республикалық ғылыми-теориялық конференциялар, дөңгелек үстелдер, семинар кездесулер, дебаттар және т.б. студенттердің құқықтық сауаттылығын жоғарлататын іс-шаралар өткізіліп келеді.

Соның ішіндегі атап өтуге болатын, Алматы қаласы бойынша Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің бөлім басшылары және т.б. құқық қорғау органдарының қызметкерлері, саяси партиялармен, қоғамдық бірлестіктердің қатысуымен 2015-2025 жылға сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегия талқыланды. Стратегияның бірден-бір ерекшелігі – сыбайлас жемқорлықтың алғышарттары, оны тудыратын себептер мен жағдайларды жою, оның деңгейін қысқартуға, алдын алуға ықпал ететін кешенді шаралар қамтылған. Осы уақытқа дейін сыбайлас жемқорлықтың салдарымен күрес жүргізіп келдік. Ал, ендігі уақытта басты назар сыбайлас жемқорлық қылмысын жасаушыларды тұтқындау емес, оның жағдайларын жою болмақ [4, 226].

ЖОО білім алушылар арасында сыбайлас жемқорлық турасында ақпарат беру ісін жолға қою бойынша Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясында «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері» атты арнайы пән оқытылады.

Іс шараның басты мақсаты – мемлекетіміз осы бір жаһандану заманында көркейіп, өркениетті әрі жоғары сатыда дамуы үшін елімізге сауатты да білімді, қоғамызда құқық-бұзушылықтар мен қылмысқа төзбейтін Отан сүйгіш, Отанымызға адал қызмет атқаратын сауатты маман- азаматтарын тәрбиелеу болып табылады.

Кейбір жоғарғы оқу орындарында білім алушыларға сыбайлас жемқорлық туралы түсіндірме жұмыстарын жүргізу қамтылмаған.

Жоғарғы оқу орындарында құқықтық емес білім алушы студенттер қазіргі кезде құқықтық білім негіздерімен «Құқық негіздері» пәні арқылы танысуда. Бұл пән болашақ әртүрлі мамандық иелерінің өз құқықтары мен міндеттерін білуіне, Қазақстан

Республикасының негізгі құқық салалары бойынша жалпылама ақпараты болуына жағдай жасауды мақсат етеді. Бірақ, қазіргі кездегі еліміздегі сыбайлас жемқорлық сипатын ескере отырып оларға «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері» атты арнайы пән қарастыру арқылы сыбайлас жемқорлық туралы, сыбайлас жемқорлықтың салдары жөнінде және өз таңдаған саласында орын алуы мүмкін сыбайлас жемқорлық сипаты туралы ақпарат беру болашақ маманның бойында сыбайлас жемқорлыққа қатысты өз ұстанымын қалыптастыруына сеп бола алар еді.

Осы орайда, егер жоғарғы оқу орнындағы оқытушы (дәріскер) дәрістің басында, ең алдымен, сыбайлас жемқорлыққа түсініктеме беріп, оның мәнін ашып көрсетуі қажет. Осы сыбайлас жемқорлық істерінен жалпы мемлекет пен қоғамның, жекелеген азаматтардың шеккен зардаптарын түсіндіру студенттердің бұл мәселеге қатысты өзіндік пікірлерін қалыптастыруға ықпал ете алады деген ойдамын. Мұндағы басты мақсат сыбайлас жемқорлық қылмыстарының мемлекет пен қоғамға келтіретін зардаптарын студенттердің санасына жеткізу арқылы олардың бұл мәселеде қатаң ұстанымын қалыптастыру. Сонымен қатар, ел басқару ісінде 50-жыл Ел басқарған Діңмұхамед Ахметұлы Қонаевты айтпай кетуге болмайды. Біз академия студенттерін, яғни жас Қонаевшыларды болашақта өз қызметінде Діңмұхамед Ахметұлы Қонаевтай таза, адал ешкімнен еш нарсе алмайтын патриот ретінде тәрбелеп келеміз.

Жалпы алғанда, адамның құқықтық санасының деңгейінің көтеріліп, бойындағы құқықтық мәдениетінің артуына ол қабылдайтын ақпараттың әсерінің зор екендігін ешкім жоққа шығара алмайды. Мемлекет сыбайлас жемқорлыққа қарсы қаншама бағдарламалар қабылдап, орын алған сыбайлас жемқорлық қылмыстарына қарсы қаншама шара қолданса да қоғамда бұл мәселеге қатысты бірыңғай көзқарас қалыптастыра алмайды. Сондықтан, сыбайлас жемқорлық сияқты үлкен қауіпті мәселеде ең алдымен қоғамның теріс көзқарасын қалыптастыру үшін ол туралы ақпаратты жүйелі түрде беруді қолға алу қажет. Ол ең алдымен, балабақша, мектеп қабырғасынан басталып, кейіннен ЖОО қабырғасында жалғасын табуы тиіс.

Кез-келген қоғамның тірегі жастар екендігін ескерсек, жастар тарапынан сыбайлас жемқорлықты терістеу қолға алынса, біртіндеп бұл індетпен күресте үлкен нәтижеге қол жеткізуге болады деген пікірдемін.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі.- Алматы: ЮРИСТ, 2015, 162-б.
2. Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы №636 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарының «Сыбайлас жемқорлықсыз құқықтық мемлекет» 4-реформасы
3. Култелеев Т.М. Уголовное и обычное право Казахова. Алматы: 2004г.-321б.
4. Алауханов Е.О., Турсынбаев Д.Е. Борьба с коррупцией: Учебное пособие. – Алматы: Юридическая литература, 2008. – 288 с.

Резюме

Актуальность борьбы с коррупцией заключается в том, что она должна носить комплексный характер. Необходимы консолидированные усилия не только государства, но и всего гражданского общества во всех регионах страны. Результат будет, когда борьба с коррупцией, во-первых, станет постоянной и неослабевающей функцией государства, во-вторых — предметом неусыпного и бдительного контроля со

стороны общества. Коррупция оказывает разрушительное воздействие на все правовые институты.

Summary

The relevance of the fight against corruption is that it must be comprehensive. Consolidated efforts are needed not only by the state, but also by the entire civil society in all regions of the country. The result will be when the fight against corruption, firstly, will be a permanent and unflagging function of the state, and secondly — the subject of vigilant and vigilant control by society. Corruption has a devastating impact on all legal institutions.

УДК:342.51(575.2)

**Иманкулова Г.И.,
Главный специалист Отдела контроля и
исполнения решений Аппарата
Правительства Кыргызской Республики,
аспирантка 1 курса Академии государственного
управления при Президенте Кыргызской Республики**

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ И ПРОБЛЕМЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ КОНТРОЛЯ ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ РЕШЕНИЙ ПРАВИТЕЛЬСТВА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

В данной статье автор попыталась рассмотреть вопросы и проблемы осуществления контроля за выполнением решений правительства Кыргызской Республики, организации и функционирования автоматизированной системы контроля исполнения документов (АСКИД) в Аппарате Правительства Кыргызстана, раскрыть сущность АСКИД, выявить основные проблемы и дать ответы на вызовы времени, с учетом новых требований к содержанию и форме АСКИД, и на этой базе предложить концептуальные основы и индикаторы инновационной модели АСКИД.

Ключевые слова: правовые основы, контроль исполнения решений, Правительство Кыргызской Республики, Аппарат Правительства Кыргызской Республики, министерства и государственные комитетов, административные ведомства, автоматизированная система контроля исполнения документов, Президент, законодательная власть, исполнительная власть, судебная власть, органы государственного управления, местные органы государственного управления, органы местного самоуправления.

Контроль необходим для любой общественно-государственной системы. За годы суверенитета и независимости КР органами исполнительной власти накоплен большой опыт обеспечения контрольных функций – одного из основных рычагов воздействия на общество.

Однако демократизм общества напрямую связан с управлением. Различие между демократией и тоталитаризмом состоит не в «объеме» управления (свобода требует,

скорее всего «больше» управления), а в субъектах, формах, методах и режиме управления, утверждает Г.В.Атаманчук [1,С.20,114].

Одной из главных причин, тормозящих не только формирование действенной правовой базы, но и практическое создание тесно взаимодействующих друг с другом элементов единой системы государственного контроля и исполнения решений Правительства КР является отсутствие в отечественной науке соответствующих исследований.

Слабая исполнительская дисциплина, безответственность должностных лиц и работников правительства ведут к массовому нарушению или неисполнению решений органов государственной власти, министерствами, государственными комитетами и административными ведомствами всех уровней.

Все это дискредитирует государственную власть, нарушает права и свободы граждан, подрывает основы конституционного строя Кыргызстана и тормозит развитие государства. Отсутствие персональной ответственности должностных лиц, ослабление исполнительной дисциплины в аппаратах органов исполнительной власти являются основной причиной что законы в основном не исполняются. Большинство населения в основном отрицательно оценивают результаты деятельности органов исполнительной власти.

Ситуация сложившаяся в стране настоятельно требует укрепления организованности и порядка, повышения дисциплины и ответственности, создания в государственном управлении ориентированной на осуществление радикальных социально-экономических и демократических преобразований в кыргызском обществе целостной и слаженной системы государственного контроля, основанной на конституционных принципах разделения государственной власти и федерализма, и правового механизма его осуществления.

Конституционный Закон Кыргызской Республики от 18 июня 2012 года № 85 «О Правительстве Кыргызской Республики» (В редакции конституционных Законов КР от 19 июля 2013 года № 150, 19 июля 2013 года № 151, 30 декабря 2013 года № 228, 24 мая 2014 года № 75) определяет организацию и порядок деятельности ПКР. В соответствии с данным Конституционным Законом Кыргызской Республики от 18 июня 2012 года № 85 «О Правительстве Кыргызской Республики» на основе и во исполнение Конституции, законов, актов Президента и постановлений Жогорку Кенеша Правительстве Кыргызской Республики издает постановления и распоряжения, обязательные для исполнения на всей территории Кыргызской Республики, и обеспечивает контроль за их исполнением[2].

В соответствии с Конституцией Кыргызской Республики, конституционным Законом Кыргызской Республики «О Правительстве Кыргызской Республики», иными законами Кыргызской Республики утвержден Регламент Правительства Кыргызской Республики от 26 января 2011 года № 28 (В редакции постановлений Правительства КР от 14 июля 2011 года № 391, 16 мая 2012 года № 299, 4 декабря 2012 года № 812), который устанавливает правила организации деятельности Правительства Кыргызской Республики по реализации его полномочий[3].

Правительство руководит деятельностью подчиненных ему министерств, государственных комитетов, административных ведомств, местных государственных администраций, других органов исполнительной власти, а также деятельностью органов местного самоуправления в случае наделения их государственными полномочиями.

Правительство в пределах своих полномочий организует исполнение Конституции

Кыргызской Республики, законов и постановлений Жогорку Кенеша и Правительства, международных договоров, вступивших в силу в установленном порядке, и осуществляет систематический контроль за их исполнением органами исполнительной власти, принимает меры по устранению нарушений законодательства Кыргызской Республики.

Правительство в целях осуществления контроля за исполнением Конституции Кыргызской Республики, законов Кыргызской Республики, международных договоров, вступивших в силу в установленном порядке, и решений Правительства заслушивает на своих заседаниях отчеты и информацию членов Правительства, руководителей административных ведомств и иных органов исполнительной власти (в пределах компетенции Правительства), дает оценку деятельности указанных органов, принимает решения об отмене или о приостановлении действия актов органов исполнительной власти.

Контроль исполнения поручений, содержащихся в актах Президента Кыргызской Республики и Правительства, протоколах заседаний и совещаний, проводимых в Правительстве, резолюциях Премьер-министра, вице-премьер-министров и Руководителя Аппарата, организуется Аппаратом Правительства.

В целях оптимизации процесса принятия решений Правительства в структуре правительства и государственных органов действует система электронного документооборота с использованием электронной цифровой подписи, направленная на внедрение и развитие системы «электронного правительства».

Регламентом Правительства Кыргызской Республики от 26 января 2011 года № 28 установлен следующий порядок исполнения поручений, содержащихся в актах Правительства и протоколах заседаний Правительства, а также поручений Премьер-министра, вице-премьер-министров.

В целях организации исполнения Конституции Кыргызской Республики, законов Кыргызской Республики, указов Президента Кыргызской Республики Правительством издаются акты Правительства, даются поручения Премьер-министра, вице-премьер-министров, Руководителя Аппарата, его заместителей министерствам, государственным комитетам, административным ведомствам и другим органам исполнительной власти, местным государственным администрациям и органам местного самоуправления по делегированным им государственным полномочиям.

Исполнение поручений, содержащихся в актах Правительства, протоколах заседаний Правительства, координационных и совещательных органов Правительства, возглавляемых Премьер-министром, вице-премьер-министрами, Руководителем Аппарата, а также поручений Премьер-министра, вице-премьер-министров, Руководителя Аппарата, его заместителей, содержащихся в протоколах проведенных ими совещаний и резолюциях (далее поручения), организуется министрами, председателями, руководителями иных органов исполнительной власти, которым адресованы поручения.

Контроль за исполнением в срок данных поручений возлагается на соответствующие структурные подразделения Аппарата Правительства, которые могут в целях оперативного доведения до исполнителя этих поручений передавать их посредством электронной почты, факсимильной связи или телефонограммой. В таких случаях начало срока исполнения устанавливается со дня получения и регистрации в установленном порядке исполнителем сведений, полученных посредством электронной почты, факсимильной связи или телефонограммы.

Доведение поручений до исполнителей обеспечиваются Аппаратом Правительства

незамедлительно. Порядок осуществления контроля за исполнением постановлений, поручений и протокольных поручений осуществляется следующим образом.

Правительство, Аппарат Правительства координирует деятельность министерств, государственных комитетов, административных ведомств и других органов исполнительной власти.

Премьер-министр, вице-премьер-министры или Руководитель Аппарата систематически рассматривают ход и итоги выполнения заданий соответствующими министерствами, государственными комитетами, административными ведомствами, другими органами исполнительной власти, местными государственными администрациями и в оперативном порядке принимают меры по устранению недостатков и преодолению возникших трудностей, а также заслушивают информацию руководителей структурных подразделений Аппарата Правительства о ходе исполнения решений Президента Кыргызской Республики, Жогорку Кенеша, Правительства и принимают решения о снятии решений, поручений Правительства с контроля.

Организационное, информационное и техническое обеспечение деятельности Премьер-министра, вице-премьер-министров и Руководителя Аппарата осуществляют Аппарат Правительства и Управление делами Президента Кыргызской Республики.

Организационное и техническое обеспечение функционирования системы электронного документооборота Правительства осуществляется уполномоченным государственным органом.

Взаимодействие и координацию деятельности министерств, государственных комитетов, административных ведомств, других органов исполнительной власти по разработке перспективных задач социально-экономического развития республики, подготовке аналитических материалов, проектов постановлений и распоряжений Правительства, распоряжений Премьер-министра, а также по контролю исполнения актов, постановлений, распоряжений, протокольных решений и поручений Правительства, Премьер-министра, вице-премьер-министров, Руководителя Аппарата осуществляют структурные подразделения Аппарата Правительства.

Правительство в пределах своей компетенции обеспечивает рассмотрение обращений граждан, принятие по ним решений и направление ответа в установленный законом срок. В этих целях Правительство организует прием граждан членами Правительства и иными должностными лицами и работу с письменными обращениями.

Рассмотрение в Правительстве предложений, заявлений и жалоб, а также прием граждан осуществляется в соответствии с Законом Кыргызской Республики «О порядке рассмотрения обращений граждан», другими законами, решениями Правительства и Жогорку Кенеша.

Прием граждан членами Правительства ведется в установленные дни недели по графикам, ежеквартально утверждаемым Премьер-министром. Запись на прием и организация приема граждан обеспечиваются Аппаратом Правительства. Организация исполнения решений по результатам приема граждан возлагается на органы исполнительной власти, в компетенцию которых входят рассмотренные вопросы.

Работу с индивидуальными и коллективными письменными обращениями граждан, поступившими в Правительство, организует Аппарат Правительства. Обращение, в зависимости от содержания, докладывается Премьер-министру, вице-премьер-министрам (в соответствии с распределением обязанностей) или Руководителю Аппарата либо направляется Аппаратом Правительства государственным органам или органам исполнительной власти, в компетенцию которых входят поставленные в

обращении вопросы, для рассмотрения и ответа заявителям.

Аппарат Правительства изучает и обобщает письма, заявления и жалобы граждан, поступающие в Правительство, информирует руководство Правительства о состоянии этой работы; систематически проверяет по поручению Премьер-министра, вице-премьер-министров или Руководителя Аппарата работу отдельных министерств, государственных комитетов, административных ведомств, других органов исполнительной власти, местных государственных администраций по рассмотрению предложений, заявлений и жалоб граждан, их приему и готовит предложения об устранении выявленных в этой работе недостатков. Взаимодействие Правительства с гражданским обществом осуществляется в соответствии с Законом Кыргызской Республики «О некоммерческих организациях».

Так, например, за 2015 год Аппарат Правительства Кыргызской Республики осуществлял работу по выполнению 800 нормативно-правовых актов, 12 тысяч 753 поручений руководства республики и 2085 запросов Жогорку Кенеша Кыргызской Республики[4].

Для сравнения в 2014 году Аппарат Правительства Кыргызской Республики работал над исполнением 1500 пунктов нормативных правовых актов, 6450 поручений руководства республики и 2661 запроса Жогорку Кенеша Кыргызской Республики.

За 2015 год Аппарат Правительства Кыргызской Республики осуществлял работу по выполнению 800 (1110 п.) нормативно-правовых актов, исполнено – 470 (650 п.), из них с нарушениями установленных сроков 76 (114 п.), или 17,5%.

На исполнении находятся 330 (460 п.) нормативно-правовых актов, в том числе с нарушениями – 14 документов.

Работа проводилась по исполнению следующих нормативных правовых актов:

- 230 Законов Кыргызской Республики;
- 32 Указа Президента Кыргызской Республики;
- 11 распоряжений Президента Кыргызской Республики;
- 105 постановлений Жогорку Кенеша Кыргызской Республики;
- 181 постановление Правительства Кыргызской Республики;
- 159 распоряжений Правительства Кыргызской Республики;
- 46 распоряжений Премьер-министра Кыргызской Республики;
- 36 распоряжений Руководителя Аппарата Правительства–министра Кыргызской Республики.

Республики.

Кроме того, сотрудниками Аппарата Правительства велась работа по исполнению поручений Президента Кыргызской Республики – 70, Аппарата Президента – 500 поручений, поручения Премьер-министра Кыргызской Республики – 1242, а также поручения вице-премьер-министров Кыргызской Республики.

Вопросы исполнительной дисциплины еженедельно рассматриваются на аппаратных совещаниях с участием Премьер-министра Кыргызской Республики и руководства Аппарата Правительства на основании представленных справок о состоянии исполнительной дисциплины в структурных подразделениях Аппарата Правительства Кыргызской Республики.

Таким образом, стране нужна сильная и слаженная система государственного контроля, которая была бы способна функционировать в условиях экономической и политической демократии. Назрела необходимость в создании его правового механизма. Необходима разработка вопросов процедурно-процессуального регулирования контрольной деятельности, выработка конкретных предложений по ее совершенствованию и законодательному регулированию.

В этой связи, предстоит исследовать различные подходы к теоретико-правовому толкованию понятия и сущности контроля в системе государственного и муниципального управления; охарактеризовать организационно-правовые формы и виды контроля за исполнением нормативно-правовых актов в системе государственного и муниципального управления; проанализировать состояние организационно-правового обеспечения контроля за исполнением нормативно-правовых актов в КР; показать специфику организационно-правового обеспечения контроля за исполнением нормативно-правовых актов в КР, на всех уровнях управления; предложить практические рекомендации, направленные на совершенствование механизмов организационно-правового обеспечения за исполнением нормативно-правовых актов и решений Правительства КР.

Список литературы:

1. Атаманчук Г.В. Управление – социальная ценность и эффективность М. РАГС.1995. С.20,114.
2. Конституционный Закон Кыргызской Республики от 18 июня 2012 года № 85 «О Правительстве Кыргызской Республики» » (В редакции конституционных Законов КР от 19 июля 2013 года № 150, 19 июля 2013 года № 151, 30 декабря 2013 года № 228, 24 мая 2014 года № 75) определяет организацию и порядок деятельности ПКР.
3. Регламент Правительства Кыргызской Республики (В редакции постановлений Правительства КР от 14 июля 2011 года № 391, 16 мая 2012 года № 299, 4 декабря 2012 года № 812)
4. [www//Akipres](http://www.akipres.kg), 19 января 2016 г. За 2015 год.

Түйіндеме

Мақалада автор Қырғыз Республикасындағы үкімет шешімдерінің орындалуын бақылауды жүзеге асырудағы, Қырғызстан Үкіметі Аппаратының құжаттарының орындалуын бақылау жүйесін ұйымдастыру және қалыптасуын автоматтандыру сұрақтар мен мәселелері қарастырылған, АСКИД маңыздылығы ашылған, негізгі мәселелерін анықтап, АСКИД формасына және мазмұнына сәйкес жаңа талаптар қарастырылады, осы негізде АСКИД инновациялық модельдің индикаторларын және концептуалды негіз ұсынылады.

Summary

In this article, the author tried to consider the issues and problems of monitoring the implementation of the decisions of the government of the Kyrgyz Republic, the organization and operation of the automated system of control of execution of documents (ASCID) in the Apparatus of the Government of Kyrgyzstan, to reveal the essence of ASCID, to identify the main problems and give answers to the challenges of time, taking into account the new requirements for the content and form of ASCID, and on this basis to offer conceptual foundations and indicators of the innovative model of ASCID

Сюрикпаева А.О.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының азаматтық пәндер
кафедрасының аға оқытушысы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫ

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңының негізгі қағидалары мен міндеттеріне тоқталып өтіп, қазіргі заман оқытушысының негізгі моделі бейнеленіп, сабақ беру барысындағы кейбір әдіс түрлері баяндалған.

Кілт сөздер: білім, білім беру жүйесі, оқытушы, заң, модуль.

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының негізінде «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсеткен. Сол заңда білім беру саласында мемлекет келесідей қағидаларды басшылыққа алады:

- 1) Қазақстан Республикасының барлық азаматтарының білім алу құқықтарының теңдігі;
- 2) Әрбір азаматтың интеллектуалдық дамуы, психикалық физиологиялық және жеке ерекшеліктері ескеріле отырып, халықтың барлық деңгейдегі тұрғындарының білімге қол жеткізуі;
- 3) білім берудің зайырлы сипаты;
- 4) жеке адамның білімділігін ынталандыру және дарындылығын дамыту;
- 5) білім беру сатыларының сабақтастығын қамтамасыз ететін білім беру процесінің үздіксіздігі; оқу мен тәрбиенің бірлігі;
- 6) білім беру ұйымдарының меншік нысандары бойынша, оқу мен тәрбиенің нысандары, білім беру бағыттары бойынша алуан түрлі болуы;
- 7) білім беруді басқарудық демократиялық сипаты және білім беру ұйымдарының академиялық бостандықтары мен өкілеттілігін кеңейту;
- 8) білім берудің ізгілікті және дамытушы сипаты;
- 9) білімнің, ғылымның және өндірістің интеграциялануы;
- 10) оқушыларды кәсіптік бағдарлау;
- 11) білім беру жүйесін ақпараттандыру; [1]

Заңда көрсетілген білім беру жүйесінің негізгі міндеттері былай берілген:

- жеке адамның рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін ашу, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, әрбір адамды дамыту үшін жағдайлар жасау;
- азаматтықты, үйелменнің, халықтың, қоғамның және мемлекеттің алдындағы жеке адамның құқылары мен міндеттерін ұғынуды, сондай-ақ республиканың мәдени, қоғамдық, экономикалық және саяси өміріне қатысу қажеттігін тәрбиелеу;
- Республика тұрғындарына жалпы және кәсіптік білім алу үшін мүмкіндіктер жасау;
 - жеке адамның шығармашылық қабілеттерін және эстетикалық тәрбиесін дамыту;
- қазақ халқының мәдениеті мен дәстүр-салтын оқып-үйрену үшін жағдайлар жасау.

Тәуелсіздік алған жылдар ішінде егемен еліміздің, қоғамымыздың әлеуметтік-саяси және басқа да салаларында түбегейлі өзгерістер болып жатыр. Соның бірі — білім беру саласы. «Заманауи әлемде елдің қуаты алдымен азаматтардың

білімімен өлшенеді» деп елбасымыз бекер айтпаған. Себебі білім мен өнер біздің болашағымыздың жарқын болуының кепілі. Білім жайында жер бетіндегі ақын-жазушының бәрі де қалам тербеді. Оқу-білімсіз өнер де жоқ, ақын болу үшін де, болмаса басқа түрлі өнерпаз болу үшін де, ең алдымен білім керек деп кезінде Ғабит Мүсірепов айтып кеткендей қазіргі таңда болашақ және де білімді жастарды тәрбиелеу біздің басты міндеттеріміздің бірі болып саналады. Қазақстанда осы мақсатқа жету үшін білім беру саласында жылдар бойы білім беру жүйесінің модельдері өзгеріп үнемі толықтырылып отырды.

Әрине мемлекетіміздің даму, жаңару жолындағы жаңалықтары мен түрлі өзгерістері еліміздің білім беру саласына өз әсерін тигізуде. Бүкіл әлемдік білім беру кеңістігіне ұмтылыстар, қоғам дамуындағы қалыптасып отырған жаңа жағдайлар, тыңнан туындаған мәселелер, өзгеріп жатқан өмірге бейімделу қажеттігін туындатып отыр. Қай кезеңде болмасын жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру қоғам алдындағы ең маңызды, жауапты, іс болып қала береді. Ал қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты — бәсекеге қабілетті маман даярлау. Осы талапқа орай ізденімпаз оқытушының шығармашылығындағы ерекше тұс — оның сабақты түрлендіріп, оқушылардың жүрегіне жол таба білуі. Ұстаз атана білу, оны қадір тұту, қастерлеу, арын таза ұстау — әр оқытушының борышы. Ол өз кәсібін, өз пәнін, барлық шәкіртін, оқу орнын шексіз сүйетін адам. Өзгермелі қоғамдағы жаңа формация оқытушысы — педагогикалық құралдардың барлығын меңгерген, тұрақты өзін-өзі жетілдіруге талпынған, рухани дамыған, шығармашыл тұлға. Сондықтан да заман талабына өз білімін шыңдап қоғамда жинақталып және үнемі өсіп отыратын, ақпарат көлемінің әр түрлігіне мән беріп, интеграция мен ғаламдастыру қатар жүріп келе жатқан бүгінгі таңда оқу орындарындағы білім берудің сапасы мен деңгейін жан-жақты көтеріп, жаңаша ойлайтын, оқыту мен тәрбиенің жаңа технологиясын күнделікті жұмысында қолдана білетін ұстаздардың, оқытушылардың ғана жұмысы жемісті болмақ. Осы айтылғандарды жинақтай келіп, жаңа формацияда білім беретін оқытушы рефлексияға қабілетті, өзін-өзі жүзеге асыруға талпынған әдіснамалық, зерттеушілік, дидактикалық – әдістемелік, әлеуметтік тұлғалық, коммуникативтілік, ақпараттық және тағы басқа құдыреттіліктердің жоғары деңгейімен сипатталатын рухани- адамгершілікті, азаматтық жауапты, белсенді, сауатты, шығармашыл тұлға.

Осы жаңа буын оқытушылары жоғарыдағы мақсаттарға жету үшін білім берудің Отандық және әлемдік тәжірибелерінде қалыптасып, өз қызметін оң атқарып келе жатқан білім мазмұнының негізгі құрылымын жобасын жүзеге асыруды қолданылатын жаңа педагогикалық технология арқылы жету керек. Қазіргі уақытта модульдік оқыту технологиясын көптеген оқытушылар пайдалануда. Модуль дегеніміз ірі блок, бөлінген, яғни оқу материалдарын, бөлшекке, блоктарға бөліп беру. Айта кетер тағы бір тиімді жағы бірізділігі, жүйелілігі, дарынды оқушылармен жұмыс істеуге қолайлы. Модульдік оқыту технологиясымен оқыту нұсқасында білімді толық игеруді негізге ала отырып, қазіргі дидактика талабына сәйкес, білім алушыларды оқыту ғана емес, тұлғаның танымдық қызметін ұйымдастыруға, оқу үрдісін диалогтік қарымқатынас негізінде құруға болады. Дүниежүзінде білімнің рөлі артып, әр елдің өзіндік білім беру жүйесі тағайындалған. Бірақ, ол әлем халықтарының білім берудегі тәжірибесімен, бағыт-бағдарымен деңгейлес болуы қажет. Қазақстан Республикасындағы үлкен өзгерістердің білім беру саласында қамтылуы маңызды іс-шара болып табылады. Осы орайда білім беруді дамыту тұжырымдамасы Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін дамытудағы маңызды құжат екендігі сөзсіз. [2]

Ал, оның негізі техникалық және кәсіптік білім берудің оқыту үрдісін жақсартуға жаңа технологияларды енгізу болып табылады. Оқу тәрбие үрдісіне жаңа инновациялық әдіс тәсілдерді енгізу оқушылардың білімге деген қызығушылығын, талпынысын арттырып өз бетімен ізденуге шығармашылық еңбек етуге жол салады. Оқушылар терең де жүйелі білім және әдістемелік тәсілдерді жетік меңгерген болуы тиіс. Пәндерді оқытуда тиімді әдіс – тәсілдерді пайдалана отырып, сабақты қызғылықты да тартымды өткізу мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Қоғам дамыған сайын, барлық құрылым бірге дамиды.

Қазіргі таңда кәсіптік және технологиялық білім беру үрдісінде кеңінен қолданылып жүрген бірнеше инновациялық технологияларды атап көрсетуге болады.

Білім беру жүйесіндегі инновациялық технологиялар:

- проблемалық оқыту;
- дамыта оқыту;
- деңгейлеп оқыту;
- дәстүрлі оқыту;
- модульдік оқыту
- сұрақ-жауап ойындары; .
- цифрлық білім беру ресурстары. .

Жаңа технологиялардың педагогикалық негізгі қағидалары: -балаға ізгілік тұрғысынан қарау;

-оқыту мен тәрбиенің бірлігі; -баланың танымдық күшін қалыптастыру және дамыту;

-баланың өз бетімен әрекеттену әдістерін меңгерту;

-баланың танымдылық және шығармашылық икемділігін дамыту;

-әр оқушының дамуы үшін жүйелі жұмыс істеу;

Проблемалық оқыту – ғылыми таным нәтижелерін, білімдер жүйесін ғана меңгеріп қоймай,сонымен бірге нәтижелерге жету жолдарын, баланың таным дербестігін қалыптастырып, оның шығармашылық қабілеттерін дамыту.

Дамыта оқыту – мектеп жасына дейінгі балада білім, білік дағдының қалыптастыруын жоққа шығармайды, бірақ оқыту мен тәрбиелеу баланың дамуын қамтамасыз ететін жағдай болу керек.[3] Дамыта оқыту технологиясы ұйымдастырылған оқу іс әрекетінде балаларға тәрбиешінің қарапайым ізденгіштік, зерттеушілік іс әрекетін қалыптастыру тән. Дәстүрлі оқыту – балалардың таным қабілеттері және жас мөлшері шамамен бір деңгейді құрайды. Оқыту барысында жоспарланған тақырып кеңінен түсіндіріледі, балалар сол тақырып бойынша білім, білік дағдыларын игеру мақсатында жұмыс істейді. Цифрлық білім беру электрондық оқулықтар, компьютерлік ойындар, виртуалды жаттығу әдістері, ғылыми-әдістемелік зерттеулер құрайды. Цифрлық білім беру міндеті: - Оқытушының сабаққа дайындығына көмек. – Оқытушының сабақ өткізу үрдісінде көмек. - Оқушының үй тапсырмасын орындауда көмек.

Сол негізгі құрылымның бірі ретінде білім беру жүйесінің толассыз даму және тоқтамсыз өзгеріс үстінде болу, үдерістің бір белгісі екені анық. Әлемдік сарапшылар білім беру жүйесін салыстыруға келетін бірнеше елдерді атап көрсеткен. Олардың алғашқы бестігіне АҚШ, Канада, Сингапур, Финляндия, Швеция тағыда басқа бірнеше елдер жатады. Ол елдер ең алдымен білім саласына салынған инвестиция көлемін, мамандар дайындау мәселесін, оқулар арасындағы қоғамдастық тағыда басқа жиырма шақты критерийді негізге алған. Жаңа ғасыр көгінде әлем кеңістігіндегі білім беру саласы да жаңа арнаға бет бұрды. Бүгінгі ақпараттар легі тасқындаған уақыттың

талғамы бөлек, ~ талабы өзгеше болғандықтан, заманға сай қоғам болашағы жас ұрпақты тәрбиелеу үлкен жауапкершілікті міндеттеді. Бұрынғы цензуралық білім жүйесі, стандартты қайталауға арналған сабақ құрылымы ата-ананың да, баланың да талғамынан, табылмады. Бұл жалғыз біздің елімізді ғана емес, барлық мемлекетті толғандырды. [4]

Бұл модульдік оқыту бағдарламасы техникалық және кәсіптік білім беру жүйесі үшін еңбек нарығының талдамасы мен функциональдық талдама негізінде жұмыс берушілермен тікелей және тығыз байланыста жасалған. Қорыта айтқанда, модульдік оқытудың өзегі – оқу модулі. Оқу моделі ақпараттардың аяқталған блогынан, бағдарламаны табысты жүзеге асыру үшін берілген оқытушының нұсқауларынан және оқушы іс-әрекетінің мақсатты бағдарламасынан тұрады. Модульдік оқыту білім мазмұны, білімді игеру қарқыны, өз бетінше жұмыс істеу алу мүмкіндігі, оқудың әдістері мен тәсілдері бойынша оқытудың дербестігін қамтамасыз етеді. Модульдік оқыту технологиясының жеке тұлғаның өз-өзін дамытуға, шығармашылық қабілеттерін арттыруға қажетті іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыратын бірден-бір технология. Басқа салалар секілді, техникалық және кәсіптік білім беру жүйесіне де тың технологияларды енгізуге үлкен мән беріліп жатыр.

Оқу процесінде жеке тұлғаның білікті маман етуге бағытталған оқыту тәсілдерін озық тәжірибемен сабақтастыру бүгінде күн тәртібіне шықты. Өйткені, белгілі бір оқу орнын бітіріп шыққан түлектің алған білімі жұмыс берушінің талабымен сәйкес келе бермейді. Ақыры, сол маманға мұқтаж болып отырған жұмыс беруші жас кадрды қайтадан даярлап, оқытуға мәжбүр. Бесаспап жұмысшы мамандар даярлау – бүгінгі күннің басты мәселесі десек те болады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 27 шілдедегі 2007 жылғы заңы.
- 2 Темірғалиев Рустем «Қазіргі заманғы білім беру жүйесінің жаңашылығы» атты «Білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында смарт техникаларды тиімді пайдалану және әлемдік тәжірибе» тақырыбындағы халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясындағы баяндамадан үзінді.
- 3 Скакун В.А. Введение в профессию мастера производственного обучения: Методические пособие.-М.:Высш.шк.,2010г.
- 4 Қабдықайыров Қ., Инновациялық технологияларды диагностикалау. – А, 2015

Резюме

В данной статье излагаются основные принципы Закона Республики Казахстан «Об образовании», описываются основные модели современного учителя и некоторые виды методов обучения.

Summary

This article outlines the basic principles of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Education", describes the main models of the modern teacher and describes some types of teaching methods.

Юсупов У.Ж.,
проректор по международным связям
Академии права, бизнеса и образования,
кандидат юридических наук, доцент
(Кыргызстан, г. Джалал-Абад)

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ И ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИИ И РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

В данной статье рассматриваются правовые аспекты экологического состояния и рационального использования водных ресурсов в Кыргызской Республике, вопросы и проблемы управления водными ресурсами, а также формирования эффективной системы управления водными ресурсами.

Ключевые слова: экология, водные ресурсы, водные отношения, охрана и развитие водных ресурсов, охраны окружающей среды, рациональное развитие водного фонда, система управления, формирование, модернизация, система использования водных ресурсов.

В современных условиях важнейшим делом становится совершенствование соответствующей нормативной правовой базы регулирования водных ресурсов, а также их рационального использования. В этой связи на современном этапе, в рыночных условиях, всестороннее изучение водных ресурсов Кыргызской Республики, научно обоснованное правовое регулирование вопросов, связанных с их эффективным использованием, с их стоимостью, размещением и управлением, должно послужить решению этой актуальной проблемы. В советский период исключительное право государственной собственности на воду было закреплено в Конституции Кыргызстана от 1929, 1937 и 1978 годов.

Кыргызстан единственная страна в Центральной Азии, водные ресурсы которой почти полностью формируются на собственной территории. 30 тысяч рек и ручьев 20 тысяч длиной более 10 км. С гор стекает около 49 км³ воды в год (25% от этого объема используется).

Впервые в истории юридической науки Кыргызской Республики водные ресурсы, водные отношения, как внутренние, так и международные, стали предметом нашего всестороннего, серьезного и комплексного исследования. В настоящее время около 300 миллионов человек в 27 странах мира страдают от недостатка воды, а к 2050 году более две трети населения планеты, проживающего в 70 государствах, столкнутся с проблемой нехватки воды. Кыргызстану эта проблема не грозит, так как страна обладает огромными водными ресурсами.

В Кыргызстане существует более 33 водохранилищ и свыше 5787 километров каналов. За 2015 год отремонтированы 795 водохозяйственных сооружений, 760 водоизмерительных постов, 91 насосная станция и 396,5 км крупных каналов.

На территории Кыргызстана насчитывается 7628 ледников, занимающих площадь 8107 км². Роль ледников исключительно многогранна: они переформируют рельеф, сглаживая коренные породы, выпахивая долины, образуя кары (цирки) и моренные холмы; влияют на климат, понижая температуру воздуха и увеличивая

осадки; они являются объектом спортивного и рекреационного использования. Но наибольшее значение ледники приобретают как источники формирования стока.

В настоящее время правовой основой регулирования водных отношений является конституционная норма суверенного Кыргызстана, согласно которой, - «Земля, ее недра, воздушное пространство, воды, леса являются исключительной собственностью Кыргызской Республики, используются в целях сохранения единой экологической системы как основы жизни и деятельности народа Кыргызстана и находятся под особой охраной государства»[1]. Таким образом, данная норма подчеркивает особую роль воды как основы жизнедеятельности народа, что обуславливает и особый порядок ее использования.

Нам представляется, что современная наука должна изучить и дать ответы на вопросы и проблемы дальнейшего совершенствования нормативной правовой базы рационального использования водных ресурсов, о признании за водой качества товара, а также учета национальных интересов и экономической выгоды при решении водных отношений с соседними государствами.

Полагаем, что воды, находящиеся в пределах государственных границ Кыргызской Республики, необходимо определять как природные запасы, как самостоятельное материальное благо, как товар. Использование и отношение к воде должно быть как к целенаправленному и контролируемому правовому регулированию, учетом международного и национального права.

В этой связи, а также в целях регулирования водных отношений в сфере использования, охраны и развития водных ресурсов для гарантированного, достаточного и безопасного снабжения водой населения Кыргызской Республики, охраны окружающей среды и обеспечения рационального развития водного фонда 12 января 2012 года был принят Водный Кодекс Кыргызской Республики[2].

Закон Кыргызской Республики «О воде» принят 14 января 1994 года в целях регулирования отношений в сфере использования и охраны водных ресурсов, предотвращение экологически вредного воздействия хозяйственной и иной деятельности на водные объекты и водохозяйственные сооружения, и улучшение их состояния, укрепление законности в области водных отношений[3].

Принципы и основные направления государственной политики Кыргызской Республики по межгосударственному использованию водных объектов, водных ресурсов и водохозяйственных сооружений Кыргызской Республики регулирует Закон Кыргызской Республики «О межгосударственном использовании водных объектов, водных ресурсов и водохозяйственных сооружений Кыргызской Республики», принятый 23 июля 2001 года[4].

Закон Кыргызской Республики «О питьевой воде» от 25 марта 1999 года регулирует отношения, связанные с питьевой водой[5]. Питьевая вода является основой жизни и деятельности населения Кыргызской Республики, имеет стратегическое, практическое и экономическое значение, является товаром отмечается в данном Законе.

Закон Кыргызской Республики "Об охране окружающей среды" от 16 июня 1999 года №53 определяет политику и регулирует правовые отношения в области природопользования и охраны окружающей среды в Кыргызской Республике. Природа и ее компоненты являются национальным достоянием Кыргызской Республики, одними из основных факторов ее устойчивого социально-экономического развития отмечается в данном Законе[6].

В рамках указанных и других законодательных актов 31 марта 2017 года было принято Постановление Правительства Кыргызской Республики «Об утверждении Концепции региональной политики Кыргызской Республики на период 2018 – 2022 годы»[7]. Данная Концепция была принята в целях разработки единой государственной политики по социально-экономическому развитию регионов, направленной на формирование региональных экономических центров развития.

В Концепции подчеркивается, что за годы независимости республики, несмотря на проводимую политику, направленную на децентрализацию управления и усиление регионов, происходили процессы, которые привели к концентрации в экономическом и политическом центре страны всех ресурсов, включая финансовые и человеческие.

Анализ данных последних двадцати лет показывает, что в республике отсутствует эффективно действующий консолидированный и комплексный подход к развитию регионов, на местах неэффективно решаются задачи развития и улучшения социальной жизни населения.

В Концепции региональной политики Кыргызской Республики на период 2018 – 2022 годы, отмечается, что ключевыми проблемами развития регионов Кыргызстана являются: неэффективность управления развитием регионов; деградация инфраструктуры; неэффективность системы государственного управления; проблемы органов местного самоуправления; неэффективность инвестиционной политики в регионах; проблемы развития малого и среднего бизнеса; проблемы развития государственно-частного партнерства. Высокая уязвимость к чрезвычайным ситуациям.

В государственной политике доминируют отраслевой и проектный подходы к социально-экономическому развитию республики. Анализ отраслевых и региональных стратегий развития показал, что традиционный подход к развитию регионов при отсутствии реальных финансовых возможностей не приводит к ожидаемым результатам.

Помимо вышеуказанного, в настоящее время в Кыргызстане существует острая потребность в рассмотрении экологического состояния и проблем водных ресурсов республики Кыргызстан, их эффективное использование, возможности решения проблем межгосударственного вододеления, которое имеет ключевое значение для устойчивого развития горных экосистем региона. Мы полагаем, что необходимо добиться рационального использования водных ресурсов с применением современных технологий, движении к единой стратегии экологического и экономического сотрудничества. Мы осознаем наличие экологических проблем водных ресурсов Кыргызстана, необходимость выработки стратегии по улучшению ситуации на уровне государственных органов и личного участия.

Несмотря на распространенность водных ресурсов по территории республики, необходимо осознать, что водные ресурсы ограничены и нуждаются в надлежащем и эффективном управлении, чтобы достичь максимальной выгоды от существующего количества. Важно сохранить чистую воду для населения, ледники, как источники формирования стока рек. Предотвратить возможное обезвоживание водных бассейнов. Помните, вода - самый важный для региона дефицитный природный ресурс и проблемы, связанные с водными ресурсами и их использованием, имеют наивысший приоритет для любого государства.

Экологическое благополучие окружающей среды является важнейшим фактором, определяющим качество жизни. В Кыргызстане присутствует весь спектр водно-экологических проблем. Эксперты указывают на высокий уровень загрязнения

водоемов. В открытых водоемах наблюдается химическое и микробиологическое загрязнение.

На химический состав рек и водоемов существенное влияние оказывают загрязненные сточные воды промышленных и сельскохозяйственных объектов, сбросные воды орошаемых полей, насыщенные продуктами распада минеральных удобрений и ядохимикатов, а также хозяйственная деятельность людей, а также многочисленные отвалы и хвостохранилища отходов горнодобывающих предприятий, где утилизированы радиоактивные вещества, цианосодержащие вещества, соли тяжелых металлов.

Реки, стекающие с гор Тянь-Шаня и Памиро-Алая, обеспечивают водными ресурсами не только Кыргызстан, но и сопредельные государства: Узбекистан, Таджикистан, Казахстан и юго-восточный Китай. Кыргызстан сегодня не испытывает недостатка воды. Он ответственен за большую часть водных ресурсов Центральной Азии, но зависит от поддержки соседних стран в вопросах управления вододелием.

Главная проблема водных ресурсов - неэффективное управление водными ресурсами в горных районах. В системе доставки и распределения воды происходят большие потери в связи с отсутствием обслуживания и ремонта. Более 90% горных водных ресурсов используется для орошения земель Кыргызстана и соседних стран. Потери воды в ирригационной системе составляют около 40%.

Для решения этих проблем необходима разработка согласованных правил и порядка деления водных ресурсов между государствами, поддержания экологического равновесия в бассейнах рек и концевых озерах. При условии интенсификации водного хозяйства резервы воды еще весьма значительны, и эта область межгосударственного сотрудничества может быть очень плодотворной. Межправительственное сотрудничество в области управления качеством воды сможет обеспечить контроль за качеством воды. Проведение охранных мероприятий обеспечит защиту рек от загрязнений с участков рудников и хвостохранилищ.

К возможным путям преодоления проблем относятся: информированность о динамике водных систем и мониторинг водопользования; мониторинг эффекта климатических изменений на ледниках, реках и подземных водных запасах; улучшение методов орошения и системы распределения поливной воды на всей территории Кыргызстана; повышение эффективности общественной системы водоснабжения, принятия мер по внедрению ценообразования по воде.

Кроме того, необходимо осуществление всеобъемлющего национального мониторинга качества водных ресурсов (потребления воды, очистки от промышленных загрязнений, опасности загрязнения в местах захоронения отходов горной промышленности); повторное использование сточных вод в промышленности, в оборотных системах, экономное расходование воды в отраслях хозяйства; обеспечение материально-технической и финансовой, формирование эффективной законодательной базы по эффективному и рациональному использованию водных ресурсов.

Возникла потребность в тщательном изучении и разработке эффективной системы водохозяйствования, процесса управления водными ресурсами в условиях трансграничного речного бассейна. Настало время развития методологии управления водными ресурсами в условиях трансграничного речного бассейна, создание действенной системы поддержки процесса подготовки управляющих решений и модели системы межгосударственного обмена данными в странах Центральной Азии.

Настало время решения таких задач, как: систематизация и теоретическое обобщение опыта, накопленного в области управления трансграничными водными

объектами; осуществление анализа современного состояния водохозяйственной систем; разработка системы моделей, алгоритмов и программ, обеспечивающих возможность подготовки и согласования решений по управлению водными ресурсами в условиях трансграничного речного бассейна; создание и внедрение на уровне национальных бассейновых водных служб модели системы межгосударственного обмена данными о состоянии и использовании водных ресурсов для эффективного управления водными ресурсами.

На наш взгляд, рациональное использование водных ресурсов, превращение воды в товар может стать в перспективе основой эффективного экономического развития Кыргызской Республики. Оптимизация нормативного правового обеспечения использования водных ресурсов, их аккумуляция и совместное использование послужат более тесной и эффективной интеграции центральноазиатских государств.

Сегодня отмечается экологическая деградация окружающей среды, которая влечет расширение спектра загрязнений и снижение качества питьевой воды, что отражается на здоровье населения многих стран региона. Для кыргызстанцев особо важны действия в области управления и сохранения бесценного природного ресурса, как со стороны государства, так и осознанное участие граждан по рациональному водопользованию.

В этой связи нами предлагается разработать и принять Конвенцию о правовом статусе водных ресурсов региона – Кыргызстана, Казахстана, Узбекистана, Таджикистана и Туркменистана. На этой правовой основе правительства указанных стран должны разработать и утвердить долгосрочные программы эффективного и рационального использования водных ресурсов в регионе.

При этом, необходимо прежде всего рассмотреть вопросы эффективного использования водных ресурсов в регионе, экологическое состояние и проблемы водных ресурсов указанных стран, их использование, возможности решения проблем межгосударственного вододеления, которое имеет ключевое значение для устойчивого развития горных экосистем региона.

Список литературы:

1. Конституция Кыргызской Республики [Текст]: Принята референдумом (всенарод. голосованием) Кырг. Респ. Бишкек, 27 июня 2010. Внесены изменения Законом Кыргызской Республики «О внесении изменений в Конституцию Кыргызской Республики» от 28 декабря 2016 года № 218, принятым референдумом (всенародным голосованием) 11 декабря 2016 года.- Издательство «Академия». 2017 – 96 с.

2. Водный Кодекс Кыргызской Республики от 12 января 2012 года № 8.

3. Закон Кыргызской Республики «О воде» принят 14 января 1994 года № 1422- XII.

4. Закон Кыргызской Республики «О межгосударственном использовании водных объектов, водных ресурсов и водохозяйственных сооружений Кыргызской Республики», от 23 июля 2001 года № 76.

5. Закон Кыргызской Республики «О питьевой воде» от 25 марта 1999 года № 33 (В редакции Законов КР от 29 сентября 2000 года N 81, 28 июня 2003 года № 118, 20 июля 2009 года № 240, 12 ноября 2011 года № 206, 10 октября 2012 года № 170, 18 июля 2014 года № 144).

6. Закон Кыргызской Республики "Об охране окружающей среды" от 16 июня 1999 года № 53.

7. Постановление Правительства Кыргызской Республики «Об утверждении Концепции региональной политики Кыргызской Республики на период 2018 – 2022 годы» от 31 марта 2017 года № 194.

8. Атлас Кыргызской ССР // Отв.ред. С.У. Умурзаков: М., 1987. 157с.

9. Вода и устойчивое развитие Центральной Азии. Бишкек: Элита. 2001.- 178с.

10. Карамолдоев Ж. Формирование стока рек Кыргызстана в маловодный период и его рациональное использование: Монография / Отв.ред. К.О. Оторбаев. Бишкек. - 2002. - 152с.

11. Каримов Т.Х. Анализ водных ресурсов Кыргызской Республики и методы их обработки и управления: Монография . Бишкек. — 2004. -100с.

12. Кеншенбаев К.Б., Сарсембеков Т.Т. Централизованное сельскохозяйственное водоснабжение. — Алма-Ата: Кайнар. — 1988. -145с.

13. Кожиков А.Е., Сарсембеков Т.Т. Водное законодательство государств-участников Содружества Независимых Государств имевшего международно-правовое регулирование водных отношений. — Алматы: Атамур. 2006. - в двух книгах.

Түйіндемe

Мақалада Кыргыз Республикасындағы су ресурстарын тиімді пайдалану және экологиялық жағдайының құқықтық аспектісі, сонымен қатар, су ресурстарын басқарудың тиімді қалыптастыру қарастырылады.

Summary

This article discusses the legal aspects of the ecological state and rational use of water resources in the Kyrgyz Republic, issues and problems of water resources management, as well as the formation of an effective system of water resources management.

УДК 340.15 (574)

Абдуажитов Р.М.
магистрант
Евразийской юридической академии
им. Д.А. Кунаева
научный руководитель:
д.ю.н., профессор
Алдибеков Ж.С.

СТРУКТУРА И ВИДЫ АЙЫПА В КАЗАХСКОМ ОБЫЧНОМ ПРАВЕ

Статья посвящена одному из наиболее распространенных видов наказаний в традиционном обществе казахов – Айыпу. В статье автором раскрывается, что представляет собой институт "Айып", а также составные части, в которых описываются стоимость вреда, угощения и судебных расходов.

Особое внимание в статье уделено таким терминам относящихся к судебным расходам как Ханлық, Бийлік, Жасауыл ақы, Кепіл ақы и др., которые представляют собой плату в пользу хана, султанов, биев, а также вознаграждения.

Ключевые слова: Айып, институт, ханлық, билік, жасауыл ақы, кепіл ақы, сүйінші, қалам ақы, даушыға жіп кесер, айбана, «тоғыз» - «девятка», «ат-шапан» - «лошадь и халат»

Институт «Айып» в обычном праве казахов представляет собой относительно самостоятельный, устойчивый комплекс обычно – правовых норм, сгруппированных в силу качественно взаимосвязанного содержания. Как известно главным признаком, обособляющим те или иные общности норм в институт права, является самостоятельное регулятивное воздействие на определенный участок общественных отношений. Основанная функция этого института права в том состоит, чтобы обеспечить цельное, относительно законченное регулирование определенной сферы социальной жизни [1, с.120-121].

Институт «Айып» отличается многоуровневой, иерархической структурой, служащей одним из наиболее выразительных показателей высокой степени его институциональности. По своему строению он складывается из различных нормативных положений. Так, в состав айыпа входят: Во – первых, стоимость вреда, нанесенного потерпевшему, семье (роду) потерпевшего и понесенного убытки. Обычно размер его составляет 10-15% айыпа. Например, при краже скота его величина состоит из украденного скота и приплода. Возмещение вреда также зависело как от характера и вида преступления, так и от социальной принадлежности потерпевшего. Существовала определенная такса айыпа за различные виды преступления, которая варьировалась по регионам.

Во – вторых, часть айыпа предназначалась для общего угощения, устраиваемого потерпевшим после окончания суда. На угощение расходуется вся оставшаяся часть

айыпа за исключением судебных издержек. Потерпевший получив определенное судом вознаграждение скотом, вещами и прощом, спешит свой аул, где его возвращение ждет с нетерпением семья и где, по случаю этого возвращения с судебным вознаграждением, устраивается в тот же день или на другой день праздник. Присутствовавшие в суде, знакомые и родные ответчика, в этот же день, по окончании суда, поздравляет его с благополучным окончанием дела, или соболезнуя о понесенной им потере. Первое, конечно, случается чаще, потому что в решении, биев кроме удовлетворения обиженной стороны, есть всегда и некоторая уступка в пользу обидчика, некоторое облегчение уплате штрафа. Так, например, в решениях этих никогда не было видно, чтобы всё, отнятое силой обидчиком, было последним возвращено обиженному, поскольку принимались во внимание издержки, которые преступник должен был понести при расплате со своими сообщниками и т.д. Что касается потерпевшего, он был доволен тем, что в присутствии большого общества выиграл дело. Следовательно, потерпевшего всегда было с чем поздравить, хотя он кое – чего мог не достигать из того, что было отнято обидчиком. Несмотря на это, на свой праздник, случалось, он призывал и последнего, в знак окончательного примирения [2, с.87]. Судьи в этих пиршествах не принимали участия, по окончании судебного процесса они разъезжали.

В – третьих, одну из составных частей айыпа составляют судебные расходы: 1.ханлык, 2.бийлік, 3.жасауыл ақы, 4.кепіл ақы, 5. Сүйінші, 6.қалам ақы, 7. Даушыға жіп кесер.

При взыскании судебных издержек, в соответствии с нормами обычного права казахов, действует известный общий правовой принцип: «По всем делам, сверх платежа иска или куна, проторы убытки должен платить виновный» [3, с.66,179]. Согласно этому принципу, судебные расходы по адату заключаются в самом штрафе, если им оканчивается дело, т.е., как бы расходы по самому ведению тяжбы не подлежат взысканию.

Ханлык – самая большая и важная плата в пользу хана или влиятельного рода султана, размер которого обычно равняется от одного верблюда, по пятому году, если взыскиваемый тогуз начинается с верблюда и одной лошади, по пятому году, если тогуз начинается с лошади до 1/20 части взыскания. Соответственно возрасту, они именовались – «бесті – ат» - пятилетняя лошадь и «бесті – атан» - пятилетний верблюд. Ханлык берется преимущественно за тяжкие виды преступлений по «крупным межродовым делам», за которые полагаются высокие размеры айыпа, например, «за важные кражи» и составляет 1/20 часть иска. С ликвидацией института ханской власти в казахском обществе и установлением новой системы административного управления (XIXв.) ханлык стал присуждаться служащим местных органов царской администраций.

За ханлыком следует бийлік – плата в ползу бия (судьи), рассматривающего судебное дело. По М. Красовскому, вознаграждение бию всегда составляет определенную долю исковой суммы: «Судья, каково ни было состояние тяжущихся, и какое ни было дело, всегда всегда получает одну и ту же часть с иска, различную только в различных местностях степи. Теперь играют большую роль достаток каждого, и вознаграждение судьи, от куска бязи и барана, доходит до 10 и 20 лошадей, смотря по состоянию тяжущихся и по роду иска» [2, с. 83 -84]. По законам Тауке хана биям полагалась взыскивать в свою пользу 10% от размера предъявленного в суд иска: «судьям и посредникам, за решение дела, положено давать 10-ю часть всего иска» [4, с.25].

Бийлік также берется и при окончании дела мировой сделки. При разборе дел по апелляциям Чрезвычайными съездами биев и оставлении в силе прежнего решения, бийлик не присуждается. Когда же отменяется прежнее решение, бийлік, полученный по нему, возвращается. По словам исследователя Н. Гродекова – бия Султана Канаева с Чимкентского уезда, бийлік взывается даже в тех случаях, когда ответчик очищается присягой. Он тогда платит только от 20 или 40 копеек до одного рубля, за получение от бия оправдательного документа с приложением печати. [5.с.197]. Таким образом Н. Гродеков сообщает нам об еще одной важной особенности структуры айыпа, заключающейся в том, что составные элементы его состояли также из различных нормативных положений.

Входящие в третью группу составных частей айыпа судебные издержки – жасауыл ақы, кепіл ақы, қалам ақы, сүйінші, даушыға жіп кесер – представляли собой своеобразную плату лицам «содействующим» судебному разбирательству.

Жасауыл ақы – плата за принудительное исполнение судебных решений, размер которого равен половине размера бийлика. По Л.Ф. Баллюзеку, «величина его обыкновенно соизмеряется с болшею или меньшею важностью дела, но всегда менее бийлика» [6.с.229]. Кроме основной функции в обязанность жасауыла – нарочного или вестового входил вызов участников судебного процесса за что он получал особые вознаграждение – «ат – май» (букв. «сало коня») или «құт ақы». Величина этих вознаграждений зависела от расстояния, предстоящего жасауылу проехать. Жасауылов также при исполнении функции нарочных называли «хабарманами» и «почтарями», «атқамінерами». Так, чиновник особых поручений д.Андре сообщает: «Вслучае неявки одного из тяжущихся лиц к бию, то сей последний имеет право вытребовать его насильно через нарочно посланных» [7.с.166].

Кепіл ақы – вознаграждение поручителей назначаемых судом из числа родственников виновного ответственных за исполнение судебного решения в случае уклонения правонарушителя от ответственности. Величина этого взыскания зависела от степени важности разбираемого судебного дела.

Қалам ақы – (букв. Плата за перо, цена пера) – оплата работы письмоводителя или так называемого – « тильмаш». Эта составная часть айыпа стала практиковаться очевидно под влиянием норм шариата (термин «қалам хақы»), а официально внедрилась в судебную практику с введением в XIX веке письменного делопроизводства. Согласно «Временному положению» 1867г. Постановления биев записываются в кратких словах в особую книгу [8.с.300]. Величина қалам ақы в XIX веке уже не зависела от степени важности судебного дела и не превышала 1рубли, о чем свидетельствует материалы правоприменительной практики бийских судов, чего нельзя сказать о более раннем периоде. Қалам ақы полагался за составление заявлений, жалоб, расписок, доверенности, за снятие копий решений, решение приговоров и иных форм в делопроизводстве, требовавших письменного оформления.

Сүйінші – вознаграждение свидетелей преступления, размер которого равнялся халату, лошади и т.д., смотря по важности дела, и не превышал 1/3 или 1/4 части взыскиваемого имущества. Как сообщает д. Андре, «уличенный или сознавшийся в воровстве киргизец, кроме возврата покраденного или следуемого по суду наказания подлежит сверх того уплате той суюнчи, которая отдана, была хозяином покражи ордынцу открывшему следы покраденного [7.с.229]. По казахскому обычному праву лошадь с седельным прибором, взятая из под вора, принадлежала тому, кто первый успел отобрать ее. В казахском обществе понятие «сүйінші» также связана с правом получение в знак благодарения за донесение хорошей, благой вести от адресата.

Примером тому может послужить отрывок известного казахского эпоса «Алпамыс – батыр», когда за весточку от Карлыгаш – одной из героинь произведения, был определен подарок (сүйінші) в виде одной лошади и верблюда.

Нормы процессуального обычного права казахов подробно регламентируют обстоятельства решения дел сүйінші, которые состоят в следующем: а) если у оговоренного в краже лица будет найден предмет кражи, то взявший сүйінші свидетель (доказчик) избавляется от дальнейшей обязанности доказывать. Тот у кого будет найден предмет кражи, признается виновным, если только он не докажет приобретения краденного у третьего лица. б) если у оговоренного свидетелем лица предмет кражи не будет найден, равно нет и никаких следов кражи, кроме голословного обвинения его свидетелем, тогда последний, называемой «бет айғақ» т.е. личный или открытый свидетель (доказчик) должен подтвердить справедливость своего оговора присягой одного из своих родственников. В противном случае, свидетель несет ответственность сам вместе оговоренного, возвратив хозяину не только взятую им суюншу, но и заплатив ему украденное.

Среди свидетелей встречаются не только открытые доказчики, но и так называемые, заочные доказчики – сырт айғақ. Они сообщают о воре хозяину украденного предмета по секрету, с условием не выдавать их имени. Потерпевшему явившемуся в суд со сведениями от тайных указчиков (свидетелей) надлежит предоставить право на очистительную присягу с того, кто оговорен последним, равно как и в том случае, когда оговор основан на личном подозрении хозяина. Когда свидетель является в суд не вследствие суюнши, а по долгу свидетеля, то тому в чью пользу он свидетельствует, предоставляется выбор между присягой свидетельской и очистительной со стороны ответчика.

Даушыға жіп кесер – (букв. перезать веревку) – взыскание в пользу почетного лица (бия, старшины), совершившего заключительный акт решения дела, или обряд ала – жіп, символизирующий акт завершения спора и примирение сторон. Обряд ала – жіп заключается в перерезании одним из участвующих при решении дела, лиц пестрой веревки, предполагающейся надетой или самом деле надеваемой преступнику на ноги, что означает неволю, в которой он должен был находиться впредь до решения дела. По свидетельству Ф.Л.Баллюэка «эта статья айыпа не превышает одного барана, или одного бумажного халата» [б.с.178].

В соответствии с нормами обычного права казахов после совершения заключительного акта – ала – жіп судебное разбирательства, по этому делу не возобновляет, а в случае возобновления, оно подлежит рассмотрению другим биям. Процедура обряда ала – жіп, производилась следующим образом: потерпевший и обвиняемый держали веревку за концы, избирали почетное лицо, не являющееся участником судебного процесса, для разрезания веревки ножом пополам. При этом разрезающий веревку упоминал, «чтобы разрезан был на части эта веревка» тот, кто возобновит спор, оконченный алажипом. По совершении обряда виновный должен был наградить халатом или чем – либо другим разрезавшего веревку лица, который также оставляет при себе ножик, предназначенный, по сути потерпевшему.

В заключении можно констатировать, что с точки зрения определения целей меры имущественной ответственности в обычном праве казахов, айып представляет собой синтез меры возмездия и устрашения, меры удовлетворения морального вреда и возмещения морального ущерба, меры ответственности и наказания. Каждая из этих сторон айыпа выступала доминантом в различные периоды его генезиса. Эта особенность айыпа нашла свое применение в различных его видах. Виды айыпа в

основном отличались по степени ценности его составляющих – количества того или иного поголовья скота, количества и качества вещей, в зависимости, от которых они именовались. Причем различные наименования и их состав отражали важные аспекты духовной и хозяйственной жизни традиционного казахского общества. Самый высший тип айыпа называется « айбана». В этом смысле «айбана» служит мерой имущественной ответственности, налагаемой за воровство сверх возраста, или восстановления ущерба, заключающейся в обязательстве уплатить трехкратный штраф – тогуз. Как сообщает источник, «изоблеченный в воровстве возвращает трижды девять раз украденное, и наказание сие называется айбана» [4.с.75]. По значению к нему примыкают «сойыл айбанасы» - плата за дубинку, «палку» и «пышак айып» - плата за «нож», то есть за использование специального орудия преступления. Одним из самых распространенных видов айыпа является «тоғыз» - «девятка» (девять голов скота или вещей), который в свою очередь несколько разновидностей. Известны также такие виды айыпа, как «ат – тон» или «ат – шапан» - «лошадь и халат» или «лошадь и шуба», «ат – түйе» - «лошадь и верблюд», «ат – тай» - «лошадь и жеребенок», «мойнына қосақ – көтіне тіркеу», - «привязка к шее и хвосту», «азусыз ат – жиексіз тон» - «лошадь без коренного зуба и шуба без каймы», «астарсыз шапан» - «халат без подклада»

Список литературы:

- 1 Алексеев С.С. Структура советского права. – М.: Юр.лит., 1975.263с.
- 2 Красовский М. Область Сибирских киргизов.//Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Ч.3.-СПБ, 1868.- 135с.
- 3 Самокасов Д.Я. Сборник обычного права сибирских инородцев.-Варшава,1876.- 282с.
- 4 Левшин А.И. Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких орд и степей.СПБ, 1832, Ч3.//Материалы по казахскому обычному праву.Жалын, 1998, - С19-31.
- 5 Гродеков Н.И. Киргизы и кара киргизы Сыр – Дарьинской области.Т.1, - Ташкент, 1889.- 298с.
- 6 Баллюзек Л.Ф. Народные обычаи имевшие, а отчасти и ныне имеющие, в Малой киргизской орде силу закона.//Материалы по казахскому обычному праву. – Жалын, 1998. –С 156- 213.
- 7 д. Андре. Описание... //Материалы по казахскому обычному праву: - Жалын, 1998. –С156- 213.
- 8 Материалы по истории политического строя Казахстана.т.8.-Алма – Ата. -1960. – 441с.

Түйіндеме

Мақала қазақтардың дәстүрлі қоғамындағы жазалардың ең көп таралған түрлерінің бірі-Аип. Мақалада автор "Аип" институтының не екенін, сондай-ақ зиян, құнсыздандыру және сот шығындары сипатталатын құрамдас бөліктерді көрсетеді. Мақалада Ханлық, Бийлік, Жасауыл ақы, Кепіл ақы және т.б. сияқты сот шығыстарына қатысты терминдерге ерекше назар аударылды.

Summary

The article is devoted to one of the most common types of punishment in the traditional society of Kazakhs – Aip. In the article the author reveals what constitutes the institution of

"AIP", as well as component parts that describe the cost of the damage, treats and court costs. Special attention is paid to terms relating to legal costs as Khanlyk, Biilik, Zhasauyl aku, Kepil Alu etc., which constitute a charge in favour of Khan, sultans, biys, and restitution.

ОӘЖ:347.77:341.232

**Баекешова Д.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының магистранты
ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., профессор
Жайлин Г.А.**

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ МЕНШІКТІҢ ҚАЗІРГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ -ҚҰҚЫҚТЫҚ ТҮСІНІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТАРИХИ АСПЕКТІЛЕРІ

Бұл мақалада автор интеллектуалдық меншіктің қазіргі халықаралық-құқықтық түсінігінің тарихи аспектілерін кезеңдерге бөліп қарастырады. Сондай-ақ, бұрынғы КСРО мемлекеттерінде және Қазақстанда интеллектуалдық меншік объектілерінің белсенді қалыптасу процестері жан-жақты талданған.

Кілт сөздер: өнеркәсіптік меншік, іскерлік ойын, ғылыми жаңалық, өнертабыс, әдеби және өнер туындысы.

Шығармашылық ретінде қандай да бір жаңа және өзінің қайталанбастығымен түпнұсқалығымен анықталатын нәрсені тудыратын қызмет түсіндіріледі. Шығармашылық адамға тән нәрсе, себебі оның жасаушысы – шығармашылық қызметтің субъектісі бар [1].

Шығармашылық процесі әлеуметтік құқықтық қызмет емес. Шығармашылық процестің өзі құқықтық нормалардың шегінен тыс жатыр [2]. Бірақ, шығармашылық қызметтің ұйымдастырушылық әдістері туралы көптеген баспалар бар: «іскерлік ойын», «аналогия», «аналогияны қабылдамау», «ұжымдық генерация» т.б. Осының арқасында көптеген бір маманның немесе әртүрлі мамандардың топтары тартылады [3]. Осындай топтарда құқықтық та қатынастар пайда болуы мүмкін. Бірақ бізге қажеті бұл қатынастар емес, шығармашылық нәтиженің пайда болу процесі негізгі. Осы процестің нәтижесі өзінің жаңалығымен және қайталанбастығымен сыртқа көрінеді. Ол ретінде ғылыми жаңалық, өнертабыс, әдеби және өнер туындысы, өнеркәсіптік үлгі, ноу-хау болуы мүмкін [4].

Шығармашылық рухани қызмет, ол идеалды жеке сипатта болады және осы қасиетіне қатысты заңдар мен құқықтық актілердің әрекет етуіне жатпайды. Заңнаманың бұл жердегі рөлі шығармашылық еңбектің нәтижелеріне құқықты тану, осындай нәтижелерге билік ету жағдайы, оны тудырушылардың құқықтарын қорғау табылады.

«Интеллектуалдық меншік», «өнеркәсіптік меншік», «интеллектуалдық меншік құқығы» сияқты ұғымдардың КСРО-ның кең кеңістігіне қайту мерзімі болып, 1991

жылдың 31 мамырында КСРО мен одақтас республикалардың Азаматтық заңнама негіздерін қабылдау мерзімі табылады [5].

Қазақстан Республикасында аталған ұғымдарды толық қолдану егемендік алғаннан кейін жүзеге асты. Мәселен, 1990 жылдың 15 желтоқсанында қабылданған «Қазақстан Республикасындағы меншік туралы» ҚазКСР-нің Заңының 9-бабына сәйкес азаматтардың жекеменшігі ретінде интеллектуалдық және материалдық қызметтің өнімі табылады деп айтылған [6]. Бірақ позитивті мағынада «интеллектуалдық меншік», «интеллектуалдық меншік құқығы» сияқты ұғымдар КСРО-ның заңнамасында пайдаланылған жоқ. Кеңес дәуірінде интеллектуалдық меншік объектілерінің көпшілігі оның авторларының айрықша құқығында болған жоқ, оның бір ғана авторы болды – мемлекет [7].

Осы саладағы, қазіргі таңдағы ең үлкен ерекше өзгеріс болып шығармашылық қызмет нәтижелеріне айрықша құқықтың жеке тұлғалар мен ұйымдарға ауысуы табылады.

Сонымен қатар, бұрынғы КСРО мемлекеттерінде және Қазақстанда интеллектуалдық меншік объектілерінің белсенді қалыптасу процестері жүріп жатты. Осы бағыттарды толығымен түсіну үшін дамыған мемлекеттердегі интеллектуалдық меншік құқығының қалыптасуы мен дамудың тарихи тәжірибесін білген жөн.

Біздің пікірімізше, интеллектуалдық меншік құқығының әлемдік тарихи эволюциясын үш кезеңге бөлуге болады.

Бірінші кезең Хv ғасыр мен Хviii ғасырдың ақырғы төртінші тоқсанын қамтиды және монополиялық артықшылықтар кезеңі деп аталады.

Екінші кезең 1790 жыл мен 1883 жылдарды қамтиды және интеллектуалдық меншікті қорғаудың ұлттық жүйелерінің пайда болу кезеңі деп аталады.

Үшінші кезең 1883 жылдан басталады және әлемдік конвенциялар кезеңі деп аталады.

Монополиялық артықшылықтар кезеңі сол кездегі техникалық жетістіктерді әкелген тұлғалардың құқықтарын қорғау қажеттілігімен бізге қызықты.

Жеке деректер бойынша, Англияда жетістіктер шығарған адамдардың және шетелдік тауардың жаңа түрлерін әкелген адамдардың құқықтарын қорғау Хiv ғасырдан басталады.

Ең ертедегі артықшылық құқықтар, мәселен Венециялық Республикада 1474 жылы «Парте Венеция» атымен атақты, бірақ өнертапқыш пен оны шетелде енгізген тұлға арасында айырмашылықтар көзделмеген [8].

Мұндай адамдарға айрықша монополиялы түрде өзінің жетістігін өзіне табыс тапқанға дейін мерзімде қолдануға мүмкіндік берілді. Бұл жағдай монополистке бәсекелестік күресте үлкен қолдау болды. Монополияны алу тәртібі де қызығушылық тудырады. Монополияны куәландыратын құжат болып letters Patent – «ашық мадақтама» деп аударылатын құжат табылады. Артықшылық берілгені туралы жария түрде айтылатын, оның мерзімі аяқталған соң, монарх оны соза алмайтын [9].

Артықшылықтар жүйесі әрі қарай дамытыла берді. Мәселен, 1628 жылы монополиялар туралы корольдік мәртебе қабылданды, онда патент артықшылық беретін жалғыз құжат болып саналды және оның мерзімі 14 жылмен ғана шектелді. Ақыры артықшылық алу үшін өнертабысты техникалық сипаттаудың ережесі қалыптасты.

Сонымен, өнертабысқа қатысты монополиялар кезеңінде өнертабысты техникалық сипаттаудың ережесі мен мемлекетке табысты патенттің қалыптасуы және

үшінші тұлғалар алдында монополияның қорғалатындығы туралы қорытынды жасауға болады.

Тауарлық белгілерді құқықтық қорғаудың тарихы өнертабысқа қарағанда жас, бірақ жеке объектілеріне қатысты ежелгі тарихы бар.

Тауарлық белгілердің тарихы ғасырларға тереңдеп кетеді, сондықтан алғашқы тауарлық белгілердің пайда болу кезеңін анықтау өте қиын. Бірақ шамамен екі үш мың жыл бұрын адамдар алғашқы құмыралар сатуға бастады. Осы құмыраларда таңбалар болды, оны біз қазір тауарлық белгілер деп атаймыз. Қытайда алғашқы шыққан ыдыстарда нақты таңбалар болды, онда мемлекет басқарған императордың атыжөні жазылған.

Сонымен қатар, үш мың жыл бұрын Үндістаннан шығарылған қолөнершілердің қолжазбасы бар заттары табылған.

Рим империясында мыңдаған таңбалар болған, олардың ішіндегі ең кең таралғаны фабрикалық таңба – Fortis табылады.

Қазақстанға қатысты мұндай қатынастардың жинақталуы ежелгі тарихта бар: «Тауке-хан ережесінде», «Жеті-жарғыда». Онда былай деп жазылған: «Әрбір ру және тайпада өзінің таңбасы (тамга – белгісі, елтаңбасы) болуы керек. Нақты кімнің меншігі екенін білу үшін, таңба арқылы мал, мүлік белгіленеді» [10].

Жер шарының басқа бөліктерінде қолөнершінің тұлғасын және мүліктің шыққан жерін анықтау мақсатында тауарлық белгілер қаружаракқа, тұрмыстық мүлікке, бағалы заттарға соғылды.

Біздің пікірімізше, «таңба», «тамга», «тавро», «клеймо», ағылшындық бренд сөздері тауарлық белгінің негізін құрап, тауар шығарушы мен тауар арасындағы байланысты көрсеткен. Бұл сөздер белгі мағынасын атқарса да, бірақ экономикалық рөлді әлі атқарған жоқ. Бұл таңбалар жеке топ тауар шығарушылардың цехтік мүдделерін қорғау мақсатында Батыста гильдия деп аталатын адамдармен қолданылды. Сол кезде осы тауардың таңбасын заңсыз қоланса, адам қатаң жазаланатын (мамандығынан айыру, өлім жазасы т.б.).

Ұлттық жүйелер кезеңі диалектика заңы белгілегендей оның алдындағы кезең сын көтермегеннен кейін басталды. Бұл сын бір жерлерде төңкеріс түрінде, бір жерде бейбітті түрде феодализмнен капитализмге өту кезеңінде болды.

Интеллектуалдық меншік объектілерінің түсінігі мен рөлін қайта қараудың идеялық негізі болып сол кездегі жаратылыс құқығының теориясы табылады. Барлығына мәлім болғандай, бұл теория адам мен қоғамның өзара қатынасының терең сұрақтарын қайта қарауға атсалысты. Батыс мемлекеттерінің буржуазия идеологтары Г. Гроций, Б. Спиноза, Т. Гоббс феодальдық қатынастардан арылудың бағыттарын ұстанған [11]. Олардың негізгі идеялары Ресейде Ф. Проковичпен, В.Н. Татищевпен қолдау тапты.

Адам өмірінің құдаймен сыланғанына адам құқықтары мен бостандықтарының табиғатпен ұсынылғаны келді. Жаратылыс құқықтарының қатарына жекеменшік те жатқызылды (Д. Локк).

Мемлекет пен адам қоғамдық келісімнің тең тараптары болып табылады, ол бойынша бір тарап мемлекет жоғарғы игіліктерді – адам өмірін, оның меншігін қорғауға міндетті болды. Адамның табиғат жаратылысынан туындайтын құқықтары жаратылыс құқығы болса, ал оған сәйкес қабылданған мемлекет заңдары позитивтік құқық деп аталды.

Авторлық құқық саласында артықшылықтар жүйесін сынға алудың нәтижесі болып 1709 жылы Англияда қабылданған Анна патшасының Мәртебесі табылады. Бұл

акті авторлық құқық туралы алғашқы дерек болып саналды. Осы кезеңнен бастап автордың айрықша құқығы туралы (туынды жарияланғаннан бастап 28 жыл бойы қорғалатын), өз құқықтарын басқаға беру туралы, құқық бұзушының әрекеттерін сотқа шағымдану туралы айтуға болады.

Францияда болған көптеген төңкерістер арқасында қоғамдық және идеологиялық өзгерістер болды. Соның арқасында феодалдық қана емес сонымен қатар, кітап шығарушылардың да артықшылықтары тоқтатылды. 1791 және 1793 жылдары Құрылтай Кеңесінің Декреттері автордың туынды шығаруға деген құқығы оның өмір бойы және ол қайтыс болғаннан кейін 10 жыл бойы оның мұрагерлеріне берілетіндігін бекітті. Бірақ авторлық құқық пайда болу үшін туындыны міндетті тіркеудің талабы бекітілмеген [9].

Осыған ұқсас авторлық құқыққа қатысты өзгерістер АҚШ-тың заңнамасында да болды. АҚШ-та қазіргі таңға дейін Анна патшасының Мәртебесі күшінде, ал 1790 жылы қабылданған заң (кітаптар мен басқа да объектілерді әрбір 14 жыл сайын депондау туралы) 1976 жылы Авторлық құқық туралы заң қабылданғанға дейін күшінде болды.

Көптеген сол кездегі дамыған мемлекеттерде терминологиялық және нақты айырмашылықтарды есепке алмағанда, авторлық құқық туралы заңнама осы құқықтарды меншік құқығы ретінде қарастырды. Осыған қатысты, И.А. Зенин интеллектуалдық меншік объектілеріне байланысты құқықты «проприетарлық тұжырым» немесе «проприетарлық тұрғы» деп атады, ол ағылшын тілінен меншік деп аударылады.

Шығармашылық объектілері саласында материалдық және материалдық емес құқықтарға қатысты түсінікке, И. Канттың философиялық ойларының қатты әсерінен авторлық құқықтар автор меншігі ғана емес, сонымен бірге автор мүдделерінің бірі болып табылады. Автор өз туындысына құқығын қорғауға мүмкіншілік алды, себебі ол автор тұлғасының бөлігі болды. Осы аспекті И. Канттың пікірінше, негізгі болды, ал материалдық құқық моральдық құқықтың жалғасы болды. Сол кездегі заң әдебиеттерінде және заңнамасында «моральдық құқық» термині болды, ол автордың экономикалық емес құқықтарын анықтайтын. Қазіргі қазақстандық заңнамада ол жеке мүліктік емес құқықтар деп аталады.

Авторлық құқыққа қарағанда патенттік құқық ілгері дамыған жоқ. Көптеген Еуропа мемлекеттерінде артықшылықтар жүйесін әрі қарай дамыту арқылы патенттік қатынастар дамыды. Мысалы, Англияда артықшылықтар объектілерін пайдалануға қатысты сот практикасы 1711 жылы келесі қорытындыға келді: монополия алу үшін басқа құжаттармен қатар, оның «сипаттамасы» тапсырылатын.

Францияда монополияның кез келген түрімен күресу мақсатында, патент иелері өздерінің өнертабысын бір жыл ішінде қолданбаса, оған құқықты жоғалтады деген ереже бекітілді. Қазіргі таңда, өнеркәсіптік меншік объектілеріне құқықтың мерзімділігі патенттік құқықтың негізгі принциптерінің бірі.

Осы және басқа да әкімшілік және сот практикасы бірыңғай ұлттық патенттік заңдарға енгізілді. Мұндай заңдар АҚШ пен Францияға қарағанда азаматтық заң төңкеріс негізінде өзгерген мемлекеттерде ерте қабылданды.

Сол кездегі патенттік заңдардың негізінде белгіленген жалпы принцип болып заңда белгіленген формальды және материалдық сипаттағы талаптарды орындаған өнертапқыштарға патенттің берілуі табылады. Осы принциптер 1790 жылы АҚШ-та және 1791 жылы Францияда патенттік заңдарда орын алды. Осы заңдар толығымен автордың меншік құқығын бекітті. Мәтінде Франция дерегінің 1-бабында былай деп

жазылған: «Кез келген жаңалық немесе өнертабыс кез келген түрінде автор меншігі болып табылады; осының арқасында заң оған толық және жан-жақты кепілдендірілген пайдалануды қамтамасыз етеді» [8].

Осы қатынастарды сипаттайтын келесі белгісі ретінде патенттік қорғаудың ұлттық сипаты табылады. Мәселен, АҚШ-тың патенттік заңына 1793 жылы жасалған өзгерістер бойынша, патент тек қана сол мемлекет азаматтарына берілген. Францияға өнертабыс кіргізген адамдар оның авторы сияқты құқықтар мен міндеттерге ие болған. Сонымен қатар, Францияда өнертабысқа патент алған өнертапқыш басқа мемлекетте патент алса, онда өзінің мемлекетінде оны пайдалану құқығынан айырылатын. Ақырғы ережеге сәйкес біздің пікірімізше, сол кездегі патенттік құқықтың негізгі функциясы болып ішкі нарықты қорғау табылады.

Осы және басқа да талаптар халықаралық экономикалық қатынастар дамыған сайын жұмсара бастады және патент берудің саны ұлғая түсті. Өнертабыстың ұғымы мен маңызына қатысты пікірлер күрт өзгере түсті. Жаңа техниканы әкелу жаңа инновацияға теңестірілуден бас тартылды. Өнертабысқа қатысты оның жаңалығына талаптар қойыла бастады және техникадағы деңгейі ұғымы енгізіле бастады.

Ресей империясында және оның бөлігі болып табылатын Қазақстанда ұқсас процестер жүріп жатты, бірақ кейбір өзгешеліктермен. Зерттеушілердің пікірінше, ресейдің интеллектуалдық меншік құқығының тарихында, авторлық құқықта, оның ерекшеліктері бөлінеді: 18 ғасырға дейін кітап басуға мемлекеттік монополияның үстемдігі, алғашқы жеке типография тек қана 1771 жылы ғана пайда болды. Тек қана шығарушыларға мемлекетпен артықшылықтардың берілуі және авторлар мен шығарушылардың арасында құқықтық реттеу пәні бойынша құқық қатынастардың болмауы.

Ресейдің авторлық құқығы мен цензуралық заңнаманың арасындағы тығыз байланыс.

19 ғасырда авторлық құқықты меншік құқығының объектісі ретінде тануы және әдеби, шығармашылық меншік құрылысын енгізу. Авторлық құқықтың қазіргі түсінігін енгізу тек қана 1911 жылы мүмкін болды.

Ресейдің патенттік құқығы еуропалық және американдық жолмен дамыды. Оның ерекшеліктері жеке артықшылықтар жүйесінің ұзақ мерзімді болуынан көрінеді. Ресейдің алғашқы патент заңы 1812 жылы қабылданды. Бірақ І Александр 1812 жылдың 17 маусымында қабылданаған манифесті «Шығармашылық пен қолөнердегі әртүрлі өнертабыс пен жаңалықтарға артықшылықтар туралы» деп аталған. Артықшылық деп өнертабысқа айрықша құқықты куәландыратын және қорғайтын құжатты айтатын. Яғни, «артықшылық» деген термин ретінде қазір патент деп аталатын құжат түсіндірілген.

Аталған Манифесттің бірінші бөліміне сәйкес өнертабысқа артықшылық ретінде артықшылықта көрсетілген тұлғаға зат меншігі болып табылатындығын және үкіметке кезінде ұсынылғанын куәландыратын куәлік табылатын.

Артықшылық толығымен артықшылықта көрсетілетін тұлғаға өнертабыстың жататындығын көрсетпейді, сондықтан кез келген үшінші тұлға осы құқықты тану үшін дауға түсе алатын және өз құқықтарын сотта қорғай алатын.

1833 жылдың 22 қарашасында император І Николай кезінде «Артықшылықтар туралы Ереже» деген құжатпен аталған құжатқа өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.

Ереже қазіргі патенттік заңдарға жақын принциптер мен ұғымдарды енгізді. Мәселен, артықшылықтарға ұсыныс жасалғанда және оны пайдаланғанда Ресей мен

шетел тұлғалары бірдей құқықтарға ие болады. Ресейге әкелінген объектілерге айрықша құқық артықшылықпен, тек басқа мемлекетте оның мерзімі аяқталмағанға дейін ғана қорғалады. Сонымен қатар, артықшылық объектісін уақытша қолданудың да түсінігі енгізілді, ол қазіргі лицензиялық шарттарға ұқсас.

Осы ережеде қазіргі заңнамаға ұқсас заң талаптарын табуға болады: өнеркәсіптік қолданушылығын; техникалық шешімнің қоғамның талаптарына сәйкестігін; артықшылық алуға құжатта өнертабыстың толық сипаттамасының болуы сияқты.

Ресейдің патенттік заңнамасының одан кейінгі әрі қарай дамуы артықшылықтар түсінігінен өнертабысты қорғау заңды түсінігіне көшті («Жаңа жаңалықтар мен өнертабысқа артықшылықтарды беру бойынша іс жүргізу тәртібін өзгерту туралы» 1870 жылдың 30 наурызында қабылданған заңы). 1896 жылдың 20 мамырындағы «Өнертабыспен әрі қарай жетілдірудің артықшылықтары туралы Ереже» қазіргі терминдерге ұқсас ұсынылған шешімнің техникалық сипатын анықтады. Ақыры аяғы елеулі ерекшеліктер қазіргі өнертабыстың формуласына ұқсас бола бастады.

Артықшылықтар құқығын алу туралы арызды алғаннан кейін, Сауда және мануфактура Департаменті арыз берушіге «Қорғау куәлігі» деп аталатын құжатты беретін. Ол ресми баспада шығарылды және арыз берушіге өз өнертабысымен белсенді әрекеттер жасауға жағдай тудырды.

Сонымен, сол кездегі патенттік заңнама қорғау куәлігін енгізе отырып, уақытша құқықтық қорғаудың түсінігін енгізді және құқықтар жөнінде жария етудің рөлін көтерді деген қорытындыға келуге болады.

XIX ғасырдың аяғында өнеркәсіптік және ғылыми-техникалық аяда бірнеше мемлекетте құқықтық қорғауды алудың мақсаты тұрды. Нақты жағынан көліктің, байланыстың дамымағанына байланысты бұл мүмкін бола алмады. Бір мемлекетте ұсынылған патенттік мәлімдеме өнертабыстың екінші мемлекеттегі жаңалығына күмән тудыратын.

Осы саладағы қатынастардың тежеуіші ретінде ұлттық патенттік заңдардың ережелеріндегі айырмашылықтар табылады. Сонымен қатар, технологиялардың интернационализациясы мұндай формальды патенттік кедергінің жойылуын талап етті.

Ұзақ мерзімді патенттік заңдардың біріктірілуі және интеллектуалдық меншік құқығының қорғау жүйесінің қалыптасуына байланысты жұмыстар, кезекті 1873 жылы Венадағы халықаралық техникалық көрменің болмай қалуына қауіп тудырды. Мемлекет өкілдері өз өнертабыстарын жоғалту қауіптеріне және қажетті құқықтық қорғаудың болмауына байланысты бас тартты.

Жағдайды сақтап қалу мақсатында австриялық билік органдары өнертабысты, өнеркәсіптік үлгіні және тауарлық белгілерді уақытша қорғау үшін арнайы заң қабылдады. Бұл акт өз бетінше прецедент болды және шетелдіктерге ұлттық режим берудің қажеттілігін енгізді.

Бұл мәселені қарастыру мақсатында 1873 жылы Патенттік реформалар жөніндегі Вена конгресі шақырылды, онда шығармашылық объектілеріне әртүрлі мемлекеттерде бірдей режим берудің принципі қаралды.

Қосарланған күш біріктіру арқасында Париж конгресінде (1878 жылы) одан кейін Париж конференциясында (1880 жылы) және француздық үкіметтің көмегімен халықаралық конвенцияның жобасы әзірленді.

1883 жылы 11 мемлекеттің өкілдері Парижде конвенция қабылдап оған қол қойды, ол конвенция тарихқа Өнеркәсіптік меншікті қорғау бойынша Париж Конвенциясы ретінде мәлім.

Одан кейінгі кезеңде қатысушы-мемлекеттер саны ұлғая түсті де, қазіргі таңда 140 мемлекетті құрайды.

Қазақстан аумағына Париж конвенциясы Ресей империясының және КСРО-ның құрамында болғанда таратылды, себебі олар сол келісімнің қатысушысы болған.

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін, алғашқы болып Париж Конвенциясының Қазақстан аумағына әрі қарай таратылатындығы жөнінде 1993 жылдың 5 ақпанындағы «Өнеркәсіптік меншікті қорғау саласындағы Халықаралық келісімдер туралы» Декларациясында бекітті [12]. Өнеркәсіптік меншікті қорғау бойынша Париж Конвенциясы ұлттық заңнаманың қалыпта-суына үлкен әсер тигізген.

Конвенцияда интеллектуалдық меншік объектілеріне анықтама берілмейді, бірақ 1-бапқа сәйкес өнеркәсіптік меншік объектілеріне өнертабыс, пайдалы модель, тауарлық белгі, фирмалық атаулар жататындығын түсінуге болады [13].

Конвенцияны талдай келе, екі негізгі тұжырымды бөліп алуға болады.

Біріншісі, құқықтар ішіндегі негізгісі, ұлттық режим құқығы табылады.

Екіншісі, үстемдік құқығы. Ұлттық режим құқығы әр ұлттандыру процесінің ең жоғарғы жетістігі ол Конвенцияның 2,3 баптарында көзделген. Ұлттық режим құқығы барлық конвенцияға қатысушы-мемлекеттердің азаматтарына өз мемлекеттеріндегідей құқықтың қамтамасыз етілетіндігін білдіреді.

Үстемдік құқығы Конвенцияның 4-бабына сәйкес өтінім берген тұлға барлық қатысушы мемлекеттер аумағында өз құқықтарының қорғалуын талап ете алады.

Сонымен, біз интеллектуалдық меншіктің қазіргі халықаралық-құқықтық түсінігін қалыптастырудың тарихи аспектілерін анықтадық.

Қазақстан Республикасында «интеллектуалдық меншік», «өнеркәсіптік меншік», «интеллектуалдық меншік құқығы» сияқты ұғымдар егемендік алынғаннан кейін жүзеге асты. 1990 жылдың 15 желтоқсанында қабылданған «Қазақстан Республикасындағы меншік туралы» ҚазКСР-нің Заңының 9-бабына сәйкес азаматтардың жекеменшігі ретінде интеллектуалдық және материалдық қызметтің өнімі табылады деп айтылған. Бірақ позитивті мағынада «интеллектуалдық меншік», «интеллектуалдық меншік құқығы» сияқты ұғымдар КСРО-ның заңнамасында пайдаланылған жоқ. Кеңес дәуірінде интеллектуалдық меншік объектілерінің көпшілігі оның авторларының айрықша құқығында болған жоқ, оның бір ғана авторы болды мемлекет.

Біздің пікірімізше, интеллектуалдық меншік құқығының әлемдік тарихи эволюциясын үш кезеңге бөлуге болады.

Бірінші кезең ХV ғасыр мен Хviii ғасырдың ақырғы төртінші тоқсанын қамтиды және монополиялық артықшылықтар кезеңі деп аталады.

Екінші кезең 1790 жыл мен 1883 жылдарды қамтиды және интеллектуалдық меншікті қорғаудың ұлттық жүйелерінің пайда болу кезеңі деп аталады.

Үшінші кезең 1883 жылдан басталады және әлемдік конвенциялар кезеңі деп аталады.

Әдебиеттер тізімі :

1. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: «Большая Российская энциклопедия», 1997. – 725 с.

2. Гражданское право. Том I: учебник. Изд. 4-е, перераб. и доп. / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: Проспект, 1999. – 695 с.

3. Кудрявцев А.В. Организация и проведение мозгового штурма. – М: НПО «Поиск», 1987. – 215 с.

4. Кудрявцев А.В. Совершенствование творческой деятельности в процессе создания новых технических решений. – М.: НПО «Поиск», 1987. – 355 с.
5. Основы гражданского законодательства Союза ССР и республик от 31 мая 1991. – Алматы: Баспа,
6. О собственности в СССР. Закон СССР от 6 марта 1990 г. / Новые законы СССР. – Выпуск – М.: «Юрид. лит.», 1990. – 555 с.
7. Зенин И.А. Основы гражданского права России: Конспект лекций для специалистов по праву интеллектуальной собственности. – М.: ВТИ, 1993. – 310 с.
8. Введение в интеллектуальную собственность. – Публикация ВОИС. – Женева. – 1998. – 525 с.
9. Интеллектуальная собственность. Основные материалы: В 2-х частях: пер. с англ. – Новосибирск: НПО «Юрист», 1993. – 335 с.
10. Кляшторный С.Г., Султанов Т.И. Казахстан: летопись трех тысячелетий. – Алма-Ата: Рауан,
11. История политических учений. Часть 1. – Изд. 2-е, исправл. – М.: «Высшая школа», 1971. – 415 с.
12. Патентное право: Сб. нормат.-правовых актов/ Сост. Т. Каудыров, Э. Фаизова. – Алматы: Жеті-жарғы, – 250 с.
13. Өнеркәсіптік меншікті қорғау бойынша Париж конвенциясы 1883 ж. – Алматы: Жеті-жарғы, 2007. – 30 б.

Резюме

В данной статье автор рассматривает исторические аспекты современного международно-правового понимания интеллектуальной собственности на периоды. Также всесторонне проанализированы процессы активного становления объектов интеллектуальной собственности в государствах бывшего СССР и в Казахстане.

Summary

In this article, the author examines the historical aspects of the modern international legal understanding of intellectual property for periods. Also comprehensively analyzed the processes of active formation of objects of intellectual property in the states of the former USSR and in Kazakhstan.

Байузаков А.К.,
магистрант Евразийской юридической
академии имени Д.А. Кунаева
научный руководитель:
д.ю.н., профессор
Айтхожин К.К.

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОГО СТАТУСА ОБЩЕСТВЕННЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье отмечается, что общественные объединения являются не только важным инструментом строительства правового государства, но и главным залогом стабильности необратимой демократизации Казахстана. Раскрывается содержание законодательства Республики Казахстан об общественных объединениях и на этой основе предлагаются научно-практические рекомендации по совершенствованию законодательства об общественных объединениях и некоммерческих организациях.

Ключевые слова: Конституция, государство, гражданское общество, общественные объединения, неправительственные организации.

В настоящее время Республика Казахстан последовательно продолжает поэтапные демократические и правовые преобразования, направленные на строительство подлинно гражданского общества. Развитие гражданского общества является важным условием для создания демократического, правового, социального государства. Ведь общественный прогресс, а также демократическое развитие возможны при активном участии граждан во всех важных сферах жизнедеятельности общества, при доверии уважения населения к власти.

Сильное гражданское общество - это залог прочного фундамента, социального мира и согласия, политической стабильности, следовательно, устойчивости Республики Казахстан, как формирующегося демократического, правового и социального государства. Поэтапные демократические реформы, направленные на выполнение Стратегии: Казахстан – 2050, стали основой социального мира и согласия, политической стабильности, которые составляют программу пяти стратегических инициатив, предложенной Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым [1].

Основополагающими принципами гражданского общества в Казахстане стали: признание идеологического, политического многообразия, отделение государства от общественных институтов, закрепление законных прав граждан страны. В развитие положений Конституции Республики Казахстан Парламентом Республики принят Закон «Об общественных объединениях», призванный регулировать общественные отношения, которые возникают в связи с реализацией конституционного права граждан на объединение. В Законе об общественных объединениях закреплены самые различные формы объединений с практически полным спектром характеристик каждой из них. Данный перечень форм в полной мере позволяет выбрать любую из этих форм и объединиться для достижения намеченных целевых установок по развитию общественной самодеятельности в стране.

В связи с этим общественные объединения в целях развития и строительства правового общества являются не только важным инструментом строительства правового государства, но и главным залогом стабильности необратимой демократизации Казахстана.

В выступлении Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева на VIII Гражданском форуме (28 ноября 2018 г.) отмечалось: «Численность НПО увеличилась более чем в 4 раза – с 5 тысяч в 2003 году до 22 тысяч в 2018-м. В 65 раз возросло финансирование государственного социального заказа, который сегодня составляет свыше 20 миллиардов. В результате деятельность НПО сегодня охватывает практически все значимые сферы нашего общества» [2].

Наряду с этим правовые проблемы организации и деятельности общественных объединений представляют большой интерес для исследователей, т.к. общественные объединения, играя существенную роль в становлении гражданского общества в стране, представляют собой определенный интерес и для современной юридической науки. Вместе с тем в процессе научного исследования эволюции конституционно-правового статуса общественных объединений в Республике Казахстан, правовых механизмов их организации и деятельности представляется необходимым выделить ряд наиболее общих правовых проблем, выступающих единым форматом для дальнейшего совершенствования правового положения общественных объединений, как основы формирования гражданского общества в Казахстане.

Прежде всего, требует дальнейшего исследования генезис законодательства Республики Казахстан об общественных объединениях, предшествующего современному законодательству в области обеспечения права граждан на объединения. В историческом плане важно обратить внимание на то, что общественные объединения образуются при достижении обществом соответствующего уровня дифференциации, когда социальные группы достаточно четко и адекватно осознают свои интересы. Однако при всех положительных факторах развития общественных объединений в настоящее время, еще преждевременно говорить об обозначившемся структурировании интересов различных сил в Казахстане.

Во-вторых, в целях развития общественной инициативы государство обеспечивает соблюдение прав и интересов объединений, оказывая тем самым поддержку их деятельности, законодательно регулируя предоставленные налоговые льготы, а также оказывает финансовую помощь. В соответствии с нормами законодательства не допускается вмешательство органов власти в деятельность общественных объединений. Также были внедрены механизмы новых форматов взаимодействия государства и этнокультурных и иных объединений в целях укрепления согласия и общенационального единства, равно как и укрепление роли государственного языка, являющегося консолидирующим аспектом в активном развитии культур, языков и традиций народа Казахстана. Так, Ассамблея народа Казахстана, по сути, является координатором благотворительной деятельности, медиации, общественного контроля и деятельности общественных объединений по формированию Нации единого будущего.

В-третьих, поскольку Казахстаном ратифицирован Международный пакт о гражданских и политических правах, а при вступлении в ООН взяты обязательства, в том числе в области реализации права граждан на объединение, закрепленное в Конституции и в национальном законодательстве, представляется необходимым новое парадигмальное видение современной трактовки данного права, наряду с соразмерностью законодательно вводимых ограничений. В данном случае необходим анализ не столько обязательства государства гарантировать право граждан на

объединение, но и практики гарантирования им реализации конституционного права на объединение.

Кроме того, необходимо отметить, что в национальном законодательстве все еще в недостаточной степени разрешены проблемы ответственности общественных объединений. Особенность ответственности общественных объединений состоит в том, что нормы Конституции могут в соответствующем случае действовать как прямо, так и опосредствованно. Если в Конституции содержатся конкретные меры ответственности и процедуры применения таких мер, то в таком случае налицо прямое действие конституционной ответственности. Если же конституционная норма лишь обозначает проявление антиконституционных действий, но не предусматривает конкретных мер, ни процедуры их применения против них, то такие нормы должны конкретизироваться в отраслевом законодательстве.

В связи с вышеуказанным, необходимо отметить роль общественных советов в усилении активного контроля гражданского общества министерств, ведомств и других органов власти. Устойчивость института общественного контроля должна обеспечиваться заинтересованностью НПО в эффективной реализации бюджетных программ и высокой мотивацией местных органов власти в снижении социальной напряженности, совместном обсуждении планов решения местных задач.

Проведенный комплексный конституционно-правовой анализ позволил выработать ряд практических рекомендаций:

во-первых, полагаем, что в целях реализации права каждого гражданина создавать или вступать в объединения, союзы, ассоциации, в том числе и неформального характера, необходимо принять отдельный Закон «О праве граждан на объединение».

Во-вторых, в нормах Конституции и Закона «О праве граждан на объединение» предусмотреть право обращения общественных объединений в Конституционный Совет по вопросам толкования п. 1 ст.23 Конституции РК в части права граждан на свободу объединений.

В-третьих, представляется целесообразным детализация Закона «Об общественных объединениях» относительно регламентации их деятельности (проведения учредительного съезда, конференции либо собрания; актуализации формирования руководящих органов и их организационно-правовых форм и др.).

В-четвертых, в целях урегулирования процессов взаимодействия государственных органов и общественных объединений, Закон об общественных объединениях необходимо также дополнить следующими нормами о том, что для реализации своей уставной деятельности общественные объединения, зарегистрированные в качестве юридического лица, могут взаимодействовать с государственными органами в формах:

- вовлечения представителей объединений в работу временных рабочих органов по разработке проектов законодательных актов;
- заключения соглашений о взаимодействии между органами власти и общественными объединениями;
- участия общественных объединений в выработке решений, принимаемых органами власти в рамках постоянно действующих консультативных, экспертных и общественных советов.

В-пятых, представляется необходимым оптимизация ряда категорий в Законе Республики Казахстан «О некоммерческих организациях», в частности путем определения понятия общественной организации, как некоммерческой организации иной организационно-правовой формы. Такая норма создаст возможность менее чем

десяти индивидам создавать НПО, не имеющие членства, но при этом не в форме фондов или учреждений.

Кроме того, для приведения казахстанского законодательства в соответствие с международными стандартами прав и свобод в области приобретения НКО статуса юридического лица представляется необходимым:

-обеспечить упрощенный порядок регистрации НКО юридических лиц;

-снизить размер сбора для НКО с целью облегчения приобретения ими статуса юридического лица и содействия развитию гражданского общества.

Безусловно, представляется при этом установить следующее правило, согласно которому физические и юридические лица, являющиеся учредителями и членами НКО, обязаны уплачивать вступительные и ежегодные членские взносы согласно внутренним документам. И, напротив, участники НКО, в которых нет института членства, не обязаны производить каких-либо выплат, поскольку они на добровольной основе участвуют в его деятельности.

В этой связи необходимо в Налоговый кодекс Республики Казахстан внести норму об освобождении НПО от уплаты налога от предпринимательской деятельности, осуществляемой в рамках уставных целей, или использовать иные механизмы налоговых льгот при осуществлении НПО такой деятельности. В Налоговый кодекс целесообразно также внести норму о введении налоговых льгот для коммерческих организаций и индивидуальным предпринимателям, выделяющих часть своего дохода для поддержки казахстанских НПО.

Список литературы:

1 Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» - новый политический курс состоявшегося государства» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // Официальный сайт Президента Республики Казахстан: <http://www.akorda.kz>. Загл. с экрана.

2 Форум гражданской активности // Казахстанская правда. – 2018. - 29 ноября.

Түйіндеме

Мақалада қоғамдық бірлестіктер құқықтық мемлекеттің құрылуының маңызды құралы ғана емес, сонымен бірге Қазақстанның қайтымсыз демократияландыру тұрақтылығының басты кілті болып табылады. Қазақстан Республикасының қоғамдық бірлестіктер туралы заңнамасының мазмұны ашылып, осы негізде қоғамдық бірлестіктер мен коммерциялық емес ұйымдар туралы заңнаманы жетілдіру бойынша ғылыми-практикалық ұсыныстар ұсынылады.

Summary

The article notes that public associations are not only an important tool for building a legal state, but also the main key to stability of the irreversible democratization of Kazakhstan. The content of the legislation of the Republic of Kazakhstan on public associations is disclosed and, on this basis, scientific and practical recommendations are offered on improving the legislation on public associations and non-profit organizations.

Бауыржанова А.
магистрантка Казахской академии труда
и социальных отношений

АКЦИОНЕРНОЕ ОБЩЕСТВО КАК ОДНА ИЗ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫХ ФОРМ НЕКОММЕРЧЕСКИХ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ

В данной статье автор раскрывает правовое положение некоммерческого акционерного общества по законодательству Республики Казахстан. Автор уделяет внимание особенностям некоммерческого акционерного общества. В статье рассматриваются виды данной организационно-правовой формы юридического лица. Дан анализ признаков, характерных некоммерческому акционерному обществу.

Ключевые слова: юридическое лицо, акционерное общество, правоспособность, виды, признаки, особенности, учредители, акционеры.

Акционерным обществом признается юридическое лицо, выпускающее акции с целью привлечения средств для осуществления своей деятельности. Общество обладает имуществом, обособленным от имущества своих акционеров, и не отвечает по их обязательствам. Общество несет ответственность по своим обязательствам в пределах своего имущества [1].

Как отмечает профессор М.К. Сулейменов, основными характеристиками акционерного общества являются самостоятельная правосубъектность, его имущественная и юридическая самостоятельность, позволяющая привлекать капитал для финансирования его предпринимательской деятельности от неограниченного круга лиц за счет выпуска и размещения акций [2, с.279-280].

В случаях, предусмотренных законодательством Республики Казахстан, в организационно-правовой форме акционерного общества могут создаваться некоммерческие организации.

В Законе РК «О некоммерческих организациях» отмечается, что некоммерческим акционерным обществом признается юридическое лицо, выпускающее акции с целью привлечения средств для осуществления своей деятельности, доходы которого используются исключительно на развитие этого общества. Некоммерческие акционерные общества не вправе осуществлять выпуск привилегированных акций, производных и конвертируемых ценных бумаг [3].

Юридическое лицо, являющееся некоммерческой организацией, подлежит государственной регистрации в органах юстиции. С 2019 года юридическое лицо, являющееся коммерческой организацией, подлежит государственной регистрации в Государственной корпорации «Правительство для граждан», за исключением случаев, предусмотренных законодательными актами Республики Казахстан [4].

Как известно учредителями общества являются физические и (или) юридические лица, принявшие решение о его создании.

Государственные органы Республики Казахстан и государственные учреждения не могут выступать в качестве учредителей или акционеров общества, за исключением Правительства Республики Казахстан, местных исполнительных органов, а также уполномоченного органа в соответствии с законами Республики Казахстан. В соответствии с законом Республики Казахстан «О государственном имуществе» при учреждении государством акционерных обществ их учредителем является Республика

Казахстан или административно-территориальная единица. От имени Республики Казахстан учредителем акционерного общества и товарищества с ограниченной ответственностью выступают Правительство Республики Казахстан и Национальный Банк Республики Казахстан. От имени административно-территориальной единицы учредителем акционерного общества и товарищества с ограниченной ответственностью выступает местный исполнительный орган. Иные государственные органы Республики Казахстан и государственные учреждения не могут выступать в качестве учредителей акционерных обществ и товариществ с ограниченной ответственностью, за исключением уполномоченного органа по государственному имуществу и исполнительного органа, финансируемого из местного бюджета, уполномоченного на распоряжение коммунальным имуществом, которые учреждают акционерные общества и товарищества с ограниченной ответственностью по решению соответственно Правительства Республики Казахстан и местного исполнительного органа [5].

Государственное предприятие вправе выступать учредителем общества и приобретать его акции только с согласия государственного органа, осуществляющего по отношению к данному предприятию функцию собственника и органа государственного управления.

Следует отметить, что учредителем общества может быть и одно лицо.

Как мы знаем, к учредительным документам юридического лица относятся Устав, учредительный договор и решение единственного учредителя. Из анализа нормативно-правовых актов, регулирующих правовое положение акционерного общества, следует, что учредителем общества может быть и одно лицо. Соответственно все вышеперечисленные учредительные документы юридического лица присутствуют и у данной организационно-правовой формы. Устав некоммерческого акционерного общества должен содержать указание на то, что общество является некоммерческой организацией, положения о процедуре голосования, невыплате дивидендов и другие требования, установленные законодательными актами Республики Казахстан. Отметим при этом, что учредительный договор заключается в письменной форме посредством подписания договора каждым учредителем или его представителем. Решение единственного учредителя оформляется в письменной форме и подписывается учредителем или его представителем.

Учредительный договор (решение единственного учредителя) подлежит нотариальному удостоверению.

Особенностью акционерного общества является то, что оно может быть, как коммерческим, так и некоммерческим. Например, к коммерческим акционерным обществам относятся банки второго уровня, страховые организации, АО «Бахус», АО «Аксай нан» и др. К некоммерческим акционерным обществам относятся «Назарбаев Университет», Фонд Первого Президента и др.

Как известно, юридическое лицо приобретает гражданские права и принимает на себя обязанности через свои органы, действующие в соответствии с законом и иными правовыми актами, а также учредительными документами. Органы юридического лица формируют и выражают его волю, руководят его деятельностью.

Органы юридического лица - органы управления. Так, Закон об АО предусматривает, что устав общества должен содержать структуру и компетенцию органов управления акционерным обществом, порядок принятия им решений.

К органам общества относятся:

1) высший орган - общее собрание акционеров (в обществе, все голосующие акции которого принадлежат одному акционеру, - данный акционер);

- 2) орган управления - совет директоров;
- 3) исполнительный орган - коллегиальный орган или лицо, единолично осуществляющее функции исполнительного органа, название которого определяется уставом общества;
- 4) иные органы в соответствии с настоящим Законом, иными нормативными правовыми актами Республики Казахстан и (или) уставом общества.

Для осуществления контроля за финансово-хозяйственной деятельностью общества может быть образована служба внутреннего аудита.

Создание службы внутреннего аудита в публичной компании является обязательным. Работники службы внутреннего аудита не могут быть избраны в состав совета директоров и исполнительного органа. Служба внутреннего аудита непосредственно подчиняется совету директоров и отчитывается перед ним о своей работе.

Некоммерческая организация может иметь в собственности или в оперативном управлении объекты, имущество, необходимые для материального обеспечения деятельности, предусмотренной ее уставом, а также организации, создаваемые за счет ее средств, за исключением отдельных видов имущества, которые в соответствии с законодательными актами не могут принадлежать некоммерческим организациям.

Источниками формирования имущества некоммерческой организации в денежной и иных формах в соответствии с законодательными актами являются:

- 1) поступления от учредителей (участников, членов);
- 2) добровольные имущественные взносы и пожертвования;
- 3) поступления (доход) от реализации товаров, работ, услуг в установленных законодательством случаях;
- 4) дивиденды (доходы, вознаграждение (интерес), получаемые по акциям, облигациям, другим ценным бумагам и вкладам (депозитам);
- 5) другие не запрещенные законом поступления.

Следует подчеркнуть, что в Казахстане выделяются следующие виды акционерных обществ. В зависимости от того, кому принадлежат акции акционерных обществ (доли участия в уставном капитале товариществ с ограниченной ответственностью), акционерные общества и товарищества с ограниченной ответственностью с участием государства подразделяются на:

- 1) акционерные общества и товарищества с ограниченной ответственностью с участием Республики Казахстан;
- 2) акционерные общества и товарищества с ограниченной ответственностью с участием административно-территориальной единицы.

В зависимости от количества принадлежащих государству акций акционерных обществ (размера доли участия, принадлежащей государству в уставном капитале товарищества с ограниченной ответственностью) акционерные общества и товарищества с ограниченной ответственностью подразделяются на:

- 1) контролируемые государством акционерные общества и товарищества с ограниченной ответственностью - акционерные общества и товарищества с ограниченной ответственностью, в уставном капитале которых государству принадлежит контрольный пакет акций акционерного общества или контрольная доля участия в уставном капитале товарищества с ограниченной ответственностью. Контрольный пакет акций акционерного общества или контрольная доля участия в уставном капитале товарищества с ограниченной ответственностью означает, что государству принадлежит соответственно более пятидесяти процентов голосующих

акций акционерного общества или более пятидесяти процентов доли участия в уставном капитале товарищества с ограниченной ответственностью;

2) акционерные общества и товарищества с ограниченной ответственностью с недоминирующей долей участия государства.

Кроме того выделяются следующие виды АО: национальная компания, публичная компания, национальный управляющий холдинг (акционерное общество, учредителем и единственным акционером которого является Республика Казахстан в лице Правительства Республики Казахстан, созданное для эффективного управления акциями (долями участия в уставном капитале) национальных институтов развития, национальных компаний и других юридических лиц), национальный холдинг, национальные институты развития (например, финансовые, консалтинговые, инновационные, сервисные организации) и иные акционерные общества. К примеру, к числу национального управляющего холдинга относятся акционерное общество «Фонд национального благосостояния «Самрук-Казына», акционерное общество «Национальный управляющий холдинг «КазАгро», акционерное общество «Национальный управляющий холдинг «Байтерек». А вот к числу национальных компаний относятся акционерное общество «Национальная компания «КазМунайГаз», акционерное общество «Казахстанская компания по управлению электрическими сетями (Kazakhstan Electricity Grid Operating Company) «KEGOC», а также акционерное общество «Казпочта».

Некоммерческая организация может быть ликвидирована добровольно (по решению собственника его имущества или уполномоченного собственником органа, а также по решению органа юридического лица, уполномоченного на то учредительными документами) и принудительно (по решению суда).

Некоммерческая организация может быть реорганизована в порядке, предусмотренном законодательными актами.

Реорганизация некоммерческой организации может быть произведена в форме слияния, присоединения, разделения, выделения, преобразования и в других формах, предусмотренных законодательством.

Некоммерческая организация считается реорганизованной, за исключением случаев реорганизации в форме присоединения, с момента государственной регистрации вновь возникшей организации (организаций).

Подчеркнем, что общество, учрежденное как некоммерческая организация, не может быть преобразовано в коммерческую организацию так же, как и общество, учрежденное как коммерческая организация, не может быть преобразовано в некоммерческую организацию.

Акционерное общество может быть реорганизовано или ликвидировано по решению собрания акционеров. Акционерное общество вправе преобразоваться в хозяйственное товарищество, производственный кооператив или автономную организацию образования в соответствии с Законом Республики Казахстан «О статусе "Назарбаев Университет», «Назарбаев Интеллектуальные школы» и «Назарбаев Фонд», а также в автономный кластерный фонд в соответствии с Законом Республики Казахстан «Об инновационном кластере "Парк инновационных технологий» [6].

Список литературы:

1Закон Республики Казахстан от 13 мая 2003 года № 415-ІІ «Об акционерных обществах» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.03.2019 г.)

2Субъекты гражданского права. Отв. ред. М.К. Сулейменов. - Алматы: НИИ частного права КазГЮУ, - С. 279-280.

3Закон Республики Казахстан «О некоммерческих организациях» от 16 января 2001 года № 142

4Закон Республики Казахстан от 2 апреля 2019 года № 241-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам развития бизнес-среды и регулирования торговой деятельности»

5Закон Республики Казахстан «О государственном имуществе» от 1 марта 2011 года №413-IV

6Гражданский кодекс Республики Казахстан (общая часть) от 27 декабря 1994 года №268-XIII

Түйіндеме

Нақты мақалада автор Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес коммерциялық емес акционерлік қоғамның құқықтық мәртебесін ашып көрсетеді. Автор коммерциялық емес акционерлік қоғамның ерекшеліктеріне назар аударады. Мақалада заңды тұлғаның ұйымдастырушылық-құқықтық нысаны түрлерін қарастырады. Коммерциялық емес акционерлік қоғамға тән белгілеріне сипаттама берілген.

Summary

In this article the author reveals the legal position of the joint-stock company under the legislation of the Republic of Kazakhstan. The author pays attention to the peculiarities of the joint-stock company. The article considers the types of this legal form of a legal entity. The analysis of the characteristics typical of joint-stock company.

УДК 347.23 (574)

Біген Д.Е.

Д.А.Қонаев атындағы ЕЗА магистранты

ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., доцент Байсалов А.Д.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУ

Бұл мақалада азаматтық құқықтардың құқықтық қорғалуы және құқықтық қорғау ұғымдары талданады, бұл жеке меншік құқығын қорғау институтын зерттеу үшін қажетті алғышарт болып табылады. Қорғау құқығының табиғатын анықтау оның меншіктің құқықтық қатынастары құрылымында орнын анықтауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: азаматтық құқық, меншік құқығы, меншік құқығын қорғау, мүлік, виндикация, талап қою.

Меншік иесі меншік құқығын тануды талап етуге құқылы. Сонымен бірге, меншік иесі өзгеден заңсыз иеленген өз мүлкін талап етуге құқылы.

Егер мүлік оны иеліктен айыруға құқығы болмаған адамнан тегін алынып, алушы мұны білмесе және білуге тиіс болмаса (адал алушы), мүлікті меншік иесі немесе меншік иесі мүлікті иеленуге берген адам жоғалтқан не мұның екеуін де ұрланған не олардың иеленуінен бұлардың еркінен тыс өзге жолмен шығып қалған ретте ғана меншік иесі бұл мүлікті алушыдан талап етіп алдыруға құқылы.

Ал, егер мүлік оны иеліктен айыруға құқығы жоқ адамнан тегін алынса, меншік иесі барлық ретте мүлікті талап етіп алдыруға құқылы.

Егер мүлік сот шешімдерін атқару үшін белгіленген тәртіп бойынша сатылған болса, мүлікті талап етіп алдыруға жол берілмейді.

Ұсынушыға берілетін ақшаны, сондай-ақ бағалы қағаздарды адал иеленушіден талап етіп алдыруға болмайды.

Заттық құқыққа талдау жасағанда өз ерекшелігімен және сипатымен оқшауланатыны иеленуді қорғау жөніндегі талап қою екендігін көрсетеді. Бұған теориялық дәлелдеме ретінде Римнің жеке құқығы тарихында: "...Затқа меншік нақты иеленуден шыққан", - деген ұғым бар [1, б.45].

Ал ондай иелену қайдан шығады деген орынды сұрақ туындайды. Қоныстану да, отырықшылақ та иелену терминіне балама бола алады.

Сонымен иелену мен иеленуді қорғау меншіктің заттық құқық қасиетін тудыруда айтарлықтай рөл атқарады.

Азаматтық-құқықтық қорғаудың көздейтін мақсаты меншік иесінің заңсыз айырылған нәрсесін өзіне қайтару немесе өзінің затын пайдаланудағы кедергілерді жою болып табылады. Затын қайтару туралы азаматтық талапты виндикациялық талап, ал затын пайдаланудағы кедергілерді жою талабын негаторлық талап деп атайды.

Виндикация қағидасы АҚ-тің 260-бабында төмендегі түрде айтылған: "меншік иесі өзгеден заңсыз иеленген өз мүлкін талап етуге құқылы", яғни меншік иесі өз затын оны заңсыз иемденіп отырған жақтан қайтаруды талап ете алады.

Заңды иемдену оның заңды иесімен жасалған келісімге негізделмесе, заңсыз иемдену деп аталады. Ал меншік иесінің затын заңды иесінен виндикация жолымен қайтарып ала алмайтын жағдай да бар, өйткені, заттың заңды иесі оны игілігіне жаратып отырғандықтан дәлелді себеппен қайтара алмайды. Айталық, бір азамат екінші біреуге бір жылға өзінің теледидарын жалдады делік, ал үш айдан кейін виндикация жолымен оны қайтаруды талап етеді. Мұндай реттерде теледидарды жалдап алушы мүлік жалдау мәмілесі бойынша иемденіп отырғандығын айтып, жалға алу мерзімі біткенше затты қайтармаймын деуіне құқылы. Сондықтан біздің Азаматтық кодекс "заңды иеленуші", "заңсыз иеленуші", "адал ниетті алушы" деген терминді қолданады.

Затты адал ниетпен иемденген адам деп өзіне зат сатқан адамның ол затты сатуға құқығы жоқтығын, яғни оны өзі сатып отырған заттың иесі емес екендігін немесе меншік иесінің өкілі емес екендігін білмеген және білуге тиісті емес адамды айтамыз. Зат иесі затын виндикация жолымен қайтарып алғанда адал алушының адалдығы өзін қорғап қалады. Айталық, меншік иесі шарт бойынша өз затын біреуге қарызға берді делік, ал алған адам ол затты үшінші бір адамға сатып жіберді, ол үшінші адам затты сатқан адамды оны иесі деп ойлап адал қателесті. Мұндай жағдайда меншік иесі затты оны сатып алған адамнан қайтарып беруді талап етуге құқысы жоқ, бірақ ол затты

қарызға алған адамнан шығынын өтеуді (заттың ақшалай құнын) талап ете алады [2, б.66].

Егер мүлік оны иеліктен айыруға құқығы болмаған адамнан тегін алып, алушы мұны білмесе және білуге тиіс болмаса (адал алушы), мүлікті меншік иесі немесе мүлікті иеленуші берген адам жоғалтқан не мұның екеуінен де ұрланған, не олардың иеленуінен бұлардың еркінен тыс өзге жолмен шығып қалған ретте ғана меншік иесі бұл мүлікті алушыдан талап етуге құқылы.

Егер мүлік оны иеліктен айыруға құқығы жоқ адамнан тегін алынса, меншік иесі барлық ретте мүлікті талап етіп алдыруға құқылы.

Егер мүлік сот шешімдерін атқару үшін белгіленген тәртіп бойынша сатылған болса, АҚ-тің 261-бабының, 1-тармағында көрсетілген негіздер бойынша мүлікті талап етіп алдыруға жол берілмейді.

Меншік иесі болғанымен, шаруашылық жүргізу, оралымды басқару, тұрақты жер пайдалану құқығымен не заң құжаттарында немесе шартта көзделген өзге де негізбен мүлікті иеленушінің де АҚ-тің 259-264-баптарында көзделген құқықтары болады. Бұл адамның өз иелігін меншік иесінен де қорғауға құқығы бар (АҚ-тің 265-бабы).

Ақшаны немесе бағалы қағаздарды, айталық мемлекеттік ұтыс заемының облигацияларын, ақшалай-заттай лотерея билеттерін адал ниетпен алған адамдар әлдеқайда кең көлемде қорғалады. Оларды адал ниетпен алған адамнан меншік иесі ұрлатқан немесе ол жоғалтып алған жағдайда да қайтарып беруді талап етуге болмайды. Оның себебі мынада, ұсынушы арқылы ақша мен бағалы қағаздар қолдан-қолға тез ауысып кете алады, ал мұның өзі оларды басқа адамның меншігіне берген адамның оған құқылы екендігін және дұрыстығын тексеруге мүмкіндік бермейді.

Виндикация әдетте тараптардың өзара есептесуімен қатар жүреді. Меншік иесі виндикация негізінде өз мүлкін талап ете отырып, арам ниетті иеленушіден бүкіл иеленген кезінде өзі алған немесе алуға тиіс болған табыстардың бәрін қайтаруды немесе өтеуді талап етуге құқылы. Ол адал иеленушіден оның заңсыз иеленуді білген немесе білуге тиіс болған, сондай-ақ мүлікті қайтару туралы талап қою хабарламасын алған кезінен бастап алынған немесе алуға тиіс болған табыстардың бәрін талап етуге де құқылы. Адал иеленуші өз кезегінде меншік иесінен мүліктен табыс есептелетін уақыттан бастап ол мүлікке жұмсалған қажетті шығындарды меншік иесінің өтеуін талап етуге құқылы. Арам ниетті иеленуші мұндай өтемді иеленушінің талабын сот негізі деп тапқан реттерде толық немесе ішінара алуға құқылы. Заңсыз иеленуші өзі жасаған жаңалықтарды, егер олар затқа зақым келтірмей бөлуге келсе, өзінде қалдыруға құқылы. Егер жаңалықтарды бұлайша бөлу мүмкін болмаса, адал иеленуші жақсартуға жұмсалған шығындарын өтеуді талап етуге құқылы, бірақ бұл зат құқығының ұлғайтылған мөлшерінен аспауы керек. Ал арам ниетті иеленушінің мұндай құқығы жоқ.

Виндикацияның объектісі барлық жағдайда бәз қалпында сақталған тек дербес күйіндегі белгілі бір зат қана бола алады. Мұндай талап қоюды тек бір мәрте болатын белгілері бар заттарға (мысалы, бір текті тауарларды белгілі бір мөлшерде талап ету туралы немесе бәз қалпында сақталмағанға (құрылыстың нақты иеленушісі жай ғана жөндеп қоймай, сонымен қатар түбірімен қайта салуға қатысты) байланысты виндикациялауға болмайды. Өйткені, оның мазмұны оны басқа мүлікпен ауыстыру немесе сондай тектегі әрі сападағы затпен ауыстыру жөнінде емес, нақты мүлікті иеленуді қалпына келтіру туралы талаптан туындайды.

Егер меншік иесі өзінің затын иелену құқығын бұзушының тікелей иелігінде екендігін көрсе, ол жоғарыда аталған талаптарды қоюға құқылы. Бірақ, мұндай

жағдайда меншік иесінен немесе уәкілетті тұлғаның иелігінен шығып кеткен зат тек бұзушының ғана емес, затты заңсыз иеленген бұзушының, басқа тұлғаның қарауында болғанда іс күрделене түседі. Бұл арада меншік иесі немесе иеленушінің мүдделеріне сәйкес екі жағдай есепке алынады: біріншіден, аталған талап қою бойынша мүлікті иелену сипаты; екіншіден, меншік иесінің иеленуінен мүлікті шығару әдісі [3, б.65].

Мұндай жағдайлар меншік иесінің талап қоюын қанағаттандырудағы негізгі шарты болады. Виндикациялық талап қою бойынша затты талап етуге меншік құқығы айтарлықтай дәрежеде заңсыз иеленушіні адал ниетті немесе адал ниетті емес деп тануға байланысты болады.

Біздің ойымызша, негаторлық талап қоюдың мазмұнын өзгерту қажет, яғни бұзушылықтың салдарын түзеу талаптарын шектеп, негаторлық қорғау жүйесінің аясын кеңейте түскен дұрыс, ол үшін негаторлық қорғауға тек меншік иесінің құқығын бұзғанда емес, оны бұзу қаупі туындағанда да жүгіну керек. Негаторлық талап қою шын мәнінде кемшілікті түзеуде тек құқық пайдалануға ғана бағытталмауы керек, сонымен бірге ол билік ету құқығын да қамтуға тиіс.

Қазіргі орыс цивилистік әдебиетінде заттық-құқықтық талаптар санатына меншік құқығын тану жөніндегі талап қоюды да жатқызады [4, б.485]. Бірақ та Қазақ КСР Азаматтық заңы да (1964 ж.), сондай-ақ қазіргі қолданып жүрген заң да (АК) меншік құқығын тану жөніндегі дербес талап қоюдың ешбірінде қарастырмаған [5, б. 438-441].

Меншік құқығын тану жөніндегі мүмкін болатын талаптар виндикациялық және негаторлық талап қою тәрізді, әдеттегі заттық-құқықтық талап қою құрамында каралады.

Меншік иесі болып табылмайтын иеленушінің құқығын қорғау. Кеңестік азаматтық заңы тек титулдық иеленуді ғана таниды.

Виндикациялық және негаторлық талап қою бойынша жауапкер ретінде міндеттемелік құқықтық қатынастарда заттың иесі болып табылмайтын үшінші тұлға болады. Сонымен бірге меншік иесінің өзіне виндикациялық немесе негаторлық талап қою құқығы да беріледі. АК-тің 265-бабында титулды иеленуші өзінің иелігін қорғау құқығы бар деп атап көрсетілген. Титулды иеленушіге заңсыз иеленушіден мүлікті талап ету меншік иесіне қатысты тағайындалған ереже бойынша жүзеге асады. Мысалы, адал иеленушінің алған мүлкі титулды иеленушінің иелігінен жоғалту немесе ұрлату арқылы шықса, қайтаруға жатады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Жанайдаров И.У. Проблемы реализации права государственной собственности. —Алматы: Қазақстан, 1994.
- 2 Сулейменов М.К. Комментарий к Закону РК “О собственности”, Бизнес и права в Казахстане, 1993г.
- 3 Гражданское право Учебник ч.1./под.ред. Ю.К Толстого А.Г. Сергеева,-М.; ТЕИС,1996г 552с
- 4 Гражданское права РК/под.ред. Тулеугалиева Г.И., Мауленова К.С.-Алматы 1998 с.438-443.
- 5 Джусупов А.Т. Право собственности и иные вещные права. —Алматы: Жеті жарғы. 1996г.

Резюме

В данной статье анализируются понятия правовой защиты и правовой защиты гражданских прав, что является необходимой предпосылкой для изучения института

защиты прав частной собственности. Определение природы охранного права позволяет определить его место в структуре правоотношений собственности.

Summary

In this article analyzes the concept of legal protection and legal protection of civil rights, which is a necessary prerequisite for the study of the Institute of protection of private property rights. Determination of the nature of the protection right allows to determine its place in the structure of property relations.

УДК: 341.8(574)

Жебесін А.Т.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының магистранты
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к. Қыдырханова Г.К.

ҚАЗАҚСТАН МЕН САУД АРАБИЯСЫ АРАСЫНДАҒЫ САУДА- ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҰНТЫМАҚТАСТЫҚ: ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚЫРЫ

Аталған мақалада Қазақстан мен Сауд Арабия арасындағы сауда – экономикалық ынтымақтастық пен қарым – қатынас және оның келешегі мен құқықтық қыры қарастырылады.

Кілт сөздер: сауда-экономикалық қарым-қатынас, сауда-экономикалық ынтымақтастық, халықаралық шарттар, дипломатиялық қарым-қатынас.

Қазақстан Республикасы мен Сауд Арабиясы Королдігі арасындағы дипломатиялық қатынастар 1994 жылғы 30 сәуірде орнатылды. Қазақстан Республикасы Рияд қаласындағы Елшілігі 1995 жылғы 13 желтоқсанда ашылды.

Сауд Арабиясы Королдігі өзінің Қазақстан Республикасындағы Елшілігін 1997 жылғы наурызда ашқан еді, содан бері екі ел арасындағы ынтымақтастық бір арнаға түсіп, өз жемісін беруде. 1991 жылғы 30 желтоқсанда Сауд Арабиясы Королдігі Қазақстанның тәуелсіздігін мойындаған алғашқы араб және мұсылман мемлекеттерінің бірі. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 1994 жылы бұл мемлекетке жасаған ресми сапары барысында екі ел арасындағы ынтымақтастықтың негізі қаланып, содан бері түрлі деңгейде бірқатар өзара сапарлар ұйымдастырылды [1].

Әр салаға байланысты қатынас жасауға құқық беретін ресми құжаттарсыз ешқандай байланыс орнамайтыны түсінікті. Осы жылдар ішінде қос мемлекет арасында қарым-қатынастың жан-жақты өрбуін қамтамасыз ететін қажетті және тұрақты шарттық құқықтық база қалыптасты. Бастапқы кезде Қазақстан мен Сауд Арабиясы арасындағы келісімдер базасы түрлі сипаттағы 14 құжаттан құралса, (мемлекетаралық шарттар, үкіметаралық және ведомстволаралық келісімдер, протоколдар мен меморандумдар, уағдаластықтар, т.б.), жылдан-жылға саны да артып, мән-мазмұны да түрленіп келеді.

Әрине, біздің еліміз қай мемлекетпен дипломатиялық қарым-қатынас жасаса да бірінші кезекте Ата Заңымызда белгіленген қағидаттарға сүйенеді. Өйткені, Конституция күллі заңдар бастау алатын, барлық жағдайдағы құқықтық-қарым

қатынастарды реттеуге жол ашатын ең басты заңи Құжат. Сондықтан «Қазақстан Республикасы халықаралық құқықтың принциптері мен нормаларын құрметтейді, мемлекеттер арасында ынтымақтастық пен тату-көршілік қарым-қатынас жасау, олардың теңдігі мен бір-бірінің ішкі ісіне араласпау, халықаралық дауларды бейбіт жолмен шешу саясатын жүргізеді, қарулы күшті бірінші болып қолданудан бас тартады» [2] деп атап көрсетілгендей, еліміз дүние жүзіндегі барша мемлекеттермен бейбіт, тең құқықты сындарлы саясат жүргізуінің арқасында дос пейілді жақтастарымыз көбейіп, дамудың тиімді, өркениетті жолына түсті.

Соның көрнекті мысалы ретінде әлемдегі белді, беделді мемлекеттердің бірі Сауд Арабиясымен де түрлі құқықтық құжаттарға сүйенген бауырластық қарым-қатынас орнады. Екі арада барыс-келіс көбейіп, нәтижесінде отандық экономиканы алға сүйрейтін сан алуан келісім-шарттар жасалды.

Саудиялық шенеуніктердің түрлі іс сапарлары барысында Отанымыз үшін пайдалы көптеген заңдық күші бар құжаттарға қол қойылды. Сөйтіп, Сауд Арабиясы еліміздің инфрақұрылымын дамытуға сүбелі үлес қосты. Қазақстан Республикасы Парламенті Сенаты ғимараты (15 млн. долл. астам), Астана қаласындағы кардиоорталық (12 млн. долл.), Осакаровка-Вишневка көлік жолы (12 млн. долл.), Петропавл қаласындағы мешіт (2 млн. долл.) және т.б. жобаларды жүзеге асыруға гранттар бөлді. Осындай сан-салалы қарым-қатынастың бір ғана қырына – сауда-экономикалық ынтымақтастыққа көңіл бөлсек, оның жаңадан қалыптасып келе жатқан жас мемлекетіміз үшін өте пайдалы болғанына көз жеткіземіз. 2015 жылғы сауда айналымының көлемі 16,3 млн. АҚШ долларын құрады (экспорт – 5,4 млн. импорт – 10,9 млн. доллар). 2005-2015 жылдар аралығында Қазақстанға Сауд Арабиясы инвестиция ретінде 85 млн. АҚШ долларын бөлді. Республикамыздан бұл елге негізінен арпа, темір немесе легірленбеген болаттан жасалған тегіс илек, түрлі құрал-жабдықтар экспортталады. Ал Сауд Арабиясынан біздің мемлекетімізге мотор майлары, басқа да өнеркәсіптік мақсаттарда пайдаланылатын майлар, бояулар мен лактар және т.б. кіргізіледі [3].

Мұның бәрі көңіл қуантарлық жайт. Алайда, осы деректерге көз жүгіртсек, біздің елден экспортқа шығатын тауарлардың Сауд Арабиясынан келетін тауарлардан едәуір аздығы. Елбасымыз айтады [4]: «Соңғы кездері әлемдік саяси және экономикалық трансформация үдерістері күшейе түсті. Әлем қарқынды түрде өзгеріп келеді. Мызғымастай көрінген жаһандық қауіпсіздік жүйесінің тұғыры мен халықаралық сауда ережелері бұзылуда.

Экспортқа бағытталған индустрияландыру мәселесі экономикалық саясаттың негізгі элементі болуға тиіс. Үкімет өңдеу секторындағы экспорттаушыларға қолдау көрсетуге баса мән беруі қажет. Біздің сауда саясатымызда селқостық болмауға тиіс. Оған біздің тауарларымызды өңірлік және әлемдік нарықта ілгерілететін белсенді сипат дарыту керек».

Шын мәнінде, біздің еліміздің әлем халқына, соның ішінде ислам мемлекеттеріне де экспортқа ұсына алатын ұлттық брендтері аз емес. Ислам мемлекеттерін атап көрсетуім, олар кез-келген тауарды ала бермейді. Шариғат талаптарына сай келуін ескереді. Ендеше халықаралық деңгейде мойындалған ислам заңдарына әбден сай келетін өнімдерді көптеп өндіріп, оны экспортқа шығару үдерісіне өз мемлекетіміздің, қазақ халқының, өндірушілердің құқығы халықаралық деңгейде толық қорғалуын қамтамасыз ететін заңнамалар түзіп, құқықтық қырын реттесе, бұған саудиялық бай мұсылмандарды тартса, екі ел арасындағы қарым-қатынас жаңаша сипатпен толығып, жандана түсері сөзсіз. Мысалы, авторлық құқық, патент басқаларға өтіп кетпеуін, қандай жағдайда да Қазақстан қазақтарының еншісінде қалуын ескеруді басты назарда

ұстаған жөн. Бір ғана қарапайым бесікті алайық. Оның сәби ағзасына өте пайдалы екенін, нәрестенің онда жылы, таза, қауіпсіз жататынын насихаттай білсек, заманауи «жөргек» – памперстің қаншалықты зиян екенін білсе де, амалсыздан қолданатын жер беті тұрғындары, соның ішінде таза әрі денсаулыққа зиянды болмауы керек деген қағидатты берік ұстанатын саудиялықтар, басқа да ислам елдері үшін таптырмайтын тосын сый болар еді деп ойлаймын. Немесе қымыз бен шұбаттың, құрт, ірімшіктің пайдасын дәлелдеп, оларды дайындау технологияларын араб елдерінен бізге келіп үйренетін немесе біздің елден оларға барып үйрететін іскерлік мектебінің заңнамалық тетіктерін жасаса, бұл да қандастарымыздың әл-ауқатын көтерудің бір жолына айналуы мүмкін. Адам ағзасына өте зиянды кока-кола, пепси, т.б. газды сусындарды даурыға насихаттап, әлем бойынша миллиардтап табыс тауып жатқандар бар, оның қасында біздің ұлттық сусын, тағамдарымыз әрі дәмді, әрі нәрлі, денсаулыққа өте пайдалы емес пе? Ал, осыдан біраз жыл бұрын халал өнімдер жөнінен Малайзияда өткен халықаралық конкурста біздің киіз үйіміз бас жүлдені – гран-приді жеңіп алғанын ұмытып кеткен сияқтымыз. Мұны да әсіресе қазіргі түрлі табиғат апаттарынан зардап шегіп жатқан немесе босқындар көбейген заманда үлкен табыс көзіне айналдыруға болады. Қыста жылы, жазда салқын, жер сілкінесе, тіпті, сел астында қалса да қирамайтын, құласа да тез тұрғыза қоятын киіз үйді сақтық үшін қолайлы баспана ретінде сатып алатындар аз болмайтын секілді. Қазіргі қаржылық дағдарыс түрлі сипат алып қайталанып келіп отырған жағдайда табыс табудың барлық жолын қарастыру әрбір көзі қарақты азаматтың абыройлы парызы болса керек. Бірақ, халқымыз ұтылмас үшін мұндай сауда-саттықтың тиімді құқықтық қырларын қалыптастырып, халықаралық заңдарға сәйкес бекіткен жөн деп ойлаймын. Сонымен қатар кейбір кәсіпкерлердің қымыз, шұбатқа «бұзылмасын» деп спирт қосып, адал асты арамдап жатқанын көріп жүрміз, жеке басының баюы үшін харам нәрселерді жиіркенбей қосатын мұндай пайдакүнемдікке заңмен шектеу қойып, ата-бабамыздан мұраға қалған қасиетті сусындарымыздың, тағамдарымыздың, т.б. ұлттық өнімдеріміздің түрлі зиянды қоспалармен бұзылмауына, халал табиғатын сақтауына кепілдік беретін заңнамаларды қолға алған және дәл осындай талаптарға сай шығаратынын атап көрсетіп, Сауд Арабиясы, т.б. ислам елдеріне ұсынған жөн шығар.

Саудиялық іскерлер еліміздің жер қойнауын барлауға миллиард бөліп, инновациялық зауыттар тұрғызуға ниетті екендерін жеткізіпті. Осылайша алдағы уақытта шикізат, өндіріс, ауыл шаруашылығы саласында да алыс-беріс жанданады. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаев Сауд Арабиясының Королі Салман бен Әбдел Әзиз Әл Саудпен де келелі кездесу өткізіп, осы соңғы сапар барысында бірнеше екіжақты келісімдерге қол қойылған. Еліміздің сыртқы саясаты жүйесінде Таяу Шығыс аймағы маңызды орын алады. Мұнда қомақты адами және экономикалық ресурстар, әлемдік көмірсутегі шикізат қорының үштен екі бөлігі шоғырланған. Аталған факторлар қазіргі халықаралық қатынастардағы Таяу Шығыстың рөлін әрі қарай арттыра бермек. Ал бұл өңірдегі экономикалық тұрғыда қатты дамыған, ең ықпалды және бай мемлекеттердің бірі – Сауд Арабиясы Корольдігі. Осы елге араға он жылдан аса уақыт салып іссапармен барған Президентіміздің мақсаты бауырлас елмен серіктестікті жан-жақты дамыту. Екі мемлекет басшылары ынтымақтастықтың негізгі бағыттарын талқылап, ал, мамандары бірқатар келісімге қол қойып, шарапаты мол, пайдасы зор құжаттарды бекітті [5]. Айта кету керек, Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевтың бастамасымен Ислам ынтымақтастығы Ұйымы жанында азық-түлік қауіпсіздігін сақтау мақсатында құрылған, бүгінде Жарғысына 32 ел қол қойып, құрамын толықтырған халықаралық азық-түлік қоры өз жұмысын бастап кетті. Ал, Ислам ынтымақтастық ұйымы да,

сондай-ақ Мемлекет басшысының айтуынша, еліміздің экономикасын нығайтуға және халқымыздың әл-ауқатын арттыруға елеулі үлес қосқан Ислам даму банкі де (бүгінгі таңда банк пен Қазақстанның ортақ жобаларының жалпы құны 1,3 млрд доллардан асқан) Сауд Арабиясына қоныс тепкенін ескерсек, бұл елдің жалпы ислам әлемі үшін қаншалықты маңызды екенін түсінуге болады. Тараптар әңгіме барысында екі мемлекеттің арасындағы қарым-қатынасты жаңа деңгейге көтеру қажеттігін атап өтіп, қол жеткізілген уағдаластықтар толықтай іске асатындығына сенім білдірді. Бүгінде саудиялықтар табиғи байлығын үнемдеп, табыс табудың өзге жолдарын қарастыру үстінде. Мұндағы мамандар қазақтың таза табиғи өнімдеріне қызығушылық танытады. Корольдікке қажет қоспасыз дәнді дақылдар мен ет өнімдеріне сұраныс жоғары. Екі елдің арасындағы осы саладағы жобаларды қаржыландыру үшін «ҚазАгро» ұлттық қоры және арабтар тарапынан осы Ауыл шаруашылығы министрлігіне қарайтын «Салих» атты қормен екі жаққа да тиімді біріккен қор құру мәселесі қарастырылуда. Саудиялықтар Қазақстанның жер қойнауын барлауға дайын. Metal Corners компаниясы республикамыздағы полиметалл, алтын, күміс және мыс кендеріне геологиялық барлау жасау үшін 50 млн доллар бөлмекші. Инвесторлар инновациялық зауыттар мен фабрикалар тұрғызуға да әзір екендіктерін жеткізген. «Қазгеология» геологиялық зерттеу компаниясы» Акционерлік қоғамы Сауд Арабиясының «Metal Corners» компаниясымен келісім-шартқа қол қойып, саудиялықтар 50 млн АҚШ доллары көлемінде Қазақстандағы геологиялық зерттеулерге инвестиция құюға дайын екендерін білдірді. Әрі болашақта Қазақстанда үлкен кен орнын тапса, ірі зауыт-фабрикалар салуға дайын. Қос елдің кәсіпкерлері де келісіп әрекет етуге уағдаласты. Еліміздің «Атамекен» ұлттық кәсіпкерлер палатасы Сауд Арабиясы Корольдігінің іскерлерімен алғаш рет ынтымақтастық жөнінде келісімге қол қойды. Құжатта инвесторларға тиімді салалар анықталып, жан-жақты қолдау шаралары жіктелген. «Атамекен» ұлттық кәсіпкерлер палатасы Корольдіктегі жергілікті ұлттық сауда палатасымен бірлесіп, осы маңызды құжатқа қол қойылды. Араб мемлекетіне қой етін сатудан жақсы табыс түспек. Бір қойды 250 доллардан алады... Әрине, келісімдердің нәтижесі бірер жылда белгілі болады. Елбасымыздың осы 2018 жылғы сапарының өзінде ғана құны 60 млрд. теңгені құрайтын оннан астам келісімге қол қойылды. Ұлт көсемінің айтуынша, бұл тек басы ғана. Ауыл шаруашылығына байланысты қатынасты дамытуға мүдделіміз. Оңтүстік Қазақстанда құс фабрикасы, Астанада құбыр шығаратын жобаларға қол жеткізілді [6].

Меніңше, бұл алыс-берісте бір ғана аймақпен шектелмеген жөн. Республикамыздағы әр өңірдің табиғи ерекшелігі, әлеуеті ескеріліп, табысты қарым-қатынасқа барлық облыс, аудандарды тартқан дұрыс. Әрі шетелге қымбатқа өткізуді көздеп, өз азаматтарымызды қамти алмайтын жағдайдан сақтайтын немесе азық-түлік қымбаттап кетуіне жол бермейтін заңнамалар шараларын жасаған да абзал шығар. Ғаламдық жылынуға байланысты бұрын-соңды болмаған табиғат апаттары орын алып жатқандығын, бұл жағымсыз құбылыстардың жылдан-жылға үдей түсетінін, азық-түлік тапшылығы басты әрі өзекті мәселеге айналатынын айтып, әлем ғалымдары дабыл қағуда, БҰҰ басшылығымен осы проблемалардың алдын алудың салмақты жоспарлары құрылып, нақты шаралар қолдану көзделуде. Қазіргі кезде «жаһандану» тенденциясы сауда немесе нарық бағытындағы блоктарды құру тенденциясына айналғаны да жиі айтылуда.

Ендеше біздің Елбасымыздың ұсынысымен құрылған Халықаралық азық-түлік қоры, Еуропалық еркін сауда ассоциациясы (ЕФТА кеңесі), АСЕАН, МЕРКОСУР сияқты миллиондарды біріктіретін еркін сауда аймағына айналып, бірлескен сауда-

саттық саясаты арқылы осы елдер тұрғындарының экономикалық тұрғыдан дамуына жәрдемдесуді әрі нәрлі, дәмді, адал аспен, басқада денсаулыққа зияны жоқ сапалы бұйымдармен қамтамасыз етуді көздейтін келешегі зор үлкен әрі беделді ұйымға айналуы мүмкін. Сауд Арабиясымен экономикалық байланыстың әлеуеті әлі де толық пайдаланылған жоқ.

Әдебиеттер тізімі.

- 1 Қазақстанско-саудовские отношения. <https://ru.wikipedia.org/wiki/A1%8F>. Wikipedia (интернет ресурсы)
- 2 Қазақстан Республикасы Конституциясының I бөлім, 8-бабы. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (интернет ресурсы)
- 3 Wikipedia (интернет ресурсы)
- 4 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» Қазақстан халқына арнаған Жолдауы, 05.10.2018 жыл. http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nanazarbaevtyyn-kazakistan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-5-kazan
- 5 Елдар Бақпаев, Жанұзақ Боранбаев, Ержан Қанапияұлы, Алмас Омарғалиев, Хасен Омарқұлов. Қазақстан-Сауд Арабиясы ынтымақтастығы жаңа деңгейге көтерілді // <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/basty-zha-aly-tar/item/145091-yntyma-tasty-y-zha-a-de-gejge-k-terildi> (интернет ресурсы)
- 6 [NUR.KZ](#). (интернет ресурсы).

Резюме

В этой статье рассматриваются вопросы дипломатически отношений между РК и КСА, взаимовыгодное сотрудничество в торгово-экономической сфере, перспективы и правовые стороны этих отношений.

Summary

In this article was written about the diplomatic relationship between Kazakhstan and Kingdom of Saudi Arabia , mutually beneficial cooperation in trade and economic sphere , the perspective and the legal side of this relationship.

Жорабек А.А.
Д. А Қонаев атындағы
Еуразиялық заң академиясының
магистранты
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент Ильясова Б.Қ.

ЯДРОЛЫҚ ЛАҢКЕСТІКПЕН КҮРЕСУДІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл мақалада қазіргі таңдағы өркениеттік қоршаған ортадағы өзекті мәселеінің бірі- ядролық лаңкестікпен күресудің халықаралық-құқықтық мәселелері қарастырылады. Қазіргі заманның ең құбылысы – лаңкестіктің туындауына экономикалық және әлеуметтік артта қалушылық, кедейлік пен жоқшылық себеп болып отырғандығы анықталды.

Кілт сөздер: ядролық лаңкестік, халықаралық бейбітшілік, қауіпсіздік, ядролық қару-жарақ.

Қазіргі таңдағы өркениеттік қоршаған ортадағы өзекті мәселеінің бірі- ядролық лаңкестікпен күресудің халықаралық-құқықтық мәселелері. Бүгінгі таңда: ядролық қауіпсіздік, “Ядролық клуб” мүшелері, үшінші елдердің ядролық қаруға ие болу мәселесі, Үндістан мен Пәкістандағы ядролық тәжірибелер – халықаралық қауіпсіздіктің тепе - теңдігін бұзатын фактор, ғаламдық ядролық қарусыздану мәселесі бойынша ядролық емес мемлекеттердің ұсынысы, қаруды таратпау режимі. Иран, Ирак, Солтүстік Корея, Ливия елдерінің ядролық амбициялары, атомдық энергияны таратпау саласындағы халықаралық ұйымдар, халықаралық ядролық таратпау режиміне дәстүрлі емес қауіптер: ядролық материалдардың заңсыз айналымы, ядролық терроризм, ядролық қалдықтар мәселесі, ХХ ғасыр аяғындағы ядролық қиыншылықтар және тағы сол сияқты көптеген мәселелер бүгінгі күннің күн тәртібінен түспей отырған мәселелердің ең бір өзектісі деп айтсақ артық болмас.

Қазіргі кезеңде жаһандық қауіпсіздік жүйесі күрделі дағдарысты басынан кешіріп отыр. Халықаралық қатынастарда заң үстемдігі принципіне басты рөл берілудің орнына кейбір елдердің бұған мән бермеуі жаһандық қауіпсіздікке қатер төндіретін фактордың біріне айналды. Кейбір мемлекеттердің өз қауіпсіздігін қамтамасыз етуге басқа мемлекеттердің мүддесіне зиянын тигізу арқылы әрекеттенуінің салдарынан ядролық сынаққа жаппай тыйым салу туралы шарт күшіне енбей отыр. Ядролық қарудың бақылаусыз таралуы оның халықаралық лаңкестер қолына түсу қаупінің зор екендігін көрсетеді. Қазіргі заманның ең құбылысы – лаңкестіктің туындауына экономикалық және әлеуметтік артта қалушылық, кедейлік пен жоқшылық себеп болып отырғандығы анықталды.

Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаев: «...өзге елдер ядролық қару жасамасын, ол таратылмасын дей отырып ядролық державалардың өздері, әсіресе АҚШ, Ресей және басқа да ірі державалар ядролық арсеналды қысқартуда үлгі көрсетулері керек. Әлемде келісімге сәйкес біреулерге ядролық қаруға ие болуға, оны жетілдіруге рұқсат етілсе, екіншілерге талдап-әзірлеудің өзіне тыйым салынған. Дұрыс емес, теңдікке, әділдікке жатпайды»[1], – деді.

Қазіргі таңда қауіпсіздікті нығайту ісі әртүрлі діндер, мәдениеттер мен дәстүрлерді ұстанатын әлем халықтары арасындағы үн қатысу ынтымақтастыққа соншалықты тәуелді болып отыр. Сондықтан, дүниежүзі халықтары арасындағы төзімділікті, дінаралық диалогты дамытуға орасан зор күш-жігер қажет екендігі 2005 жылғы 13-қыркүйектегі Біріккен Ұлттар Ұйымының мерейтойлық саммитінде атап өтілді.

Әлемге әйгілі болған Кеңестік Социалистік Республикалар Одағының өткен ғасырдың 90-жылдары ыдырағанынан кейін орталықазиялық елдері халықаралық қатынастар жүйесінде өз еркімен қарым-қатынастар жасау мүмкіндігіне ие болды. Бұл орайда, Қазақстан Республикасы да аймақтық деңгейде шектеліп қалмай, әлемнің басым бөлігімен тығыз қарым-қатынастарын дамытуға ұмтылды. Соның нәтижесінде бүгінгі күні Қазақстан әлемнің 138 мемлекетімен дипломатиялық қарым-қатынастар орнатса, солардың ішіндегі 73 мемлекетте қазақстандық дипломатиялық өкілдіктер ашылған. Өз кезегінде, Қазақстанда 107 мемлекеттің дипломаты, сондай-ақ аймақтық және халықаралық ұйымдардың өкілдері аккредитацияланған [1,4б.].

Бұл мәліметтер Қазақстанның басты саяси ұстанымы барлық елдермен достық және өзара тиімді ынтымақтастықты дамытуға бағытталғандығының айғағы. Әлеммен тепе-тең серіктестікті дамыта отырып, Қазақстан аймақтық мәселелердегі белсенді қатысушылардың бірі болып қала бермек. Аймақтық мәселелердің ішіндегі ең өзектісі - ол қауіпсіздік мәселесі болып табылады. Бүгінгі күні қауіпсіздік мәселесі ғылыми тұрғыдан да жан-жақты сарапталуда. Бұл заман талабы. Сол орайда негізгі мақсатымыз да Қазақстанның Орталық Азия аймағындағы қауіпсіздік мәселесіне қатысты ұстанған ұстанымы мен оны қамтамасыз етудегі рөлінің негізгі астарларын ашу.

Кез-келген мемлекеттің егеменділігі мен тәуелсіздігінің түп қазығы оның қауіпсіздігіне байланысты. Сондықтан да мемлекеттің саяси өмірінде қауіпсіздік мәселесі бірінші және негізгі орында тұрады. Қазіргі таңда ядролық қарудың мемлекеттер арасында еш бақылаусыз таралуы, экономикалық және әлеуметтік проблемалардан туындайтын кедейшілік, жоқшылық, ең қатерлі құбылыс болып табылатын жаппай қарулану, ланкестіктің орын алуы жаһандық қауіпсіздік жүйесіне күрделі дағдарыс мәселесін туғызып отыр. Дүние жүзі мемлекеттерінің арасында бұндай фактілердің орын алуына жол бермейтін халықаралық қатынаста өзіндік қызметімен ерекшеленетін ұйымдар бар. Соның бірі- әмбебап халықаралық ұйым Біріккен Ұлттар Ұйымы. Ол жарты ғасыр астам уақыт аралығында мемлекеттердің арасында халықаралық бейбітшілікпен қауіпсіздік, аймақтық дербестік пен тәуелсіздік, экономикалық өсу мен мемлекеттердің дамуы, олардың мәдениеті мен ғылыми-білімінің өркендеуі жолында қызмет етіп келеді. Олай айтуымыздың себебі мемлекетіміздің болашағы, тәуелсіздігіміздің баянды болуы, адам құқықтары мен бостандықтарының сақталуы, тұрақты экономикалық үрдістің дамуы тікелей мемлекеттің ішкі және сыртқы қауіпсіздігіне байланысты.

Біріккен Ұлттар Ұйымы қазіргі замандағы адамзат баласының басынан кешіріп отырған экономикалық, экологиялық, әлеуметтік күйзелістерді шешуде халықаралық тыныштық пен қауіпсіздік салаларына қажет ететін мәселелерді біріктіруде ролі зор.

1992 жылы 2-наурызда Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясының 46 сессиясы Қазақстан Республикасын әмбебап Біріккен Ұлттар Ұйымына мүше етіп қабылдады. Сөйтіп, біздің еліміздің тәуелсіздігі халықаралық тұрғыдан танылып мемлекетіміздің қауіпсіздігі шынай түрде заңдастырылды. Халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті адам құқығын қолдаудағы БҰҰ-ң ролін ескере келе, 2001 жылы БҰҰ-н және БҰҰ Бас Хатшысы Нобель сыйлығының жүлдесіне ие болды. Бұл дегеніміз БҰҰ халықаралық қатынастарды ұйымдық реттеудегі негізгі механизімі болып отыр. Ал

НАТО (Солтүстік Атлант одағы) халықарлық қатынаста әлемдегі әрі мықты саяси одақ ретінде бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтаудағы қызметінің қадамдары жеткілікті. 1949 жылы 30 сәуірде Америка құрама Штаттары мен 12 Еуропалық мемлекеттер Солтүстік Атлант Альянсын құрды. Уақыт өте келе оның құрамы 16 жетіп, қазіргі мүшесі 26 елге жеткен одақ. НАТО-ның 40 пайызын бұрынғы Варшава шартына кіретін мемлекеттер құрайды. Әлемге бейбітшілік орнату мемлекеттердің қауіпсіздігін мақсатында дүниеге келген, Біріккен Ұлттар Ұйымы және оның маманданған органдар адамзат баласына пайдалы жұмыстарды атқарып келеді. Бүгінгі таңда мемлекеттер жаңа қатерлермен бетпе-бет келіп отыр, осы заманғы өркениет әр түрлі сынақтың алдында тұр. Жалпы адамзаттық құндылықтарды қорғау мақсатында географиялық, этникалық және әлеуметтік шекараны мойындамайтын ланкестікке, экстремизімге қарсы күреске бүкіл халықарлық қауымдастықтың күш жігерін біріктіру қажетілігі ешқандай күмән туғызбайды. Бір кезде алпауыт мемлекеттің бірі АҚШ-ң бұрынан келе жатқан саяси мақсаты бүкіл әлемге өзінің экспансиялық билігін жүргізу болса, қазіргі кездегі қызметінің басты бағыт бағдары әлемді дүр сілкіндірген терроризм, экстремизімге, мемлекеттер арасындағы халықарлық қауіпсіздікті тудыратын фактілерге қарсықарсы күресу болып отыр. Ал, Қазақстанның Солтүстік Атлант одағымен байланысы да 1992 жылы НАТО-ның Бас хатшысының Алматыға келу сапарымен басталды. Ал, НАТО-ң Қазақстанға байланысты ұстанымы басқа аймақ елдеріне қарағанда саяси қатынаста сәл өзгешелеу деп айтсақ артық айтпағандаймыз. Олай деуіміздің себебі ынтымақтастықтың алғашқы қадамы 1994 жылы «Бейбітшілік жолындағы ынтымақтастық «бағдарламасы негізінде басталып қазірдің өзінде саясат, экономика, денсаулық, мәдениет, білім беру, экология, ғылым мен технология т.б. саладағы байланысты күшейту жөніндегі уағдаластыққа қол жетіп отыр.

Қазақстан Республикасы өзінің 20-жылдық тәуелсіздігінде мемлекетіміздің қауіпсіздігін, халықарлық тұрақтылықты сақтауда қосқан үлесі өте үлкен. Ислам әлемінде бірінші болып өзінің еркімен ядролық қарудан бас тарту, Азияға сенімділік білдіру шараларының бастамасын алғашқылардың бірі болып көтеруі, интеграциялық үрдістерді кеңейту, дін сұхбаттарын көтермелеу т.б. шараларын БҰҰ және НАТО сияқты беделді саяси ұйымдардың тарапынан оң бағаларын алып олардың тарапынан үлкен қолдауға ие болып отырғанын мойындауымыз керек.

Ядролық лаңкестіктің (жаппай қырып-жоятын қару-жарак) қауіптілігі қазіргі кездегі халықаралық қатынастардағы басты проблема – әлемде қауіпсіздікті сақтау болып табылады.

2002 жылғы маусым айында Азияда өткен өзара ықпалдастық және сенім шаралары жөніндегі Кеңестік бірінші саммитінде қабылданған Алматы Актісінде былай деп көрсетілді: «Ядролық қару-жарактың, нақ сондай, химиялық және биологиялық қару-жарактың сақталып отырған көлемі және оның барлық жағынан таралуы күллі адамзатқа елеулі қатер төндіреді. Мүше мемлекеттер жаппай қырып-жоятын қару-жаракты (ЖҚК) толығымен жоюға бағытталған күш-жігерді қолдауға уағда береді» [2]. 1945 жылғы 16 шілдеде АҚШ-тың Нью-Мексико штатында ядролық қаруға сынақ жасалды, 1949 жылғы 29 тамызда Кеңес Одағы, 1960 жылы Сахарада Франция, 1964 жылы Қытай ядролық қаруларға сынақ жасады.

ТМД елдерінің Қазақстанға зор мән беретіндігін мынандай дәлелмен анықтауға болады. Тек бір ғана 1997 жылдың өзінде елімізге жеті мемлекеттің президенттері басқарған ресми делегациялар келіп, аса маңызды құжаттарға қол қойды. Атап айтқанда, өткен жылдың 27-ақпанында Түрікменстан президенті Сапармұрат Ниязов ресми сапармен Қазақстанға келді. Екі ел арасындағы

сауда айналымы 250 миллион долларға жетті. Каспий теңізі жағасындағы айлақтарды тиімді пайдалану туралы, Каспий теңізі туралы құқықтық мәртебе жөнінде конвенция дайындау туралы, шағын және орта бизнесті дамытудағы ынтымақтастық туралы құжаттарға қол қойылды.

Ал 8-сәуірде Қырғызстан президенті Асқар Ақаев ресми сапармен келіп 17 құжатқа қол қойылды, оның ішінде Алматыдан Ыстықкөлге баратын автомобиль жолын салу көзделіп отыр. Кіріске және мүлікке салық салу жөнінде екі жақты салық салудан бас тарту туралы келісім ратификациялау сатысында тұр. [1] Өткен жылдың 2-маусымында Өзбекстан президенті Ислам Каримов ресми сапармен елімізге келді. 8 құжатқа қол қойылды, атап айтқанда, электр энергиясын пайдалану жолындағы ынтымақтастық, еркін сауданы дамыту, өзара инвестицияны қолдау, тағы басқа мәселелер бойынша құжаттарға қол қойылды. Кіріске және мүлікке салық салу жөнінде екі жақты салық салудан бас тарту туралы келісімді Өзбекстан парламенті ратификациялаған болатын. Өзірбажан президенті Гейдар Әлиев ресми сапармен Қазақстанға келді. Ақтау айлағын қайта құру аяқталған соң Қазақстаннан Бакуге таңкерлер арқылы жылына 10 миллион тонна (қазір 7 миллион тонна) мұнай жеткізу жөнінде келісімге қол жетті. Кіріске және мүлікке салық салу жөнінде екі жақты салық салудан бас тарту туралы келісімді Өзірбайжан парламенті ратификациялаған болатын. 22 қыркүйекте

Беларусь президенті А.Лукашенко елімізге ресми сапармен келді. Қазақстаннан, жүн алуға, ал өз елінен «БелАЗ», «МАЗ» кәсіпорындары өкілеттерін Қазақстанда құру жөніндегі құжатқа қол қойылды. Екі жақты салық салудан бас тарту туралы келісім ратификациялау сатысында тұр [3, 2 б]. 14-15-қазанда Украина президенті Леонид Кучма келді. 1997 жылдың алғашқы 6 айында екі ел арасындағы тауар айналымы 240 миллион долларға жетті, сөйтіп, ол 2,3 есе өсті. Нақты есептер бойынша 1997 жылдың аяғына дейін Украина Қазақстаннан 2,3 миллион тонна мұнай алмақшы.

Екі жақты салық салудан бас тарту туралы конвенцияны Украина парламенті бекіткен. 11-қарашада Грузия президенті Эдуард Шеварднадзе Қазақстанға ресми сапармен келді. Қазақстан мұнайын күнгей Кавказ арқылы Грузияның Қара теңіз жағасындағы айлақтарына жеткізу туралы құжатқа т.б. қол қойылды. Сонымен қатар, Қазақстанға қазан айының бас кезінде Ресей Премьер-Министрі Виктор Черномырдин, ал одан бұрын Татарстан президенті Минтимер Шаймиев ресми сапарлармен келген болатын. Қытаймен екі ортадағы бірқалыпты достық қарым-қатынас бейбітшілікке бастайын сенімді жол.

1997 жылдың көктемінде Мәскеуде Қазақстан, Қытай, Ресей, Қырғызстан, Тәжікстан мемлекеттері басшылары шекараның екі бетінде сенімділік шаралары туралы келісімге қол қойып, әскерлерді жүз шақырымға ішке шегіндіруге әзір екендіктерін білдірді. Президент Назарбаев Пекинде ҚХР басшысы Цзян Цзэминьмен кездесті, ҚХР Мемлекеттік Кеңесінің Премьері Ли Пэн ресми сапармен Қазақстанда болды.

1997 жылдың тағы бір табысы Қазақстанның батысынан ҚХР-дың Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық аймағының шекарасына дейінгі аралықта мұнай құбырын төсеу (қашықтығы үш мың шақырым), «Ақтөбемұнайгаз» акционерлік қоғамына 3 мыңдай кен орындарын көркейту, оны пайдалану, қоршаған ортаны сауықтыру, аймақтың әлеуметтік инфрақұрылымын жетілдіру, акционерлік қоғамның 71 миллион долларға жуық қазіргі қарызын өтеу т.б. міндеттемелерге Қытай Ұлттық Мұнай компаниясымен келісімге қол қойылды. Компания 20 жыл ішінде осы шараларды

жүзеге асыру үшін 4 миллиард доллар көлемінде инвестиция жұмсауды мақсат етіп отыр [4, 5 б].

Қазақстан мен АҚШ-тың әскери қорғаныс саласындағы ынтымақтастығы 1997 жылы ерекше белсенді болды. Еліміздің әскери-теңіз күштеріне АҚШ-тың алты патрульдік қатер беруі жөніндегі бағдарламасы толық орындалды.

«Бейбітшілік жолындағы әріптестік» бағдарламасы бойынша екі ел арасындағы әскери қызметкерлердің қатысуымен бейбіт мақсаттағы бірлескен жаттығулар өткізу жүйелі негізге көшіп келеді.

Сонымен, АҚШ-пен достық қарым-қатынастар орнату және ынтымақтастықты дамыту Қазақстан үшін әрдайым маңызды болып қала береді.

1997 жылы 11 қазанда жарияланған Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың «Қазақстан-2030» атты Қазақстан халқына жолдауында шетел инвестицияларын тиісінше қорғау бірінші кезектегі мәселелер қатарында ұсталынады, табиғи ресурстарды игеру, инфрақұрылым, коммуникациялар және ақпаратты дамыту Қазақстанның халықаралық қауымдастыққа кіруіне ықпал етеді деп көрсетілді. Мұнда ұлттық қауіпсіздік мәселесі тұтастығын толық сақтай отырып, Қазақстанның тәуелсіз егемен мемлекет ретінде дамуын қамтамасыз ету баса айтылған [5, 4 б].

Қорыта айтқанда, халықаралық қатынастардығы Қазақстанның қазіргі кездегі алып отырған орны мен рөлін дүние жүзіндегі көптеген мемлекеттер мойындап, күрделі саяси мәселелерді шешуде еліміздің қатысуын қажет ету процесі күшеюде.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Назарбаев Н.Ә. Халық пен биліктің тұтастығы алғаш ядролық қаруға қарсы күресте көрініс тапты // Егемен Қазақстан. - 2011. – 29 қараша. - №570-573 (26965). - 4 б.
- 2 Материал из пресс-конференций проведенный в Алматы с участием посла Исламской Республики Иран Рамина Мехманпарас РК // Егемен Қазақстан. – 2012. – С. 4.
- 3 Жұмаханов А. Қазіргі ядролық жағдай // Азаттық. – 2010. – 12 ақпан. - - 2-5 бб.
- 4 Мағазов Ж. Ядроның экологияға әсері // Айқын. – 2011. – 12 қаңтар. – 11-15 бб.
- 5 Савенов И.В. Атомная ядро и элементарных частич. – Лань. – 2008.178 с.

Резюме

В этой статье рассматриваются вопросы международного права, направленные на борьбу с ядерным терроризмом, который сегодня является одной из ключевых проблем современной цивилизации. Самое последнее явление заключается в том, что экономическая и социальная отсталость, нищета и нищета являются основными причинами терроризма.

Summary

This article deals with issues of international law aimed at combating nuclear terrorism, which today is one of the key problems of modern civilization. The most recent phenomenon is that economic and social backwardness, poverty and destitution are the main causes of terrorism.

Қажыкереева А.
Д.А. Қонаев атындағы ЕЗА
2 курс магистранты
ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., профессор
Жайлин Ғ.А.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕНШІК ҚҰҚЫҚ ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ ӨНЕРКӘСІПТІК МЕНШІК ОБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ: ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

Мақалада Қазақстан Республикасындағы меншік құқықтық қатынастарының өнеркәсіптік саладағы құқықтық реттелуі, шетелдік тәжірибемен саралау жүргізілген.

Кілт сөздер: меншік, өнеркәсіп, меншік құқығы, өнеркәсіптік меншік объектілері, патент.

Қазақстан Республикасының қысқа мерзім аралығында ғана әрекет еткен өнеркәсіптік меншік объектілерінің құқықтық реттелуін жетілдіру үшін оған осы салада жүз жылдан астам тәжірибесі бар кейбір шет елдердің патенттік жүйесін қарастыру өте маңызды болып табылады.

Әлемде өнеркәсіптік меншік объектілерін қорғаудың үш жүйесін атауға болады. Олардың біріншісі — өнертабыс пен өнеркәсіптік үлгіге берілетін патент және қысқа мерзімге берілетін пайдалы модельге патент (қысқа мерзімді патенттер) жүйесі. Бұл жүйе Франция, Нидерланды, Ирландия, Бельгия, Словения мемлекеттері үшін тән [1].

Екінші қорғау жүйесі бойынша пайдалы модельге өнертабыстық деңгейі бойынша төмендетілген талаптар сипатты үш өлшемді техникалық шешімге қорғау көрсетілді. Мәселен, ол Греция, Испания, Португалия, Италия, Финляндия мемлекеттерінде қабылданған.

Үшінші қорғау жүйе негізінде кез келген техникалық шешімдерге патенттік қорғау көрсетілген және пайдалы модель ретінде өнертабыстық деңгейі төмендетілген өнертабыс объектілері танылған. Осындай ереже Германия, Дания, Австрия мемлекеттерінде орын алған [2].

Әрбір елде өнеркәсіптік меншік объектілері қамтылған ұлттық заңнама әрекет етеді. Әлемнің әрбір мемлекетінде «өнеркәсіптік меншік объектілері» ұғымы ұлттық құқық анықтамасына сәйкес әр түрлі түсіндіріледі.

Әлемнің көптеген елдерінде өнеркәсіптік меншік объектілерін қорғаудың мәні бірдей және тәжірибелік қолдану үшін жарамды, сондай-ақ нысан, құрылым мен олардың жиынтығына қатысты шешімдерге қорғау құжаттарын беруді қамтиды. Сонымен қатар өнеркәсіптік меншік объектілері ретінде қорғалмайтын объектілер тізімі де беріледі. Мәселен, Грецияда — жануарлар мен өсімдіктер түрлері, Гватемалада әдіс, заттар мен металлургиялық материалдар қорғалмайды. Өнеркәсіптік меншік объектілерін қорғау жүйесінің дамуымен оның шеңберінің кеңею тенденциясы байқалуда. Германияда үш өлшемді нысаны жоқ бұйымдардан шектеу алынып тасталған, Малайзияда тәсілдер де, Австралияда ЭЕМ бағдарламалары да өнеркәсіптік меншік объектілеріне жатқызылған. Қытай Халық Республикасы заңнамасы бойынша

өнеркәсіптік меншік объектілері ретінде «нысанға, құрылымға қатысты, тәжірибеде осы екі элементтің үлесімі кезінде пайдалануға жарамды жаңа техникалық шешім» болуы мүмкін. Өнеркәсіптік меншік объектілері ретінде қорғалатын объектілер санын кеңейту нәтижесінде Германия, Қытай Халық Республикасы секілді елдер Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі өнеркәсіптік тоқырауды жеңіп, өндіріс саласын дамытқан.

Мәселен, Германия мен Қытай Халық Республикасында ХХ ғасырда өнеркәсіптік меншіктің жаңа объектісін — пайдалы модельді азаматтық айналымға енгізу арқылы ел экономикасын елеулі деңгейге көтерген.

Германияда пайдалы модель өнеркәсіптік меншік объектісі ретінде 1981 жылы енгізілген. Ол ретінде өнертабыстық шығармашылықтың жаңа, әрі талапқа сай деңгейін иеленбейтін техникалық шешімдер танылған. Оның азаматтық айналымдағы ерекшеліктері 1986 жылы қабылданған пайдалы модельдерді құқықтық реттеуге арналған арнайы заңда бекітілген. Германияда пайдалы модель ретінде құрылғы мен заттар айқындалған. Аталған заң бойынша пайдалы модель ретінде «жаңа нысанмен, элементтердің орналасуымен немесе сызбалармен ерекшеленетін, өнертабыстық қадамға негізделген және қолдануға жарамды өндіріс құралдары, тұтыну заттары немесе олардың бөліктері» қорғалады. Пайдалы модель өзара байланысты бірнеше элементтерден де құралу мүмкіндігі қарастырылған [3].

Қытай Халық Республикасында пайдалы модель 1985 жылдың 1 сәуірінде күшіне енген арнайы заң бойынша қорғала бастаған және оған нысанға, құрылғыға не тәжірибеде қолдануға жарамды деп танылған өнімдерге қатысты жаңа техникалық шешімдер жатқызылған. Бұл заң бойынша пайдалы модель ретінде мемлекет заңдарына немесе қоғамдық моральға қайшы келетін не жария мүддеге зиян келтіретін өнертабыстық жетістіктер, ғылыми жаңалықтар, интеллектуалдық қызмет ережелері мен әдістері, емдеу әдістері, жануарлар тегі мен өсімдік сорттары, ядролық өнімдерді пайдалану арқылы алынған заттар қорғалмаған [4].

Пайдалы модель жетістіктері әсіресе Қытай Халық Республикасында жақсы бағаланған. Онда пайдалы модель жетістіктері техникалық жаңалықты қорғаудың жоғары нысаны болып табылған. Патенттік заң қабылданғаннан кейінгі 18 жыл ішінде бұл елде аталмыш объектілерге 261813 патент берілген [5].

Германия мен Қытай Халық Республикасының оңтайлы тәжірибесін бірқатар әлем мемлекеттері қолданған. Осылай Жапонияның 1998 жылғы заңы бойынша табиғат заңын пайдалану арқылы техникалық идеяны жүзеге асыру нәтижесі деп ұғынылатын құрылғы пайдалы модель ретінде қорғалған және солардың ішінде қоғам тәртібіне, ізгілікке немесе қоғам мүддесіне қайшы келетін техникалық шешімдер қорғалмаған [6].

Италияның 1987 жылғы 20 наурыздағы «Пайдалы модельдер туралы» заңы бойынша «патент машинаға немесе олардың бөліктеріне, жабдықтарға, құралдарға не күнделікті тұтыну заттарына айтарлықтай тиімділігін немесе қолдану, пайдалану жеңілдігін қамтамасыз ететін жаңа модельге алынуы мүмкін. Сондай-ақ жаңа объект элементтердің елеулі нысандарында, орналасуында, комбинацияларында көрініс табуы қажет» [7].

Ресей Федерациясының 2006 жылғы 18 желтоқсандағы Азаматтық кодексі бойынша пайдалы модельге құрылғысына байланысты жаңа техникалық шешімдер жатқызылған және бұйымның сыртқы түріне ғана қатысты және эстетикалық қажеттілікті қанағаттандыруына бағытталған шешімдер мен интегралды микросызба топологиялары қорғалмайды [8].

Өнеркәсіптік меншік объектілерінің құқықтық қорғалуы үшін заңнамамен бекітілген патентке қабілеттілігі талаптарына сай болуы тиіс. Патентке қабілеттілігі талаптары туралы ақпаратты талдау қазіргі таңда көптеген елдерде өнеркәсіптік меншік объектілері үшін патент қабілеттілігінің үш критерийі бар екендігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді: жаңа, өнертабыстық қызмет (өнеркәсіптік қадам, пайдалылық, өнертабыстық деңгей) және өнеркәсіпте қолдануға жарамды болуы.

Өнеркәсіптік меншік объектілеріне қолданылатын жаңа болу критерийі салыстырмалы әлемдік жаңа болу түрінде (Германия, Жапония, Австрия, Венгрия, Болгария, Испания, Қытай Халық Республикасы, Вьетнам, Тайвань) және абсолюттік әлемдік жаңа болу түрінде (Дания, Чехия, Финляндия, Польша, Италия, Югославия, Мексика, Турция) айқындалады. Кейбір елдерде өнеркәсіптік меншік объектілеріне жаңа болуы жергілікті деңгейде болуымен сипатталады (Біріккен Араб Эмираттары) [9].

Техникалық шешімді жаңа деп есептеу үшін әрбір елдің ұлттық заңнамаларында жеңілдіктер қарастырылған. Мәселен, Германия заңнамасы бойынша шешімнің жаңа екендігін анықтау кезінде өтінім берілген күннен алты айға дейін өтінім берушінің немесе оның құқық иеленушісінің әзірлеуіне негізделген сипаттамалары не пайдаланулары ескерілмейді. Жапонияда және Қытай Халық Республикасында өтінім берілген күнге дейін алты ай ішінде өнеркәсіптік меншік объектілері өмірге енгізуге байланысты өткізілген сараптамалар қорытындылары, өнеркәсіптік меншік объектілері авторының не өтінім берушінің еркінен тыс орын алған ашулар, автордың не өтінім берушінің ел аумағында үкіметтің не мемлекеттің не олардың келісімімен өткізілетін көрмелерде өнеркәсіптік меншік объектілерінің көрсетулер оның жаңа болуын анықтауға кедергі келтірмейтіндігі бекітілген. Аталған жағдай Ресей Федерациясында орын алған. Әрине, заңнама бұл мән-жайлардың дәлелденуін талап етеді.

Өнеркәсіптік меншік объектілеріне қойылатын «өнеркәсіптік деңгей» өнертабысқа және өнеркәсіптік үлгіге қатысты қолданылған және маман үшін техника деңгейі туралы мәліметтерден айқын кездеспеуімен шектелген.

Өнеркәсіптік меншік объектілеріне қойылатын «өнеркәсіптік қадам» пайдалы модельге ғана қатысты. Пайдалы модельдің «өнеркәсіптік қадам» белгісінің мазмұны заңнамалық түрде ашылмаған, бірақ бұл әкімшілік және сот тәжірибесінде өнертабысқа және пайдалы модельге қолданылатын өнертабыстық деңгей айырмашылықтары негізінде көрсетілген. Бұл белгі алғашқы рет Германия заңнамасында көрсетілген және өнертабысқа қойылатын өнертабыстық деңгейден анағұрлым төмен техникалық деңгей жөніндегі мәлімет ретінде айқындалған. Германия заңнамасы бойынша өнертабыстық қадам болып автордың шығармашылық қызмет нәтижесі маманның орташа мүмкіндіктерінен жоғары болу талабы табылады. Жапонияда оның орнына айқын еместік критерийі қолданылады және ол техника саласындағы маманның қабілеттілігінен жоғары болуы талап етіледі. Қытай Халық Республикасында пайдалы модельдің шығармашылық сипаты шешімнің елеулі белгілері мен жетістіктерінің болуы, ал өнертабыстың шығармашылық сипаты шешімнің маңызды белгілері мен мәнді жетістіктерінің болуы арқылы айқындалады [10].

Сонымен, өнертабыс үшін шешімнің шығармашылық көрінісін сипаттайтын белгі айырмашылығы нормативтік-құқықтық актілерде де тек терминологиялық көрініс тапқан, ал пайдалы модель үшін қойылатын бұл белгіге шешім сәйкестігінің нақты бағасы Патенттік ведомствоның немесе сот тәжірибесіне негізделген.

Өнеркәсіпте қолдануға жарамды болу туралы талап «өнеркәсіптік меншік объектісі құрамының өнеркәсіптің кез келген саласында, соның ішінде ауыл

шаруашылығында бірнеше рет пайдалану мүмкіндігі болған жағдайында» қанағаттандырылады. Өнеркәсіпте қолдануға жарамды болу белгісінің мазмұнын ашудың осындай нысаны Патенттер институтынан алынған және Еуропалық патенттік конвенцияға негізделіп, көптеген елдерде енгізілген (Германия, Австралия, Венгрия және т.б.). Бірақ бірқатар елдерде өнеркәсіпте қолдануға жарамдылық терминологиясының өзіндік ерекшеліктері бар және пайдалылық сөзімен сәйкестендірілген. Германияда бұл критерий оның өндірістің өнеркәсіптік саласында техникалық құрал ретінде қолдану мүмкіндігі, яғни оның орындалуы мен жұмысқа қабілеттілігі арқылы айқындалған. Қытай Халық Республикасының Патенттік заңы өнертабыс немесе пайдалы модель дайындалуын немесе пайдаланылуын және тиімді нәтижелер беру мүмкіндігін білдіретін «тәжірибелі пайдалану» критерийін бекіткен (22-б.). Жекеленген елдерде өнеркәсіпте қолдануға жарамды болу талабының өзіндік ерекшелігіне қарамастан, пайдалы және коммерциялық пайдалану арқылы тікелей немесе жанама нысанда айқындалуы өнеркәсіптік меншік объектілері үшін міндетті болып табылады, себебі қысқа мерзімде ол қорғауды иеленуге мүмкіндік беруі тиіс.

Өнеркәсіптік меншік объектілеріне қорғау құжатын беру оның мемлекеттік тіркелуі арқылы танылуын білдіреді. Өнеркәсіптік меншік объектілерін тіркеудің әлемде үш түрлі нысаны бөлінген. Олардың біріншісі ретінде әлемнің көптеген елдерінде, соның ішінде Венгрияда, Финляндияда, Австрияда, Чехияда, Жапонияда өнеркәсіптік меншік объектілерді ерікті түрде тіркеу танылады.

Екіншісіне үшінші тұлғаны тартып, сараптама жүргізу арқылы тіркеуді атауға болады және үшіншісіне белгілі бір патентке қабілеттілігі критерийіне қатысты шешімге толық зерттеу сараптамасын жүргізу негізінде тіркеуді жүзеге асыру жатады.

Үшінші тұлғаны тартып, сараптама жүргізу арқылы тіркеу кезінде қарсылық білдіру үшін берілетін мерзім ерекшелігі орын алуы мүмкін. Мәселен, Қытайда патент пайдалы модельге өтінім беру күнінен бастап алты ай ішінде жүргізілетін өтінімді жариялаған күнінен бастап үш айлық мерзімнің аяқталғанынан кейін беріледі. Италияда өтінім берілгеннен кейін 18 айдан немесе патент берілуді тездетуге ниет білдірген жағдайда кейін 90 күннен соң жарияланады. Қарсылық түскен жағдайда сараптама олардың есебімен жүргізіледі.

Бірқатар елдерде қорғау қабілеттілік талабына өтінім объектісінің сәйкестігін зерттеу қорғау құжатын берудің міндетті талабы болып табылады. Бұл құқық қорғау сенімділігін көтереді, бірақ қысқа мерзім ішінде қорғауды жояды және өнертабыс үшін орын алған патенттік құқықты рәсімдеу процедурасын қайталайды. Осындай тәртіп Польшада, Болгарияда, Бразилияда орын алған.

Шетелдердің ұлттық заңнамасы материалдық-құқықтық және процессуалдық-құқықтық қатынастарда ерекшелене отырып, мемлекеттің өнеркәсіптік меншік объектілеріне берген қорғау сипаттамасына байланысты ортақ және міндетті ережені қамтиды. Өтінім беруші өнеркәсіптік меншікті тіркеу үшін берілетін өтінімді ереже бойынша рәсімдеуге, онда аталған техника саласындағы маманның осы өнертабысты жүзеге асыруы үшін толық, қажетті, жеткілікті мәліметтерді қамтуға және өтінімді уәкілетті мемлекеттік органға беруге міндетті. Өтінімде өнертабыстың толық айқындалуына және оның әрекет етуші талаптарға сәйкес рәсімделуінің өзін қорғауға алуға құқық беріледі. Бірақ осы рәсімделудің қорғалу шешімі заңнамалық тәртіпте белгіленген патентке қабілеттілігі белгілеріне сай болған кезде ғана тиімді болады.

Өнеркәсіптік меншік объектілерін тіркеу үшін белгілі құжаттар жиынтығын қамтитын өтінім беріледі [11].

Өнеркәсіптік меншік объектілерінің мәнін ашатын құжаттарға қойылатын талап әлем елдерінде ұқсас. Олардың көпшілігінде «Бір өтінім — бір өнертабыс» қағидасы бекітілген. Мәселен, Германияның осы саладағы заңнамасы бойынша өнеркәсіптік меншік объектілеріне берілетін өтінімінде бір өнертабыс сипатталуы талап етіледі. Финляндияның патенттік заңнамасының 9-бабына сәйкес «бір өтінімінде екі не одан да көп өнертабысқа берілуі мүмкін еместігі айтылған».

Аталған талап өнеркәсіптік меншік объектілерін тіркеуді жою және оған айрықша құқықты бұзу туралы істер бойынша үдерісті жүргізуді жеңілдетеді. Сонымен қатар көптеген елдерде өтінімге бірнеше өнертабысты енгізу мүмкіндігі сақталған (біртұтастық сақтау талабы кезінде). Италияның Патенттік заңның 1989 жылғы редакциясы бойынша бір өтінім негізінде бір идеяға, соның ішінде шешімдер нұсқауларына сәйкес бірнеше өнеркәсіптік меншік объектілерін тіркеуге рұқсат етілген, бірақ өнеркәсіптік меншік объектілер біртұтастығының талабы сақталып, бір өтінімде сипатталған шешімдердің нұсқауларына қорғау алу мүмкіндігі берілген.

Әлемде өнеркәсіптік меншік объектілерінің ішінде тиімділігі бойынша пайдалы модель иеленеді. Өтінім беруші үшін пайдалы модель түрінде жаңалықтарға қорғау иеленуінің тиімділігіне оны тіркеу мен қорғау құжатын күшінде ұстау құнының төмендігі жатады. Шетелдегі пайдалы модельді құқықтық қорғау құны мен өнертабысты патенттеу құнының арақатынасындағы заңдылықты бақылау өнертабысты патенттеу шығындарының пайдалы модельге құқықты қорғау құжатын иелену құнынан бірнеше есе жоғары екендігін айқындайды. Мысал ретінде Чехияны келтіруге болады. 1993 жылдың қазан айында пайдалы модельге патентті заң күшінде ұстаудың сомалық бажы бірінші төрт жылда өнертабысқа төленетін тиісті баждан 20 есе төмен көлемді құраған. Бірақ Австралия мен Германияда осы баждар 1,2–1,3 есе, Қытай мен Бразилияда 2,7–3,5 есе төмен болумен ерекшеленген [12].

Пайдалы модельді қорғау орын алған елдер заңдарында өтінім берушінің Патент ведомствосына өнертабысқа берген өтінім күнінен бастап оған берілген өтінімді пайдалы модельге берілген өтінім ретінде қайта әзірлеу құқығы бекітілген. Бұл құқық пайдалы модельдің әрекет ету мерзімі ішінде және сараптама шешімінен тәуелсіз жүзеге асырылады. Аталған құқықты іске асыру сараптама нәтижесінің жағымсыз шешім шығарумен аяқталған кезінде маңызды. Сонымен бірге пайдалы модельге берілген өтінім бойынша шешім шығарылған немесе ұлттық заңнамада белгіленген мерзім ішінде оны өнертабысқа өтінім ретінде қайта рәсімдеуге рұқсат етілген.

Өнертабысты пайдаланудың маңыздылығы — пайдалы модельге берілген өтінімді өнертабыс өтінімі деп қайта әзірлеуге құқық беруінде. Өтінімді қайта әзірлеу талабы өзіндік айырмашылықтарымен ерекшеленеді, себебі бұл ұлттық заңдармен регламенттелген. Бұл мәселені шешудің екі бағытын бөлуге болады:

а) өтінімдерді қайта әзірлеу тиісті шешім қабылданғаннан кейін жаңа өтінімге қойылатын талаптарға сәйкес рәсімделіп, бірінші өтінім негізінде жүзеге асырылады;

ә) өтінім берушіге бір уақытта өнертабыс пен пайдалы модельге екі өтінім беруге рұқсат етіледі және бұл жағдайда пайдалы модельге берілген өтінім өнертабысқа берілген өтінімнен бас тарту туралы шешім қабылданғанға дейін қозғаусыз тұрады (соның ішінде өнертабысқа берілген өтінім бойынша сараптаманың жағымсыз шешімі шығарылған жағдайда).

Кейбір елдер заңнамасында өтінім берушіге бір уақытта екі өтінім беру мүмкіндігі бекітілген: өнертабыс пен пайдалы модельге өтінім беруді рәсімдеу екінші нұсқа бойынша жие жүзеге асырылады. 1987 жылға дейін Германияда бұрынғы әрекет

еткен заңнама бойынша екі өтінімді бір уақытта беру мүмкіндігі берілген. Осындай қайта әзірлеу үрдісі Италияда, Австрияда және басқа елдерде сақталған.

Жапонияда өнертабысқа берілетін өтінімді пайдалы модельге берілетін өтінімге ғана емес, сонымен қатар өнеркәсіптік үлгіге берілетін өтінімді пайдалы модельге берілетін өтінімге қайта әзірлеу және, керісінше, орын алуы заңнамалық бекітілген. Италия мен Түркияда өнеркәсіптік үлгіге берілетін өтінім бойынша екі патент алуға болады: егер өнеркәсіптік үлгі бір уақытта бұйымның жаңа эстетикалық көзқарасымен қатар, оның пайдалылығын көрсетеді. Германияда ел ішінде және басқа елдерде өнеркәсіптік үлгіге және пайдалы модельге өтінімдерді ғана емес, сондай-ақ патенттерді де қайта әзірлеуге болады. Қайта әзірлеу өндірісінің аралас сипаттамасы орын алған елдер де бар: бір уақытта өнертабыс пен пайдалы модельге өтінім беруге рұқсат етілумен қатар өтінімді қайта әзірлеу де сақталған (Италия, Австрия).

Бір уақытта екі өтінімді қатар беру пайдалы модельге қосымша қайта әзірлеу функциясын иелендіріп, пайдалы модель түріндегі шешімге қысқа мерзім ішінде қорғауға және патентке өтінім беру арқылы пайдалы модельге құқықты іске асыруға қол жеткізуге жәрдемдеседі.

Сонымен, пайдалы модельге берілетін өтінім бойынша тиісті шешім қабылданғаннан кейін, басымдылық күнін сақтай отырып, өнертабысқа немесе өнеркәсіптік үлгіге берілетін өтінім ретінде қайта рәсімделу және бір уақытта өнертабыс пен пайдалы модельге екі өтінім беруге рұқсат етілу әлем елдерінің заңнамаларында бекітілген. Бір уақытта екі өтінімді қатар беру қайта әзірлеу үшін пайдалы модельге қосымша функция иелендірумен қатар, қысқа мерзім ішінде қорғауды иелену үшін және Патенттік ведомствода патентке өтінімді қарастыру кезеңінде пайдалы модельге құқықты іске асыру үшін жүргізілуі мүмкін.

Патенттік ведомствоға берілген өтінімге ресми сараптама жүргізу кез келген тәртіппен өнеркәсіптік меншік объектісіне қорғау құжатын берудің міндетті талабы болып табылады.

Ресми сараптама мерзімі әдетте ұзақ емес. Көптеген жағдайларда ресми сараптама нақты мерзіммен шектелмейді және өтінім берушіге алғашқы берілген өтінім материалдарын түзетуге және нақтылауға мүмкіндік береді.

Қазіргі техниканың қарқынды даму кезеңінде патенттік қорғауды күшейту қажеттілігі өнертабысты патенттеу кезінде кейінге қалдырылған сараптаманы қолдану уақыты мен тәжірибесіне негізделген.

Бірақ бірнеше қорғау құжатын иелену патенттік құқықты асыра пайдалануға рұқсат берілмеуін регламенттеуді талап етеді. 1992 жылдың 4 қыркүйегінде Қытай Халық Республикасының Патенттік заңына енгізілген өзгерістерге сәйкес патенттерді қайта беруге тыйым салынған және өнертабыстық жетістікке бір ғана патент берілуі мүмкін. 1994 жылғы Жапонияның Патенттік заңының жаңа редакциясына сәйкес пайдалы модельге және өнертабысқа өтінімдер бірдей құрылғыларға қатысты бір күнде берілген және екеуі де тіркелген жағдайда олар жарамсыз деп танылатындығы тікелей белгіленген.

Бір өнертабысқа бірнеше қорғау құжатын иелену мәселесі түрлі шешілетіндігін байқауға болады: Қытайда бір өнертабысқа екі өтінім беруге тыйым салынады; Жапонияда заң патент иесіне екі патенттің бірін күшінде сақтау үшін таңдау жасауын талап етеді. Тайваньда қазіргі кезде бір тұлғаға бір өнертабысқа екі патент иеленуге рұқсат етілген.

Шетелде, соның ішінде Германияда пайдалы модельге берілетін патентті өнертабысқа берілетін өтінім ретінде қайта әзірлеу үшін ғана пайдаланбайды, сонымен

қатар ол құқықтық мәртебесі бойынша өнертабысқа берілетін өтінімге теңестірілгендіктен, ішкі басымдылықты (Австрия, Германия, Жапония), конвенциялық басымдылықты тек пайдалы модельге өтінім беруді сұрау үшін ғана емес, сондай-ақ ол өнертабыс пен өнеркәсіптік үлгіге өтінім беруді де сұрауға негіз ретінде қарастырылады; пайдалы модель мен өнертабысқа берілетін өтінім негізінде көптеген басымдылық сұралуы мүмкін; пайдалы модельге біртұтастықтың бұзылуы арқылы берілген өтінім негізінде пайдалы модельге де, өнертабысқа да бөлінген өтінім үшін басымдылық сұрауға болады.

Шетелдегі пайдалы модель институтының дамуын талдау кезінде пайдалы модель институтының көптеген жағымды белгілерін сақтаған институттарға көңіл бөлмеу мүмкін емес (қорғауды тез алу, баждың төмендігі, патент үшін қорғаудың екінші деңгейі ретінде пайдалану мүмкіндігі), бірақ олар өзіндік ерекшеліктерімен айқындалады.

1979 жылдан бастап Австралияда кіші патент деп аталатын, яғни әдеттегіден де қысқа мерзімге берілетін құжаттарға өтінім беру мүмкін бола бастады. Кіші патенттің әрекет ету мерзімі патент иеленушісінің өтініші бойынша бес жылға дейін ұзартылуы мүмкін, сонымен кіші патент әрекетінің шектеулі мерзімі өтінім берілген күннен бастап алты жылды құрайды. Ұзақ уақыт бойы осындай өтінім үшін өнертабыстық деңгейі талап етілмеген, бірақ 1996 жылғы 15 наурызда Австралия Парламентіне кіші патенттерді қорғау жүйесін қайта қарау туралы жоба ұсынылды. Ол жоба бойынша техника деңгейіне белгілі үлес қосатын барлық объект түрлерін қорғау ұсынылған.

Қысқа мерзім ішінде қорғауды енгізу қажеттілігіне байланысты «пайдалы модель» ұғымының өзі де өзгерістерге ұшырай бастады. Мәселен, 1990-жылдардан бастап Германияда пайдалы модель ретінде химиялық заттарға, тамақ және фармацевтикалық өнімдерге қорғау көрсетілген, 1992 жылғы Данияның Пайдалы модельдерді қорғау туралы Заңы дәрі-дәрмек, тамақ өнімдеріне қатысты шешімдерді қорғауды бекіткен. Бразилияда пайдалы модель ретінде кескіш бұйымдар, скульптуралар, ғимараттар, ыдыстар, суреттер, тігілген заттар, таза эстетикалық үлгілер қорғалады. Грецияда — жануар мен өсімдік түрлері; Гватемалада — әдістер, заттар, металлургиялық материалдар [13].

Бірқатар елдерде өнеркәсіптік меншік объектілеріне патент абсолютті әлемдік жаңа және өнеркәсіпте қолдануға жарамды болу критерийлеріне жауап беретін құрылғылардың шешімдеріне беріледі (Түркияның «Патенттік құқықтарды қорғау туралы» 1995 жылғы 7 қарашадағы заң күші бар № 551 Декреті). Өнеркәсіптік меншік объектілерінің өтініміне сараптама үшінші тұлғаның қатысуы арқылы жүргізіледі, ресми және мәні бойынша сараптама аяқталғаннан кейін өтінім жарияланады және жарияланған сәттен бастап үш айлық мерзімде қарсылық білдіруге мүмкіндік беріледі. Қарсылық болмаған немесе олардың негізсіз болған жағдайында өнеркәсіптік меншік объектілеріне патент беру туралы шешім қабылданады. Түркияның Патенттік ведомствосы өтінім берушінің немесе құқық иеленушісінің сұранысы бойынша патенттік іздеу жүргізеді және оны сұраған тұлғаға есепті жолдайды.

Сонымен қатар Түркияда патентке берілген барлық өтінімдер бойынша (патентке қабілеттілігі критерийлері — абсолюттік әлемдік жаңа, өнертабыстық деңгейі, өнеркәсіпте қолдануға жарамды болуы). Патенттік ведомство іздеу жүргізеді, олардың нәтижесі есепте келтіріледі, кейін өтінімді есеппен бірге жариялайды. Егер өтінім берушінің қалауымен мәні бойынша сараптама жүргізу туралы өтініш білдірілсе, онда оның оң нәтижесі бойынша оның өнертабысқа патент алу құқығы туындайды. Бірақ, егер мәні бойынша сараптама талап етілмесе, шешімге жеті жылға патент алуға

болады. Егер белгіленген мерзім ішінде әрекет етуі қысқартылған патент иесінен сараптама жүргізу туралы өтініш түспесе, өтінім берілген күннен бастап жеті жыл өткен соң қорғау құжаты әрекетін тоқтатады.

Жоғарыда баяндалғандарды ескере отырып, әрекет ету мерзімі қысқартылған патент институтының құқықтық базасын қалыптастыруда ауқымды уақытты талап ететіндігін айтуға болады.

Сонымен, өнеркәсіптік меншік объектілерін мемлекеттік тіркелудің шетелдік тәжірибесі уәкілетті органға өтінім беруді, уәкілетті органмен ресми және мәні бойынша сараптама жүргізілуді және оның шешімі жағымды болған жағдайда патент нысанындағы қорғау құжатын беруді, сондай-ақ өтінім құжаттарының жарияланымын қамтиды.

Өнеркәсіптік меншік объектілеріне айрықша құқық иеленушінің патенттелген объектіні қолдануына ғана емес, оны пайдалануына тыйым сала алатындығын білдіреді. Өнеркәсіптік меншік объектісіне айрықша құқықтың әрекет ету шегі формаларда баяндалған талаптар уақытымен, аумағымен және мазмұнымен анықталады және оларды түсіндіру үшін сипаттамалар мен сызбалар қажет етіледі (Германия, Австрия, Италия, Жапония және т.б.).

Өнеркәсіптік меншік объектілеріне айрықша құқық мазмұны Германияның патенттік жүйесіне негізделген барлық үшінші тұлғалар үшін тыйым салынған белгілі әрекеттерді нақтылау үлгісінде (Дания, Қытай) немесе патент иеленуші уәкілеттілігіне қатысты әрекеттер тізімін бекіту арқылы ашылады. Әдетте, айрықша құқықты қамтитын әрекеттерге объектінің мәні болып табылатын бұйымды белгілі мақсатта дайындауға және сатуға, айналымға енгізуге, сақтауға не импортқа ұсынуды білдіреді. Бірақ кейбір елдердің патенттік заңдары патент иеленушінің айрықша құқықтары — меншік уәкілеттілігіне негізделеді. Мысалы, Жапонияда өнеркәсіптік меншік объектілері үшін Патенттік заңының 2-бабында «өнертабысты пайдалану келесі әрекеттерді білдіреді: өнертабысқа сәйкес өндіру, қолдану, басқа тұлғаға беру, жалға беру, басқа тұлғаға беруге не жалға беруге ұсыну, сонымен қатар өнімдер әкелу» қарастырылған [14].

Құқық иелерінің айрықша құқықтарына міндетті түрде патентті басқа адамға қайта беру, оны лицензиялау, мұра бойынша қалдыру және патенттің мәнінен туындайтын басқа да құқықтар жатады. Сонымен қатар заңдарда алдын ала пайдалану құқығы (Қытай, Австралия) және күштеп лицензия беру де бекітілген.

Мәжбүрлеп лицензиясын беру негіздері және мәжбүрлеп лицензиялаудың жүзеге асырылуы шетелдерде өзіндік белгілермен ерекшеленеді, бірақ көптеген елдер заңдарында келесі жалпы белгілерді айқындауға болады:

- а) күштеп берілетін лицензия қорғау құжаты берілген күннен бастап белгілі бір кезең ішінде өнеркәсіптік меншік объектілерін пайдаланбаған жағдайда беріледі;
- б) күштеп берілетін лицензия тәуелді объектілерге қатысты орын алады;
- в) мемлекеттік органдар қоғам мүддесі үшін төтенше жағдай кезінде күштеп берілетін лицензияны және т.б. талап етуге құқылы.

Олардың кейбір елдер заңдарында бекітілуін қарастырып көрейік. Мәселен, Қытайда күштеп берілетін лицензия жалпы сипатта бекітілген. Қытай Халық Республикасының Патенттік заңының 51- бабына сәйкес, егер өнеркәсіптік меншік объектіні пайдалануға мүмкіндігі бар ұйым патент иеленушіге оның патентінің талаптары бойынша объектіні пайдалануға рұқсат етуге өтініш білдірсе және бұл әрекеттері нәтижесіз болса, Патенттік ведомство патентті пайдалануға күштеп берілетін лицензиясын беруі мүмкін. Лицензия патент берілген күннен бастап үш жыл

өткеннен кейін беріледі. Күштеп лицензия беру туралы өтініш беруші ұйым патент иеленушінің онымен лицензиялық келісім жасасуға келіспейтіндігін және лицензиаттың патентті пайдалануға дайындығын растауы қажет.

Жапонияда күштеп лицензия беру өнертабыстың үш жыл бойы пайдаланылмаған жағдайында орын алуы мүмкін. Италияда күштеп берілетін лицензия тек патент иеленуші немесе оның құқық иеленушісі өнеркәсіптік меншік объектісін оған патент берілген күннен бастап үш жыл немесе өтінім берілген күннен бастап төрт жыл ішінде пайдаланбаса және пайдалы модельді пайдаланбау ел қажеттілігіне сәйкес келмесе орын алған. Күштеп лицензия беру туралы өтініш Патенттік ведомствоға жолданады, және сол арқылы уәкілетті орган әрекет ету мерзіміне, пайдалану режиміне және басқа да лицензиялау талаптарына қатысты шешім шығарады.

Заңнаманы жүйелендіру негізінен патент беруге қатысты қатынастарды реттеуге байланысты. Бірақ патенттің қорғау әрекетіне қатысты патенттік заңнама ережелері әрбір елде өзіндік ерекшеліктерін сақтаған. Құқық иеленушінің құқығын бұзғаны үшін белгілейтін жауапкершілік нысандары, әдетте ұлттық Патенттік заңнамада мазмұндалған. Бірақ олардың көлемі салыстырмалы ауқымды емес және тәжірибеде патент иесінің құқықтарын бұзғаны үшін жауапкершілік шаралары патенттік құқық нормалары негізінде емес, көбіне ұлттық құқықтың басқа салаларымен реттеледі. Құқық иеленушінің құқықтарын бұзғаны үшін көзделетін жауапкершілік жекеленген белгілер бойынша азаматтық, әкімшілік және қылмыстық болып бөлінеді. Біз тек азаматтық жауапкершілікті ғана қарастырамыз.

Азаматтық-құқықтық жауапкершілік аясында құқық бұзушы патент иеленуші алдында жауапкершілікті көтереді және құқық бұзушының мүлкіктік жағдайына ықпал ететін ақшалай және басқа да санкцияларға тартылады.

Германияның, Жапонияның және әлем континенттерінің, басқа да елдердің азаматтық құқығы құқық бұзушының әрекеттері арқылы келтірілген зиян үшін жауапкершілік қағидасын іске асырады («басты деликт» қағидасы). Бұл елдерде патентке құқықты бұзу нәтижесінде шартсыз зиян келтірілгені үшін азаматтық құқықтық жауапкершілік тудыратын деликтің жеке жағдайы қарастырылады.

Патентке құқықты бұзғаны үшін жауапкершіліктің аса маңызды түрі — бұл келтірілген шығынды толық өтеу. Әдетте оның өтеміне құқық бұзушының әрекеті нәтижесінде патент иеленушісінің шеккен зияны мен айрықша құқықтың заңды пайдалануы кезінде алынуы мүмкін табысы кіреді [15].

Заңнамада бекітілген патент иеленушінің құқықтарын бұзғаны үшін жауапкершіліктің қажетті негіздері ретінде:

- а) құқыққа қарсы әрекетті жасау, яғни айрықша құқықты бұзу ретінде саналатын нақты әрекет;
- ә) зиян келтіру;
- б) әрекет пен зиян арасындағы себепті-тергеулік байланысы;
- в) құқық бұзушының кінәлі болуы жатады.

90-шы жылдары қабылданған жаңа заңнама (Австрия, Германия, Қытай Халық Республикасы, Жапония және т.б.), жоғарыда көрсетілгендей, өнеркәсіптік меншік объектісіне құқықты тікелей бұзуды құрайтын әрекеттердің шектеулі тізімін белгілеуге ұмтылған. Осындай әрекеттерге: заңсыз дайындау, елге әкелу, сату немесе басқа нысанда азаматтық айналымға енгізу, сатуға ұсыну (азаматтық айналымға енгізу), өнеркәсіптік қолдану (пайдалану, өндірістік тұтыну және т.б.), кейінгі сату немесе пайдалану мақсатында сақтау жатқызылған.

Өнеркәсіптік меншік объектілерін қорғау саласындағы қазіргі заңнама өтініш берушіге, патент иеленушіге немесе кез келген мүдделі тұлғаға Патенттік ведомство алдында өтініш берілген объектінің патентке қабілеттілігін бағалау кезінде ескерілетін патенттік іздеуді жүргізу туралы өтініш беруге құқық беретін нормаларды қамтиды. Іздеу жүргізуді регламенттейтін нормалар көптеген елдер заңдарында пайда болған, ал Жапонияда іздеу жүргізудің 6 жылдық мерзімі белгіленген. Патенттік іздеу мазмұнын регламенттеу мәліметтердің релевантті қайнар көздері тізімін ғана емес, сонымен қатар объектінің патентке қабілеттілігі белгілерін бағалауды да қамтиды.

Іздеу — өнертабысты патенттеу кезінде де пайдалы, бірақ жаңа техникалық шешімге қорғау алудың тиімді жолын таңдауға мүмкіндік беретін құрал ретінде ғана. Қайта жүргізілетін сараптама өнертабысқа берілген өтінім мен пайдалы модельге берілген өтінім бойынша сараптаманың шығарған шешімінің дұрыстығын және өнертабысқа патентті немесе пайдалы модельге тіркеуді жою өндірісі шеңберінде патентке қабілеттілікті бағалауға мүмкіндік береді, бірақ іздеу ретінде тиімді қорғауды таңдауға мүмкіндік бермейді, соның ішінде қайта жүргізілетін сараптама әдетте қатаң регламенттелген және тіпті шешімнің патентке қабілеттілігіне қатысты сараптамалық қорытындыны қамтитын іздеуден артық уақытты алады.

Сонымен, қоғамның барлық қызмет ету салаларында көрініс табатын және ел экономикасын бәсекеге қабілеттілігін арттыратын техникалық шешімдерді қамтитын объектілер ғылыми- техникалық прогресс жолымен жүрудің бірден-бір алғышарты. Шетелдерде құрылымдық белгісі бар, жаңа, әрі шығармашылық сипатпен ерекшеленетін, сондай-ақ пайдалану мүмкіндігін және тәжірибелі маңызды нәтижелерді беретін өнеркәсіптік меншік объектілерін қорғау кез келген ел үшін маңызды. Бұл объектілердің әрқайсысы өз алдына ерекше орынды иеленеді және өнеркәсіптік меншік объектілерінің деңгейін көтеру міндеттерін бірдей атқарады. Өнертабыс өнеркәсіптік меншік объектілерінің ішінде азаматтық айналымға алғашқы енгізілген объект және әлем елдерінің барлығында қорғауды иеленген. Пайдалы модель Германияның 1891 жылғы Пайдалы модель туралы арнайы Заңымен қорғау енгізілген және өндіріс құрал-жабдықтары мен тұтыну заттарын, олардың құрамдас бөліктерін конструкциялық орындауды білдіретін объект. Қазіргі кезде оларды құқықтық қорғау институты ретінде әлем елдерінің басым бөлігінде енгізілген (қорғау енгізілмеген елдерге АҚШ, Канада, Ұлыбритания, Швеция жатады).

Өз кезегінде өнеркәсіптік үлгі бұйымның сыртқы конструкциялық және көркемдік сипатын білдіретін әлемнің көптеген елдерінде қорғалатын өнеркәсіптік меншік объектісінің ерекше объектісі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Тагайназаров Ш. Общая долевая собственность в советском гражданском праве. — Душанбе: Ирфон, 1966. — С.
2. Ибраева А.С., Ибраев Н.С. Теория государства и права: Учеб. пособие. — Алматы: Жеті жарғы, — С. 93.
3. Мананкова Р.П. Правоотношение общей долевой собственности граждан по советскому законодательству. — Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1977. — 215 с.
4. Сулейменов М.К. Субъективное гражданское право и средства его обеспечения в Республике Казахстан // Юрист. — 2005. — № 10. — С. 69–81.
5. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с измен. и доп. по состоянию на 26.12.2012 г.). — [ЭР]. Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061

б.Жанайдаров И.У. Комментарий к главе 8 «Право собственности. Общие положения» // Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть). Комментарий (постатейный): В 2 кн. Кн. 2. — 2-е изд., испр. и доп. / Отв. ред. М.К. Сулейменов, Ю.Г. Басин. — Алматы: Жеті жарғы, 2003.

Резюме

В статье проведен анализ правового регулирования правоотношений собственности в промышленной отрасли в Республике Казахстан с учетом зарубежного опыта.

Summary

In the article the analysis pravovogo regulation of legal relations of ownership in the industrial sector in the Republic of Kazakhstan taking into account international experience.

УДК 347.781

Имансаева А.М.
магистрант ЕЮА имени Д.А.Кунаева
научный руководитель:
к.ю.н., доцент Омурчиева Э.М.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ НАУЧНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ, ПРОГРАММАМ ЭВМ И БАЗ ДАННЫХ В КАЧЕСТВЕ СЛУЖЕБНЫХ ОБЪЕКТОВ АВТОРСКОГО ПРАВА ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Статья посвящена вопросу правового регулирования служебных объектов авторского права относящихся к научным произведениям, программам ЭВМ и базам данных, созданных в научных организациях. Проанализированы основания признания объектов авторского права «служебными», а также показан порядок распоряжения имущественными правами авторов служебных произведений. На основе проведенного исследования автором предлагается толкование норм права при создании служебных объектов авторского права, формулируются основные характеристики таких объектов. В статье рассматривается целесообразность регистрации объектов авторского права в государственном органе, а также отражается порядок регистрации объектов авторского права в свете изменений в законодательстве Республики Казахстан.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, служебные объект авторского права, имущественные права авторов, научным произведения, программы ЭВМ, базы данных.

Охрана интеллектуальной собственности предусмотрена в Конституции Республики Казахстан, Гражданском кодексе РК (особенная часть) [1], а также в других законодательных актах Республики Казахстан, регулирующих отношения, возникающие при создании и использовании объектов интеллектуальной собственности, такие как изобретения, полезные модели, промышленные образцы, товарные знаки, объекты

авторского права и т. д. В сфере охраны и защиты объектов авторского права разработана достаточно обширная законодательная база, регулирующая отношения по их созданию и использованию.

К объектам авторского права относятся результаты творческого труда в области науки, техники, производства, отвечающие признакам, установленным авторским правом, а именно: наличие авторства, новизна, оригинальность, общественно-историческая значимость.

Авторским правом охраняется выражение авторской идеи, изложенной в произведении, а не сама идея. В соответствии с пунктом 1 статьи 6 Закона РК «Об авторском праве и смежных правах» (далее - Закон) [2] авторское право распространяется на произведения науки, литературы и искусства, являющиеся результатом творческой деятельности, независимо от их назначения, содержания и достоинства, а также от способа и формы их выражения. Статья 7 Закона уточняет виды объектов авторского права, к которым помимо прочих относятся научные произведения, программы ЭВМ и базы данных.

Существуют результаты интеллектуальной деятельности, для которых форма выражения не имеет приоритетного значения. К таким результатам в соответствии со п. 4 статьи 6 Закона относятся: идеи, концепции, принципы, методы, системы, процессы, открытия, факты. Не охраноспособны по авторскому праву события и факты, имеющие информационный характер. В числе произведений есть такие, которые исключены из охраны авторским правом. Согласно ст. 8 Закона к таким произведениям относятся официальные документы (законы, судебные решения, иные тексты законодательного, административного и судебного и дипломатического характера), а также их официальные переводы; государственные символы и знаки (флаги, гербы, ордена, денежные знаки и иные государственные символы и знаки); произведения народного творчества, сообщения о событиях и фактах, имеющие информационный характер.

По правовому режиму произведения подразделяются на следующие виды: служебные, созданные в порядке служебных обязанностей по заданию работодателя; личные, созданные по личной инициативе автора; коллективные, созданные по инициативе группы разработчиков (авторов).

Закон определяет служебное произведение как произведение, созданное в порядке выполнения служебных обязанностей или служебного задания работодателя (п.1 ст. 14 Закона). Понятие «служебное» в соответствии с нормой закона может использоваться только применительно к произведениям, созданным в рамках трудовых отношений. Законодатель использует термин «работодатель», определение которому дается в Трудовом кодексе Республики Казахстан. Согласно Трудовому кодексу работодатель - физическое или юридическое лицо, с которым работник состоит в трудовых отношениях, Кроме того, законодатель использует понятия «служебные обязанности» и «служебное задание», которые применяются именно в трудовых отношениях.

Первым возможным основанием признания объекта авторского права служебным является то, что его создание входит в служебные обязанности работника. Служебное положение работника определяется кругом его обязанностей, должностными правами и характером ответственности. В свою очередь, должностные обязанности предполагают наличие трудовых отношений, которые должны быть оформлены трудовым договором; именно в трудовом договоре или в должностной инструкции и должны быть закреплены служебные обязанности работника. Таким образом, статус служебного произведения может получить в том случае, если его создание входит в трудовые обязанности автора.

Закон устанавливает в отношении служебных произведений особый правовой режим. Личные неимущественные права на произведение, созданное в порядке выполнения служебного задания или служебных обязанностей (служебное произведение), принадлежат автору. Имущественные права на служебное произведение принадлежат работодателю, если договором между ним и автором не предусмотрено иное. Как следует из ст.16 Закона, принадлежность имущественных прав на служебное произведение нанимателю может быть опровергнута условиями заключенного между ним и автором договора. Наниматель и автор в трудовом договоре (контракте) могут установить, что имущественные права на служебное произведение в полном объеме возникают у автора; в этом случае его правовой режим не будет отличаться от правового режима произведения, созданного вне рамок трудовых отношений, и работодателю, заинтересованному в его использовании, необходимо будет заключить с работником авторский договор. Имущественные права в соответствии с соглашением будут разделены между работником и работодателем (по способам использования произведения или территории, на которой будет осуществляться право).

Закон ограничивает автора служебного произведения в возможности воспользоваться принадлежащими ему личными неимущественными правами. В том случае, если обладателем имущественных прав на служебное произведение является работодатель, автор не вправе препятствовать обнародованию такого произведения.

В большинстве научных организаций широким распространением пользуются такие объекты авторского права, как научные произведения, программы ЭВМ и баз данных.

По казахстанскому законодательству первоначальным обладателем авторских прав всегда является автор произведений науки, программы ЭВМ и базы данных. Имущественные права авторов могут передаваться по договору другим лицам.

По авторскому договору о передаче исключительных прав или по авторскому договору о передаче неисключительных прав имущественные права авторов могут быть уступлены полностью или частично, а также могут быть переданы для использования.

В соответствие с нормами права любая уступка должна оформляться письменным договором, подписываемым автором и лицом, которому уступлены имущественные права. В авторском договоре должны быть предусмотрены способы использования произведения, срок и территорию, на которые передается право, размер вознаграждения за каждый способ использования произведения, порядок и сроки его выплаты, а также другие условия, которые стороны сочтут существенными для этого договора.

Правовая охрана научных произведений, программ ЭВМ и баз данных, возникает в силу создания авторского произведения (п. 1 ст. 9 Закона), а не в силу предоставления авторского права каким-либо государственным органом (в отличие от патентования). Сам факт создания научного произведения или программы в объективной форме является основанием для возникновения авторского права на него. Для возникновения авторского права на научное произведение, программы для ЭВМ или баз данных не регистрации или соблюдения каких-либо формальностей не требуется, об этом указывается в п. 1 статьи 9 Закона. Поэтому предусмотренная законом официальная регистрация объектов авторского права не является правообразующей.

Однако регистрация авторских прав на научные произведения или программу для ЭВМ и баз данных целесообразна, поскольку [3]:

➤ является средством официального уведомления общественности о наличии прав на данную разработку; служит косвенной рекламой зарегистрированного произведения науки, программы для ЭВМ или баз данных;

➤ позволяет правообладателю упростить доказательство своих прав в случае возникновения конфликтной ситуации;

➤ снимает проблемы при провозе авторских компьютерных программ через границу; для зарубежных партнеров наличие у казахстанских авторов свидетельства о регистрации достаточно надёжная гарантия, что с ними можно иметь дело по поводу интересующей их объектов.

Законом предусмотрена возможность зарегистрировать научные произведения, программу для ЭВМ и базу данных непосредственно или через представителя в течение всего срока действия авторского права путём подачи заявки в Республиканское государственное предприятие «Национальный институт интеллектуальной собственности». По мере развития рыночных отношений законодательные и правовые акты в сфере охраны и защиты объектов авторского права меняются и совершенствуются. В соответствии с п.4 главы 2 правила внесения сведений и их изменений в Государственный реестр прав на объекты, охраняемые авторским правом (далее - Правила) [4] внесение сведений в Государственный реестр занимает один рабочий день. Свидетельство о внесении сведений в Государственный реестр выдается в электронном формате на следующий день за днем получения заявления экспертной организацией. Подача заявления осуществляется посредством веб-портала "электронного правительства", а также непосредственно на сайте РГП «НИИС». Следует отметить, что введенные новшества значительно сократили сроки регистрации и упростили процедуру регистрации объектов авторского права.

Выражение авторской идеи должно быть представлено на материальном носителе, только тогда оно будет защищаться от несанкционированного использования в любой форме согласно закону.

Для подачи заявки автору или его представителю необходимо иметь электронно цифровую подпись для того чтобы после оформления заявки в электронном виде и прикрепления необходимых документов, подписать электронно цифровой подписью и направить на регистрацию.

Таким образом, согласно нормам казахстанского законодательства право авторства неотчуждаемо, любые сделки, направленные на переход права авторства, будут признаваться ничтожными. Автор по договору может распорядиться своими правами. Имущественные правомочия автора могут переходить к другим лицам как в соответствии с Законом об авторских и смежных правах, так и по договору, который в законе именуется авторским договором.

Список литературы:

1 Гражданский кодекс Республики Казахстан (особенная часть) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.04.2019 г.)

2 Закон Республики Казахстан от 10 июня 1996 года № 6-І Об авторском праве и смежных правах (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.09.2018 г.)

3 Карпухина С.И. Защита интеллектуальной собственности и патентование. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2002.-С. 20-21

4 Правила внесения сведений и их изменений в Государственный реестр прав на объекты, охраняемые авторским правом, утвержденные Приказом Министра юстиции Республики Казахстан от 28 августа 2018 года № 1315. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 29 августа 2018 года № 17325.

Түйіндеме

Ғылыми кәсіпорындарда құрастырылған қызметтік авторлық құқық объектілеріне жататын ғылыми туындыларды, ЭЕМ программаларды, дерекқорлардың құқықтық реттеу мәселесіне жатады. Авторлық құқық объектілерін «қызметтік» ретінде тану негіздері және туындыларға авторлардың мүліктік құқықтарын басқару реті сараланған. Жасалған зертеулердің негізінде қызметтік авторлық құқық объектілерін туындағанда қолданылатын құқықтар қағидаларын талқылауы, осы объектілердің мінездемелері қалыптасты. Мақалада мемлекеттік органда авторлық құқық объектілерін тіркеудің орындылығы, сондай-ақ Қазақстан Республикасы заңнамасының өзгеруі ескеріле отырып, авторлық құқық объектілерін тіркеу тәртібі көрсетілген.

Summary

The article is devoted to the issue of legal regulation of copyright office objects relating to scientific works, computer programs and databases created in scientific organizations. The bases of recognition of copyright objects as “official” are analyzed, and also the order of disposal of property rights of authors of official works is shown. On the basis of the conducted research, the author proposes an interpretation of the norms of law when creating official copyright objects, formulates the main characteristics of such objects. The article discusses the feasibility of registering objects of copyright in the State Body, and also reflects the procedure for registration of objects of copyright in the light of changes in the legislation of the Republic of Kazakhstan.

УДК:340.154(091)(574)

Курманалиев Б.О.
магистрант Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева
научный руководитель:
д.ю.н., профессор
Жалаири Ө.Ш.

ОЦЕНКА МОНАРХИЧЕСКОГО ПРАВЛЕНИЯ В ИСТОРИИ ПОЛИТИКО-ПРАВОВОЙ МЫСЛИ КАЗАХСТАНА

Данная статья посвящена комплексному рассмотрению концептуальных взглядов на монархическую форму правления в РК – правовой мысли. В статье анализируются теоретические представления казахских мыслителей, начиная с периода Средневековья и заканчивая современной оценкой перспективы в РК такой формы правления, как монархия. В работе выявляются основополагающие моменты взглядов представителей монархической государственности.

Ключевые слова: абсолютная власть, верховная власть, государство, демократия, монархическая государственность, монархическое правосознание, форма правления.

На протяжении столетий монархия была основной формой правления в Европе. Республики (Швейцарская Конфедерация, Венеция, Генуя, свободные ганзейские города в Германии и т. д.) были исключением среди множества королевств, княжеств, а позднее и империй. Компромиссом обеих систем являлась Речь Посполитая, союз Польши и Великого княжества Литовского, в которой с 1505-го по 1795 год правила шляхта, выбиравшая королей по своему усмотрению.

Однако с развитием капитализма и усложнением социальных институтов монархия оказалась под ударом. Первой — но ненадолго — пала монархия в Англии, где парламент под руководством Оливера Кромвеля в 1649 году устроил революцию, отправив короля Карла I на эшафот (монархическая форма правления была восстановлена в 1660-м).

Во Франции монархия впервые была ликвидирована в 1792 году в результате кровавой Французской революции, что не помешало нескольким монархическим реставрациям (включая две наполеоновские), пока в 1871 году французы окончательно не выбрали республиканскую форму правления.

В Португалии монархия была отменена в 1910 году, два года спустя после убийства короля Карлуша I. В соседней Испании монархию ликвидировали дважды — в 1873 году и в 1931-м. Однако после смерти диктатора Франсиско Франко в 1975 году конституционная монархия была восстановлена.

Первая мировая война привела к самой масштабной ликвидации монархий в истории Европы. Революция уничтожила российскую монархию — институционально и физически. Планы Берлина создать новые королевские титулы в Восточной Европе после Брестского мира с большевиками — в Финляндии, Литве и Польше — успехом не увенчались. А проигравшие в войне Германия, Австрия и Турция тоже стали республиками.

Очередная волна ликвидации монархий пришлась на Вторую мировую войну. В 1939 году Италия оккупировала Албанию и свергла местного короля. Попавшие в советскую сферу влияния по результатам войны Румыния, Венгрия, Болгария и Югославия тоже быстро стали республиками. Хотя король Италии Виктор Иммануил III во время войны сменил свои политические пристрастия и перешел на сторону союзников, на референдуме в 1946 году итальянцы проголосовали за республику.

Последней из монархий в Европе пала Греция, где после путча в 1967 году король Константин II был вынужден бежать из страны. Республика была провозглашена в 1973 году, и эта декларация была юридически подтверждена на референдуме год спустя. 69% греков выступили за республиканскую форму правления.

Идея монархической Верховной власти состоит не в том, чтобы выразить собственную волю монарха, основанную на мнении нации, а в том, чтобы выразить народный идеал, выразить то, что думала бы и хотела бы нация, если бы стояла на высоте своей собственной идеи. Если бы народ мог стоять на такой высоте, обладал бы социальной коллективностью и компетентностью, то монархическое начало власти не было бы нужно для народов. С. Нравственное представительство нации необходимо для общения монарха с народом. Оно нужно для того, чтобы Верховная власть находилась в атмосфере творчества народного, которое проявляется иногда в деятельности чисто личной, иногда в действии общественных учреждений и организаций и в характере представляющих их лиц. Монарху нужны и важны именно

люди этого созидательного и охранительного слоя, цвет нации, ее живая сила – лучшие люди, по определению. Второстепенный вопрос - находятся ли эти люди собранными в одном зале (парламент), других «залах», или проявляют себя иным образом. В противоположность лучшим людям, «человек толпы» обладает 4-мя уничтожающими признаками:

- 1) как бы обезличивается, теряет свойства индивидуальности;
- 2) попадает под власть эмоций, чувств;
- 3) «теряет» интеллектуальный потенциал, или, по крайней мере, резко снижается способность к критике;

- 4) теряет чувство личной ответственности. Так что монархическое правление ничуть не хуже иных. Поэтому в демократических странах - Великобритании, Швеции, Нидерландах, Испании обратились к монархии. Во многих азиатских странах это давняя традиция. Однако очевидно, что возможность принятия монархического принципа в каждом конкретном случае той или иной страны должна совпадать с необходимостью. А это уже другой вопрос. Почему в Казахстане, да и не только там, а на постсоветском пространстве в целом, заговорили об идее монархии? Дело ещё вот в чём. Когда в Казахстане избирают президента, то фактически наделяют его полномочиями монарха, он отвечает за всё. И в народном представлении на него возлагают ответственность за все проблемы и трудности. А правительство и весь аппарат чиновников ждут команды, и не свободны в своих действиях. Получается безответственность какая-то. При этом, настоящий монарх находится в лучшем положении: он прямое олицетворение народной воли, а правительство полностью отвечает за свои действия, поскольку после выборов вольно реализовать свою программу. И если неудачно, то монарх снимет такого премьера. Эта система создаёт условия для развития партийной системы, борьбы партийных идей, выражения интересов социальных групп. Представляется, что ситуация в Казахстане, да и ряде постсоветских стран, а также трудности и неэффективность управления таковы, что власть может приступить к совету с народом относительно введения монархического принципа управления. И потом – когда земля велика, то и порядок в ней нужно поддерживать законно и твердо, из понятного, принимаемого и известного всем центра. Только в этом случае монархический принцип срабатывает. [1]

Средневековые мыслители жившие в казахских степях в то время, уделяли большое внимание на личные качества лица руководившего государством. И в системе монархического правления на личность монарха и на его черты характера придавалось огромное значение. В этом месте высказывания Отрарского философа Аль-Фараби о личных качествах правителя приходят к месту. Такие качества он описывает так:

«Первое условие – быть мудрым;

Второе – почитать законы, правила и обычаи, утвержденные для города и народа первым имамом и вести дела в соответствии;

Третье – поставить цели для улучшения блага народа; должен быть находчивым и умным даже в тех ситуациях, которых пропустил или не предусмотрел имам;

Пятое – должен уметь подчинить народ, чтобы они соблюдали законы первого имама и в свою очередь законы вынесенные им самим;

Шестое – быть достаточно сильным, отважным и мощным, чтобы вести военные дела, и должен обладать военным искусством в совершенствии» [2]. Мыслитель свои точки зрения на счет личных качеств закрепляет такими словами: «Вот настоящий человек кто действительно не подчиняется ни одной живой душе, это – имам, он –

добродетельный первый руководитель города, он – благородный начальник народа и начальник всего народа обитающего на земле.

Таким может только быть с рождения. Во-первых, такой человек должен быть идеальным, приспособленным, и если этот человек захочет что то сделать при помощи кого-то, то он будет делать это с легкостью; должен быть сообразительным и человеком слова; с хорошей памятью, не должен забывать что видел, что слышал или что понял; должен быть внимательным и не пропускать ни малейшего знака, кивка или выражения, мимики и т.д.; должен быть грамотным который мог бы излагать свои мысли доходчиво и внятно; интересоваться знаниями, наукой и искусством; быстрообучаемым; держаться подальше от выпивки не увлекаться яством и не заниматься пустословием; ценить правдивых и честных людей, ненавидеть фальшивых льстецов; должен хранить свою честь и достоинство; быть выше всяких мелких мерзких делишек; не заниматься прелюбодеянием, быть справедливым и любить его, а не допускать, не давать в обиду слабым, быть честными открытым, не конфликтным, должен быть мужественным и надежным.

Все эти качества трудно представить в одном лице, поэтому таких людей с такими данными с рождения очень мало и встречаются они очень редко. Поэтому, если в большом городе все-таки найдется такой человек, и будет в нем хотя бы всего пять уже сказанных качеств, то он будет правителем данного города. А в случае, если такого человека не окажется, то правила и законы, установленные правителем и его свитой, если они начали править городом доводами, останутся в силе» [3].

Как уже было сказано, сакральный облик отдельного лица описывается государственной идеологией тюркского периода.

В Тюркском каганате почет и почтение правящего лица было очень сильным. Исследовавший этот промежуток времени Жумагамбетов Т.С. говорит так: «Исходный правовой идеологией торе, без сомнения была новая для кочевых скотоводов идея «правитель – верховный собственник» всего материального в границах государства, которая этимологический, на наш взгляд, связана с кочевническим представлением об отце-управляющем и распорядителем всем семейным стадом. Базой для такой идеологии стали многие Каганские функции и полномочия, которые позволяли ему воздействовать на многие патронимической организации общества также, хотя номинально, делало его верховным собственником всего общества на правах хозяина семьи-народа» [4]. На самом деле, сакральный облик личности является одной из главных идеологии игравшую особенную роль в вековой развитии тюркского каганата. Это и было одним из условия для признания своего величества во взаимоотношениях с другими народами. И талант, и личные качества правителя оценивались в таком измерении.

Еще один известный средневековый философ в своих трудах очень высоко оценивал личные качества правителя. Средневековый знахарь караханского государства, мыслитель Баласагун Ж. в своем труде, под названием «Благодатное знание» качества которые должен иметь бек описывает так: «Все дела бека знает только бек, состоит он из закона, политики и обычая» [5]. Как мы видим, в степи правовая политика средних веков процветание государства связывают с личными качествами правителя.

Один из казахских мыслителей того времени Дулати М.Х. в свою очередь придавал особое значение личным качествам правителя. Дулати М.Х. является одним из лиц выдвинувших свои точки зрения по поводу основ системы монархического правления. Разделяя несколько форм монархического правления, о наследственной избирательной

монархии он сказал так: «наследственность – избирательная монархия, его смысл заключается в непрерывном пополнении дееспособными представителями других социальных групп». Если вспомнить о средневековой прочной крепости правил Монгольского общества, то демократические элементы имевшее место во мнении Дулати М.Х. о власти большое достижение. Методы осуществления этого правила Дулати М.Х. описывает так: «Соответствие к власти заключается не в происхождении человека, и не в его богатстве. Главная мерка – это смелость, поэтому это понималось примерно так « кто бы ни был, если покажет свою отважность, то он правитель». Слабости наследственных избирательных монархических правил, как постоянная форма образования власти монгольского общества и о разнице внедрения его в социальную практику Дулати М.Х. говорит открыто. Его дальнейшее процветание и продвижение зависит от условия исторических периодов. Чтобы рассматривать его как полезное достижение нашего времени, надо сказать о существовании противоположности абсолютной монархической идее, как «самый самый» входящий в планы новых правил и существовавший с древних средних веков» [3].

В Историческом-Рашиддине Дулати М.Х. в основном указывается условия руководства государством. Только тогда, по его мнению, государство бесспорно начнет процветать. А именно, следующие условия:

«Первое – чтобы решить какую то проблему, царь должен поставить себя как большинство, а других как руководитель, то решение, которое он не поддерживает, не считать подобающим, чтобы его принимал другой.

Второе условие – исполнять нужды мусульманов царь должен принимать как должное. Пророк повелел: считаться со взглядами муминов дает большие привилегия, как будто ты исполнил все желания народа. Царь мусульманин должен быть готов выплатить по счетам все нужды мусульманов. Если некто мусульманин ждет у его порога, по какой то нужде, он не должен смотреть на него свысока.

Третье условие – когда дело касается питья-жизня, правильным будет придерживаться «Халифов Рашиддина», а занять привычку питаться разным яством, радоваться и ходить навеселе, после выпитого спиртного и наряжаться в богатые дорогие наряды не правильно. Хазирт Аль амир-альмуменин в день получения трона халифа «Да будет рад ему Аллах» собрался на рынок и купил одну рубашку за три дирхама. После, отрезал рукава по локоть, а поладь отрезал по самую ступню, когда у него спросили зачем он так сделал, он ответил: «это удобно для соблюдения чистоты и показывает доступность и богобоязливость.

Четвертое условие – во время разговора быть вежливым, не расстраиваться когда слышит грубые нарекания в свой адрес, не быть многословным, не стыдиться общения со слабыми и обездоленными.

Пятое условие – правильнее будет чаще общаться с религиозными людьми. В наше время найти таких людей очень трудно. А если все таки выдался такой шанс, не упускать его. Избегать подлых, алчных и самодовольных людей.

Шестое условие – царь не должен делать таких вещей чтобы народ мог отрекся от него, он должен стремиться чтобы народ его поддерживал в любых начинаниях.

Седьмое условие – царь не должен быть равнодушным к жестокостям своих подчиненных. При замечании такой агрессии со стороны служащих ему людей по отношению народа он должен наказывать их каждый раз.

Восьмое условие – он должен внимательно относиться к происходящему. Он не должен делать выводы и принимать решения, не убедившись сначала в обоснованности и правоте происходящего». [6].

Бывают случаи, когда методы правления прекрасны, а в стране смута; но с древности и до наших дней не было слышно, чтобы смута существовало при совершенном правителе (Сюнь-цзы ок. 313-235 гг. д.н.э.).

При появлении Казахского ханства начали придавать огромное значение методу, способу правления руководящего лица. Все известные Бии, советники хана, которыми являлись жырауы, следили за чистотой ханского правления. В своих воспеваниях и хвалебных песнях они не редко указывали и слабые места хана. Поэтому история правовой политики казахов не только оценивала действия личного правителя кочевого общества, но и делало толчок для процветания и развития системы правления. Во многих случаях, в правовой политической истории казахов лицо правителя всегда сравнивалось с образом справедливого хана.

В периоде казахского ханства открыто не говорится какая форма правления существовало. И взгляды на счет формы государственного правления было разными. Например, Артыкбаев Ж.О. говорит так: «Если смотреть со стороны кажется что образец монархического правления как бы существует. Потому что, в обществе, есть социальная группа, которая называется аристократами имеющая преимущества и привилегии по сравнению черни. Казахи говорят, «если потомок хана станет мостом, то не ходи по нему». В древности если встречается торе, то простой народ здоровался с поклоном, шестилетнему сыну торе уступал почетное место шестидесятилетний старик, если платят по счетам переплачивали в семь раз больше. Но это все делалось не по приказу каких либо учреждений с помощью прикрытия государства. Обычаи и правила заложенные из спокон веков принималось как должное» [7]. А о особенностях системы правления казахского ханства казахские ученые как Нурпеисов Е.К. и Котов А.К. описывают так: «Казахское ханство XVI-XVIII веков являлась иерархической социально-политической структурой собравшая в себя обычаи степной государственности, которая состоит из элементов аристократической республики и монархии. Каждый год вместе с ханом для решения государственных проблем, созывался совет, где участвовали старейшины, Бии и аксакалы. Уважаемые начальники руов были составляющими жюри. Это был коллектив, обсуждающий закон. Бии руов выполняли обязанности административного и судейского руководства, составляло кроме ак суйеков – потомков Чингисхана и уважаемое общество – кара суйеков» [8]. Конечно, исследование системы правления казахских ханов будем считать, что наберет обороты развития в будущем. Если смотреть на это все только со своего уровня мировоззрения, то можно увидеть, что система монархического правления в казахском ханстве хоть и не доходит полностью до классического уровня образца, но можно сказать, что все-таки есть какие-то элементы.

От сущности ханского правления в казахских степях можем увидеть особенности системы монархического правления. Это в основном можно заметить при процессе передачи или получения трона правителя: «На должность хана могут претендовать только потомки торе (Чингизхана). При кончине хана на его место приходит его старший сын, а если у него нет взрослого сына, то заменяют его братья, значит кто-то все равно из родственников. Но этот обряд и обычаи должен проходить при избирательном совете где в обязательном порядке присутствуют султаны и главнокомандующие руов, весь этот процесс называется «хан котеру» или «возвышение хана» [5].

Об этом хорошо рассказывает ученный историк Ерофеева И.В.: «В основе механизма передачи и наследования ханского титула лежал принцип меритократии. Согласно ему в ханы обычно избирались наиболее авторитетные и влиятельные среди

казахов чингизиды, особо проявившие себя в военной, судебной и дипломатической сферах и имевшие поддержку многочисленных и сильных родов» [4]. Здесь нужно заметить, что ханом мог стать не каждый второй. Главное и первое условие, чтобы стать ханом ты должен быть из рода аристократов. И здесь мы можем согласиться с мнением ученого Зимонова С.З.: «Следует сказать, что казахские ханы избирались только из султанов. Даже в период глубокого престижа и экономической силы султанства крупная родовая знать, осуществляя иногда фактическую власть, не осмеливалась провозглашать своих представителей. Батыры Джанибек и Бугенбай в середине ХУІІІ в. Пользовались громадным влиянием среди родов Среднего жуза. Однако они так и не дошли до провозглашения себя ханами даже в тех местах, где имели полную, независимую власть» [4]. В традиционном обществе казахов еще одна сторона ханского правления лежит в нормоустойчивости. «Самый высший орган власти казахского государства – ханская власть, стремилась использовать в соответствии со своей внутренней и внешней политикой основанной на правовых формах традиции и обычая» [44, с. 79]. Ханская власть при традиционном казахском обществе не была бесконечным правлением. Его ограничивали демократические институты кочевого общества. Оно состояло из совета бийев и общего собрания народа. Особенность народного собрания заключалось в этом: «Это направление должностных полномочий, во-первых, право на избрания хана, во-вторых, великое дело, решение вопросов касающихся развития и расширения земель и пастбищ, в третьих, все дела и вопросы касающийся войны, политических договоренностей, согласия, и др. решались только в больших народных собраниях» [3]. Если все сказанное донести на нашем языке, можно заметить, что в традиционном казахском обществе были элементы избирательной монархии и избирательная монархия соприкасалась с кочевыми демократическими элементами. Физиология системы государственного правления в традиционном казахском обществе и состоит из этого.

В правовой полите казахских степей как было уже сказано придавалось огромное значение в большинстве случаев личным качествам правящего лица. К этой теме придает большое значение в своих стихах и казахский мыслитель Абай. И высказывания по этому поводу известного ученого Узбекулы С. приходят как раз к месту: «В связи с этим, по мнению Абая, чтобы осуществить мощную исполнительную власть, государству необходим грамотный и всем известный человек. Малоизвестный или избранный по ошибке лицо не может вести дела исполнительной власти, при таком случае неудивительно будет, если в государстве начнется бардак и хаос. Абай учитывая эти факторы, пишет такие строчки: единица – лучший, народ за тобой это ноль. Единица может быть самостоятельным, а куда бы не шло все нули» [6]. При веке когда жил Абай, был именно такой период времени, когда начала разлагаться система традиционного правления и народу было очень не сладко. Но не смотря на это Абай всегда ставил на первое место личные хорошие качества правителя и поддерживал руководство где придерживалось все согласно кочевым традиционным обычаям.

В последние периоды со стороны ученых можем сказать, что были и те кто связывал корни системы президентского правления с ханской властью. Например, Казахстанский ученый Майлыбаев А.С. сравнивая ханскую власть с президентским правлением говорит так: «Институт Президента в любой стране имеет прямые корни из монархии или вождизма и развивается в зависимости от особенностей исторического опыта государственности.

В этой связи можно провести некоторые параллели между институтом ханской власти в Казахской Орде и институтом Президента в Республике Казахстан.

Общее:

- элитарное (принадлежность к элите);
- плебисцитарность (одобрение народом кандидатуры);
- возможность отстранения от власти (хан талау – при ханской власти, импичмент при президентской форме правления);
- гарантия доброго правления (при ханской власти – хан саркыты; при президентской форме правления – ответственность Президента перед законом);
- принадлежность к казахской нации (хан всегда был казахом, Президент – тоже).

Примечательно, что в период подъема национального самосознания казахи не приняли в качестве своего лидера представителя другой национальности – Г.В. Колбина. Теоретически сегодня, по Конституции РК, президентом может быть избрано лицо иной национальности, но практический – это вряд ли осуществимо: для этого пришлось бы искусственно менять всю демографическую структуру общества.

- и хан, и Президент является главой государства, символами народа, представляют собой последовательное воплощение национального суверенитета.

Особенно:

- хан представляет собой результат элитного консенсуса, Президент сам формирует и регулирует взаимодействие элит;
- институт Президента – это система конституционных норм; институт хана – совокупность норм обычного права;
- хан играет главную роль в осуществлении законодательных, судебных и исполнительных функций; Президент осуществляет исполнительную власть, участвует в формировании Парламента, судов, издает указы, имеет инициативу в конституционном процессе;
- главная функция хана осуществлять лидерство и компромисс в казахской среде – элите и обществе; а Президента – служить интеграционным центром притяжения и консолидации всех народов Казахстана, основных политических сил.

Таким образом, согласно нормам обычного права, институт ханской власти включает в себя также четыре группы норм, определяющих:

- порядок избрания хана;
- положение хана в системе властных институтов военной степной демократии;
- полномочия и функции хана;
- прекращение исполнения ханских полномочий.

Иными словами, институт ханской власти можно определить, как совокупность норм обычного казахского народа, определяющую положение хана в системе властных институтов военной степной демократии, полномочия и функции хана, порядок избрания хана и отстранение его от должности.

- Сказанное позволяет сделать вывод, что институт казахстанского Президента стоял историческим приемником ханской власти, которая в свою очередь, отличалась огромным демократическим потенциалом» [4]. Конечно, здесь ученый делает выводы, придавая значение только наружный быт института правления двух государств. А если углубиться во внутреннюю сторону смысла данных двух институтов, то можем увидеть, что и президентский институт, и ханский институты появились в политических обстоятельствах, которые вообще не связаны между собой. Поэтому, ханскую власть существовавшего при традиционном казахском обществе немислимо сравнивать с системой президентского правления. Чтобы в казахской земле ханская власть не превратилась в систему тиранского правления и чтобы была абсолютной и

чистой большое влияние сделали Бии, батыры, жырауы, то есть особенная группа казахского общества.

Ханская власть в казахской степи на равнее с отдельным правлением, осуществлялась и формы рассматриваемые представителей народного правления.

В заключении, правовая политика казахских степях основывается на уважении качеств правящего лица и оценивали разные стороны системы монархического правления. В качестве основного фактора развития государственного правления личное качества отдельного лица всегда ценились в первую очередь. Процветание государства приписывали к личным качествам правителя.

Список литературы:

1: ia-centr.ru/experts/sergey-masaulov/kazakhstan-2018-ob-idee-monarkhii/

© ИАЦ МГУ

2 Правовые и политические взгляды Аль-Фараби // История правовых и политических теории Казахстана. Хрестоматия: 1-книга / сост. Кенжалиев З.Ж., Куандыков Б.Ж. – Алматы, Оркениет, 2004 – с. 24-49

3 Сактаганова И.С. Государственные правовые взгляды Дулати М.Х. – дисс. Автореф. – 12.00.01 – Алматы, 2006 – с. 29.

4 Нурпеисов Е.К., Котов А.К. Казахстанское государство: с ханской власти до президентской республики – Алматы, Жеты жаргы, 1996 – с. 96.

5 Алдибеков Ж.С. Правовые теоретические вопросы истории развития казахского государства: конец последней декады ХVIII – начало первой декады ХVIII века – Алматы – 2007 – с. 416.

6 Ерофеева И.В. Хан Абулхаир: полководец, правитель, политик. Изд. 3-е, исправленное и дополненное – Алматы, Дайк-Пресс, 2007 – с. 456 + 28 с. вклейка.

7 Зиманов С.З. Политический строй Казахстана конца ХVIII и первой половины XIX веков – Алма-Ата – 1960 – с. 296.

8 Кенжалиев З.Ж. Традиционная правовая культура кочевого казахского общества – Алматы, Жеты жаргы – 1997 – с. 192.

Түйіндеме

Бұл мақала Қазақстандағы монархиялық басқару формасы бойынша тұжырымдамалық көзқарастарды жан-жақты қарастыруға арналған. Сонымен қатар қазақ ойшылдарының орта ғасырлардан бастап теориялық идеялары талданады және Қазақстандағы монархия сияқты мемлекеттік басқарудың болашағы туралы заманауи бағалаумен аяқталады. Мақалада монархиялық мемлекеттіліктің өкілдерінің көзқарастарының іргелі сәттерімен анықталған.

Summary

This article is devoted to a comprehensive review of conceptual views on the monarchical form of government in the RK - legal thought. The article analyzes the theoretical ideas of Kazakh thinkers, starting from the Middle Ages and ending with the modern assessment of the prospects in Kazakhstan of such a form of government as monarchy. The work identifies the fundamental moments of the views of representatives of monarchical statehood.

Мухаметов А.Е.
магистрант 1 курса,
Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева
научный руководитель:
к.ю.н., доцент
Ахметова С.А.

ЛИЧНОСТЬ ПРЕСТУПНИКА – СОУЧАСТНИКА КОРРУПЦИОННОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ

В статье приведены результаты исследования в сфере коррупционных преступлений. Проанализированы типы личностей преступника, соучастника. Изучены структура личности преступника. Дана оценка социально-демографическим, уголовно-правовым признакам, нравственным свойствам психологическим особенностям преступника и соучастника коррупционного преступления.

Ключевые слова: преступник, коррупция, психологические особенности, анализ.

Выявленные особенности личности преступника помогают уяснить причины и условия совершения преступлений, определить степень общественной опасности содеянного и назначить справедливое наказание. «Изучение личности преступника осуществляется главным образом для выявления и оценки тех ее свойств и черт, которые порождают преступное поведение, в целях его профилактики».

В теории отечественной криминологии личности преступника посвящен ряд фундаментальных работ, хотя единый подход к личности преступника до настоящего времени не выработан[1].

Е.Б. Кургузкина объединяет все существующие исследовательские направления в четыре основные группы:

1) преступник - «продукт социума, внешних условий обитания, с изменением которых изменяется и он»;

2) преступник – больной человек (клиническая криминология), в отношении которого психиатрами и психологами должны применяться меры медицинского характера;

3) преступник – человек, чей внутренний мир изменяется только под воздействием мер контроля: поощрения, заключения под стражу, наказания и других;

4) преступник – ненужный элемент общества, от которого следует избавляться[2].

Современная криминология основывается преимущественно на социальных теориях личности преступника. В частности, человек становится преступником в процессе общения с другими людьми, когда он, будучи изолированным от моделей законопослушных действий, перенимает у данных лиц образцы преступного поведения, принимая их за норму (теория дифференциальной ассоциации).

Некоторые ученые настаивают на экономическом понимании личности преступника: перед совершением преступления каждый потенциальный преступник проверяет в пределах своих информационных возможностей все шансы остаться

безнаказанным и выбирает способ преступного действия, который может дать при наименьшем риске наибольшую выгоду (неоклассическая школа, Г. Беккер).

По справедливому замечанию Е.Б. Кургузкиной, данные теории, хотя в целом ориентированы на личность преступника, «не в полной мере объясняют все же, почему один человек совершает преступление, другой – нет». Более обстоятельно личность преступника рассматривается учеными, связывающими ее формирование с «совокупностью влияющих на нее социально-значимых свойств в сочетании с внешними условиями (ситуацией)». Личность преступника эти авторы определяют как «личность человека, который совершил преступление вследствие присущих ему психологических особенностей, антиобщественных взглядов, отрицательного отношения к нравственным ценностям и выбора общественно опасного пути для удовлетворения своих потребностей или непрявления необходимой активности в предотвращении отрицательного результата»[3].

Данная позиция предпочтительна, поскольку учитывает не только социальное, но и индивидуальное (в том числе, биологическое) начало в личности преступника. Поэтому примем ее за основу и будем придерживаться ее в дальнейших рассуждениях.

Под личностью коррупционного преступника в литературе понимается совокупность социально значимых свойств и качеств, сформировавшихся у человека в процессе его общественной либо государственной деятельности (социального управления) и обусловивших использование им для достижения личных, групповых или корпоративных целей средств, порицаемых с позиции уголовного закона.

Полагаем, что данное определение может быть использовано для характеристики личности преступника-коррупционера, совершившего коррупционное деяние единолично, или при так называемом «простом соучастии» в виде соисполнительства, т.е. применимо лишь к специальному субъекту коррупционного преступления. При совершении коррупционного преступления в «сложном соучастии», где, например, одно лицо является исполнителем, а другое выступает в качестве иного соучастника (организатор, подстрекатель, пособник), или же при посредничестве во взяточничестве такая дефиниция не будет охватывать всех соучастников коррупционного преступления, так как названные лица могут и не заниматься общественной или государственной деятельностью.

Не отрицая определенных особенностей личности преступника-соучастника коррупционного преступления, обладающего признаками специального субъекта (коррупционера), по сравнению с личностью соучастника - общего субъекта, мы поддерживаем концепцию, согласно которой соучастие – системное явление, определенная целостность, и соучастники представляют собой единый интегрированный субъект преступления. Несмотря на возможное несовпадение мотивов и целей преступного поведения соучастников коррупционных преступлений, корыстная цель (действительная или предполагаемая) реального или потенциального коррупционера в таком поведении присутствует (или подразумевается) всегда.

Поэтому представляется, что под личностью преступника, совершившего в соучастии коррупционное преступление, следует понимать совокупность социально-демографических, уголовно-правовых признаков, нравственных свойств, психологических особенностей лица, влияющих в зависимости от отведенной роли в совместном совершении преступлений, предусмотренных ст. 366,367 УК РК, в сочетании с внешними условиями (ситуацией), на его преступное поведение для достижения корыстной цели специального субъекта коррупционного преступления. По

вопросу о структуре личности преступника в криминологической науке существуют различные мнения.

В частности, Н.Ф. Кузнецова выделяла три элемента структуры личности преступника:

- 1) социально-демографические признаки;
- 2) социально-ролевые признаки;

3) другие свойства личности преступника. По мнению А.И. Алексеева, в структуре личности преступника следует рассматривать:

1) социально-демографические признаки (пол, возраст, социальное, семейное и должностное положение, профессиональную принадлежность, уровень материальной обеспеченности, наличие или отсутствие постоянного места жительства и др.);

2) уголовно-правовые признаки (данные о виде совершенного преступления, его мотивации, формах вины, единоличном или групповом характере преступной деятельности, уголовном прошлом и т.д.).

3) нравственные свойства и психологические особенности (охватывают множество самых разнообразных проявлений субъективного мира (внутреннего «я») преступников);

4) социально-значимые биофизиологические признаки (состояние здоровья, заболевания (в том числе наследственные), особенности физической конституции [4].

А.И. Долгова отмечает, что структура личности преступника состоит из шести элементов:

- 1) социально-демографические признаки;
- 2) уголовно-правовые признаки;

3) социальные проявления в разных сферах жизнедеятельности, или социальные связи;

4) нравственные свойства;

5) психологические признаки;

6) физические (биологические) характеристики.

Социальные проявления в разных сферах жизнедеятельности, или социальные связи, а также физические (биологические) характеристики здесь отделяются от социально-демографических признаков.

В работах других авторов (Ю.М. Антонян, П.С. Дагель, Н.С. Лейкина, А.Б. Сахаров, Б.С. Волков) можно встретить иные сочетания элементов структуры личности преступника. Тем не менее, учитывая большинство имеющихся подходов, Е.Б. Кургузкина предлагает следующую обобщенную структуру личности преступника:

- 1) уровень низшего порядка (социально-демографические признаки);
- 2) конституционные свойства личности (общая и частная конституции лица);
- 3) нейродинамические свойства личности;
- 4) психодинамический уровень личности;
- 5) психологическая характеристика личности;
- 6) самосознание личности преступника.

Отнесение социально-демографических признаков к уровню «низшего порядка» представляется нам малообоснованным в силу их довольно значимого влияния на поведение человека. Определение общей конституции лица при исследовании конституционных свойств личности трудноразрешимая задача, поскольку основу общей конституции составляет генотип, изучение которого требует

специальных биологических исследований.

Наиболее приемлемой для целей настоящего исследования нам видится концепция А.И. Алексеева, который раскрывает социально-демографические признаки как социальные связи, проявляющиеся в различных сферах жизнедеятельности. При совершении коррупционных преступлений лицо часто использует свои профессиональные знания, навыки, служебные полномочия, авторитет занимаемой должности, что должно учитываться при организации и проведении профилактической работы в наиболее коррумпированных сферах (здравоохранении, образовании, органах

государственной власти или местного самоуправления, правоохранительных органах). Уголовно-правовые признаки позволяют отделить коррупционных преступников от нарушителей норм других отраслей права. Обладают спецификой нравственные и психологические свойства личности

коррупционного преступника.

Учитывая все вышесказанное, в структуре личности преступника – соучастника коррупционного преступления мы будем анализировать социально-демографические, уголовно-правовые признаки, нравственные свойства и психологические особенности.

1) Социально-демографические признаки.

Пол. Согласно материалам изученных уголовных дел, доля мужчин – соучастников коррупционных преступлений составила – 77,3 %, женщин – 22,7 %. В соответствии с результатами опроса осужденных соучастников коррупционных преступлений, доля мужчин – 91,8 %, женщин – 8,2 %.

Таким образом, как по результатам изучения уголовных дел, так и по итогам опроса осужденных, подавляющее большинство лиц, совершивших в соучастии коррупционные преступления, составляют мужчины. Это объясняется тем, что мужчины более склонны к противоправным действиям, что видно по общей статистике преступности в Казахстане (в 2014 г. среди лиц, совершивших преступления, мужчин было 84,3 %, женщин – 15,7 %).

Возраст. Как показало изучение материалов уголовных дел, наиболее криминогенными возрастными группами, представители которых чаще всего совершали коррупционные преступления в соучастии, оказались группы преступников зрелого возраста в диапазоне от 30 до 34 лет (18,2 %), от 35 до 39 лет (24,6 %), от 40 до 44 лет (17,7 %); менее криминогенные в зрелом возрасте - группы в диапазоне от 45 до 49 лет (9,4 %), от 50 до 54 - 7,9 %, от 55 до 59 лет - 6,4 %, в молодом возрасте – от 18 до 24 лет (4,9 %), от 25 до 29 лет (8,4 %), в пожилом возрасте - 60 лет и старше (2,5 %).

По результатам опроса осужденных соучастников, большую часть преступлений они совершили в среднем возрасте в диапазоне: от 30 до 34 лет (19,4 %), от 35 до 39 лет (21,4 %) и от 40 до 44 лет (19,4 %), меньшую часть в данном возрасте в диапазоне: от 45 до 49 лет (12,2 %), от 50 до 54 лет – 6,1 %, от 55 до 59 лет - 5,1 %. Что же касается осужденных, совершивших

коррупционные преступления в соучастия в молодом - от 18 до 29 лет и пожилом возрасте - 60 лет и старше, то по данным их опроса, данный показатель равен 15,4 % и 1 % соответственно.

Таким образом, результаты изучения уголовных дел и опроса осужденных показали, что наиболее криминогенными возрастными группами, представители которых совершали коррупционные преступления в соучастии, оказались группы преступников среднего возраста в диапазоне от 30 до 34 лет (18,2 % и 19,4 %), от 35 до 39 лет (24,6 % и 21,4 %) и от 40 до 44 лет (17,7 % и 19,4 %). Это можно объяснить тем, что в указанном возрастном диапазоне наблюдается пик социальной и деловой активности.

Уровень образования. Как видно из материалов изученных уголовных дел, высшее образование (бакалавриат, специалитет, магистратура, подготовка кадров высшей квалификации) имели 72,4 % соучастников коррупционных преступлений; среднее профессиональное образование – 20,7 %; среднее общее – 6,9 %.

По результатам опроса осужденных, высшее образование имели 69,4 %, среднее профессиональное образование - 19,4 %, среднее общее - 7,1 %, основное общее - 4,1 %.

Таким образом, согласно материалам уголовных дел и данным опроса осужденных, почти две трети соучастников коррупционных преступлений имели высшее образование, однако данное обстоятельство не было антикриминогенным фактором. Скорее, наоборот - образовательный уровень использовался виновными в антиобщественных целях, обеспечивая им доступ к властным полномочиям. Указанные лица до осуждения работали на государственной или муниципальной службе, в правоохранительных органах, занимали руководящие должности в коммерческих организациях.

Все осужденные соучастники, имевшие среднее профессиональное, среднее общее или основное общее образование, на момент совершения коррупционных преступлений находились на должностях младшего начальствующего состава органов внутренних дел, среднего медицинского персонала, вспомогательного состава учебных заведений, были рабочими на предприятии или безработными.

Семейное положение. Согласно материалам изученных уголовных дел, состояли в официальном браке 61,6 % соучастников коррупционных преступлений, в гражданском браке – 17,2 %, никогда не состояли в браке – 8,9 %, разведены – 7,9 %, вдовы – 4,4 %.

По данным опроса осужденных, 59,2 % состояли в официальном, 16,3 % - в гражданском браке, 11,2 % - разведены, 8,2 % - никогда не состояли в браке, 5,1 % являлись вдовыми.

Таким образом, более двух третей соучастников коррупционных преступлений находились в брачных отношениях (официальный или гражданский брак), что не удержало их от выбора криминального варианта поведения.

Характеристика соучастников коррупционных преступлений по месту работы и месту жительства. Согласно материалам изученных уголовных дел, у 83,2 % осужденных имелись положительные характеристики, у 13,3 % удовлетворительные (неполные), у 3,5% отрицательные. Удовлетворительные, отрицательные и неполные, поверхностные характеристики выдавались в основном лицам, совершившим коррупционные преступления при так называемом «сложном соучастии». Чаще всего это были лица, не обладавшие признаками специального субъекта коррупционного преступления, имевшие невысокий социальный статус, ранее судимые или привлекавшиеся к административной ответственности.

2) Уголовно-правовые признаки.

Наличие или отсутствие судимостей. Согласно материалам изученных уголовных дел, 94,6 % лиц на момент совершения коррупционного преступления в соучастии не

имели судимости, 5,4 % -имели судимость. При этом 4,4 % оказались пособниками и 1 % организаторами. Исполнителей и подстрекателей, имевших судимость на момент совершения преступления, нами при изучении уголовных дел не выявлено.

По итогам опроса осужденных соучастников коррупционных преступлений, 92,9 % на момент совершения преступления в соучастии не имели судимости, а 7,1 %, являясь лицами с неснятой и непогашенной судимостью, совершили коррупционные преступления, за которые отбывают наказание. Из 7,1 % ранее судимых соучастников, пособников оказалось 4,1 %, исполнителей - 2 %, организаторов - 1 %; подстрекателей не выявлено.

Таким образом, более 90 % соучастников коррупционных преступлений привлечены к уголовной ответственности впервые.

Распределение ролей между соучастниками коррупционных преступлений. Согласно изученным материалам уголовных дел, исполнители (соисполнители) составили 65 % соучастников коррупционных преступлений, пособники – 28,6 %, организаторы - 3 %, подстрекатели - 3,4 %. При этом количество осужденных за коррупционные преступления соучастников в процентном соотношении следующее: за получение взятки 57,6 %, дачу взятки – 22,2 %, коммерческий подкуп – 10,8 %, посредничество во взяточничестве – 7,4 % незаконную предпринимательскую деятельность – 2 %. 56,1 % опрошенных осужденных пояснили, что при совершении коррупционного преступления в соучастии выступали в качестве исполнителя (соисполнителя), 26,6 % – пособника, 7,1 % - организатора и 4,1 % - подстрекателя.

Таким образом, согласно результатам изучения уголовных дел и опроса осужденных, более половины соучастников составили исполнители (соисполнители), чуть больше одной четверти пособники и, незначительную часть – организаторы и подстрекатели [5].

3) Нравственные свойства и психологические особенности.

Свойства и черты личности соучастников.

В теории криминологии нравственные свойства и психологические особенности личности преступника исследовались применительно либо к сфере деятельности, в которой совершается преступление, либо к отдельным составам преступлений.

Так, в отношении личности преступника, совершающего коррупционные преступления на государственной и муниципальной службе, отмечалось преобладание таких качеств как «корыстолюбие, проявление властности, неуважение к закону».

Применительно к личности взяткополучателя указывалось на «безответственность, продажность, аморальность, цинизм; стойкую корыстную ориентацию, которая превращается в эталон массового поведения; осторожность и расчетливость; потребность упрочения или улучшения своего социального статуса; сочетание отрицательных нравственных качеств с высокой работоспособностью, компетентностью, исполнительностью, мобильностью», а также акцентировалось внимание на такой специфичной черте личности типичного взяткополучателя, как предельная рациональность.

В отношении личности преступника, совершающего коммерческий подкуп, указывалось на такие отрицательные черты как «выраженные формы эгоизма и индивидуализма, озлобленность, чрезмерная грубость, дерзость, упрямство, распущенность, жадность, легкомысленное отношение к жизни, неразвитость чувства стыда и совести и т.п.».

В ходе анкетирования осужденных нами выяснялся вопрос о чертах и свойствах личности как самих респондентов, так и соучастников, совместно с которыми они

совершили коррупционное преступление. Осужденные, характеризуя самих себя, назвали такие качества, как корыстолюбие (32,7 %), самоуверенность (26,5 %), справедливость (25,5 %), склонность к риску (24,5 %), расчетливость (22,5 %), расточительность (21,4 %); в отношении личности иного соучастника, вместе с которым совершили коррупционное преступление - корыстолюбие (45,9 %), расточительность (33,7%), склонность к риску (21,4 %), расчетливость (19,4 %), справедливость (11,2 %), самоуверенность (22,5 %).

Анализ опроса осужденных свидетельствует о том, что они менее критически отнеслись к таким чертам и свойствам своей личности, по сравнению с личностью своих соучастников, как корыстолюбие (32,7 % и 45,9 %), расточительность (21,4 % и 33,7 %), справедливость (25,5 % и 11,2 %).

Что же касается расчетливости, самоуверенности, склонности к риску, то здесь имеются незначительные расхождения в результатах – 22,4 % и 19,4 %; 26,5 % и 22,5 %; 24,5 % и 21,4 %.

Опрошенные эксперты основными чертами и свойствами личности соучастников коррупционных преступлений считают корыстолюбие (77,9 %), расчетливость (49,2 %), расточительность (47,7 %), самоуверенность (46,1 %) и склонность к риску (41,9 %).

Таким образом, для соучастников коррупционных преступлений наиболее характерны такие свойства личности, как корыстолюбие, расчетливость, расточительность, самоуверенность и склонность к риску.

Отношение преступника к совершенному деянию и к предъявленному обвинению.

Согласно изученным материалам уголовных дел, 60,1 % лиц, привлеченных к уголовной ответственности за совершение коррупционного преступления в соучастии, признали себя виновными полностью; 10,3 % -частично; 29,6 % не признали себя виновными в инкриминируемых коррупционных преступлениях³.

Из опрошенных нами осужденных более половины соучастников раскаялись (67,3 %), из которых около половины (48,5 %) – и в мотивах, и в совершенном преступлении; одна треть (33,3 %) – только в совершенном коррупционном преступлении; около одной пятой (18,2 %) – только в мотивах, побудивших совершить деяние.

Полученные результаты свидетельствуют о том, что со стороны большинства соучастников коррупционных преступлений рецидив маловероятен. Это подтверждается информацией о планах осужденных на будущее. Так, 45,9 % пояснили, что не планируют больше совершать преступлений и займутся общественно полезной деятельностью; 40,8 % -будут «жить, как получится»; 13,3 % дали иные ответы («растить детей и внуков», «заниматься предпринимательской деятельностью» и т.д.).

Одним из методов изучения личности преступника является *типологизация*, т.е. разделение всех преступников на однородные группы (типы) по единым основаниям. Типология отражает специфику каждого типа преступников, характеризуя внутренние, устойчивые связи между существенными признаками личности, и их проявлениями в конкретной жизненной ситуации.

Для изучения коррупционных преступников используются различные типологии.

Так, А.Б. Осипов, взяв за основу типологию, предложенную А.Б. Сахаровым, применительно к коррупционным преступникам в органах внутренних дел обозначил следующие типы, сформированные в зависимости от личностных качеств преступника, проявившихся в совершенном преступлении: «активный коррупционер», «привычный коррупционер», «ситуативный коррупционер (неустойчивый)» [6].

А.В. Марданов в рамках исследования личности экономического преступника (к экономическим преступлениям автор относит и служебные преступления, связанные с

экономической деятельностью), используя все ту же типологию А.Б. Сахарова, в качестве критерия применяет «глубину, стойкость и интенсивность антисоциальной направленности личности» и выделяет следующие типы преступников: «случайный тип», «ситуативный тип», «неустойчивый тип» и «устойчивый (злостный) тип».

Е.С. Шалыгина по степени устойчивости криминальной установки и направленности мотивации характеризует три типа личности преступника, совершающего коммерческий подкуп: «злостный», «особо злостный» (или «последовательно-криминогенный») и «ситуативный».

Н.Н. Магомедов с учетом характера, глубины, стойкости антисоциальной направленности и ценностных ориентаций, называет следующие типы преступника-взяточполучателя: «последовательно активный, системный», «ситуативный», «случайный, предкриминальный».

В.С. Изосимов применительно к незаконному участию в предпринимательской деятельности, с учетом особенностей, отражающих отношение личности к социальным и духовным ценностям, выделяет: 1) вынужденных преступников (в рамках данного типа автор называет лиц, вовлеченных в совершение преступлений в результате неблагоприятной ситуации; попавших в сферу влияния носителей антиобщественных взглядов и т.п.; совершающих преступления под воздействием совокупности внешних факторов); 2) преступников с преимущественно антиобщественной установкой (совершающих преступления с использованием благоприятных внешних условий); 3) преступников с ярко выраженной антиобщественной ориентацией (совершающих преступления с использованием созданных ими условий).

Применительно к нашему исследованию, учитывая типологию А.Б. Сахарова, среди соучастников коррупционных преступлений по степени криминогенной деформации их личности и воздействия ситуации на механизм преступного поведения выделим следующие типы:

1) *активный тип* (коррупционное преступление является обычной для данного лица формой поведения и обуславливается стойкими

антиобщественными установками);

2) *привычный тип* (коррупционное преступление совершается под воздействием ситуации, специально создаваемой при необходимости самим преступником);

3) *конформный тип* (коррупционное преступление совершается под воздействием неблагоприятного стечения жизненных обстоятельств в силу нежелания преступника менять установленный «порядок» решения проблем);

4) *ситуативный тип* (коррупционное преступление совершается под воздействием ситуации, возникшей не по вине преступника, но он ей охотно пользуется для решения своих проблем).

При ознакомлении с уголовными делами о совместно совершенных коррупционных преступлениях мы изучили протоколы допросов обвиняемых, отражающих их позиции в отношении инкриминируемого(мых) деяния(ий) и его последствий для них, взаимоотношения с соучастниками; проанализировали характеризующий материал, представления органа расследования или частные постановления суда (при их наличии) о причинах и условиях, способствовавших совершению таких преступлений, протоколы судебных заседаний и другие документы, что позволило нам сделать вывод о преобладании привычного и ситуативного типов преступников -соучастников коррупционных преступлений. Установить более точную градацию по всем типам

личности преступников не представилось возможным ввиду отсутствия в исследованных материалах всей необходимой информации.

Согласно результатам опроса экспертов, в типологии личности соучастника коррупционного преступления преобладают следующие типы: 59,7 % - привычный; 53,9 % - ситуативный; 43 % - активный; 31,4 % - конформный [7].

Таким образом, можно сделать вывод о том, что в типологии личности соучастника коррупционного преступления доминируют привычный и ситуативный типы.

В процессе нашего исследования не было выявлено существенных различий в структуре личности между общим и специальным субъектами – соучастниками коррупционного преступления, что является подтверждением концепции, согласно которой, соучастники представляют собой единый интегрированный субъект преступления.

Данное обстоятельство позволило нам сформулировать универсальный, т.е. единый для общего и специального субъектов *усредненный портрет личности преступника-соучастника коррупционного преступления* – это мужчина в возрасте социальной и деловой активности (от 30 до 44 лет), имеющий высшее образование, состоящий в брачных отношениях, положительно характеризующийся по месту работы и месту жительства, ранее несудимый совершивший преступление под давлением сложившихся в обществе традиций, с которыми он был согласен и не желал их нарушать, после изобличения признавший свою вину и раскаявшийся в содеянном, планирующий больше не преступать закон и заняться общественно полезной деятельностью.

Список литературы:

- 1 Криминология / под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. М., 2006. С. 152.
- 2 Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в редакции 2010г.; Лейкина Н.С. Личность преступника и уголовная ответственность. Л., 2008; Филимонов В.Д. Общественная опасность личности преступника. Томск, 2007г.
- 3 Антонян Ю.М., Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Личность преступника. СПб., 2004. С. 16.
- 4 Криминология / под. ред. Н.Ф. Кузнецовой. М., 2007. С. 58. Алексеев А.И. Криминология: Курс лекций. С. 82-83.
- 5 Данные со <http://stat.gov.kz>
- 6 Сахаров А.Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел. М., 1984. С. 39.
- 7 Марданов А.Б. Личность современного экономического преступника: автореф. дис. канд. юрид. наук. Тюмень, 2011. С. 16-17.

Түйіндеме

Мақалада сыбайлас жемқорлық қылмыстар саласындағы зерттеулердің нәтижелері келтірілген. Тұтқындаушының, жәбірленушінің тұлғаларының түрлері талданған. Құқық бұзушының жеке басының құрылымы зерттелген. Әлеуметтік-демографиялық, қылмыстық-құқықтық сипаттамаларына, адамгершілік қасиеттеріне, құқық бұзушының психологиялық сипаттамаларына және сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық әрекеттеріне баға берілді.

Summary

The article presents the results of research in the field of corruption crimes. Analyzed the types of personalities of the perpetrator, accomplice. Studied the personality structure of the offender. An assessment of socio-demographic, criminal and legal characteristics, moral properties, psychological characteristics of the offender and accomplice of a corruption offense is given

УДК:340:35.08(574)

Нурмагамбетов С.С.
магистрант 2-го года обучения
Евразийской юридической академии
имени Д.А.Кунаева
научный руководитель:
д.ю.н., профессор Алибаева Г. А.

СООТНОШЕНИЕ МОРАЛЬНОЙ И ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ

Ответственность является одним из элементов этики и права, и отражает моральное а также правовое отношение человека, которое проявляется в выполнении нравственного долга и правовых норм. Основными разновидностями ответственности являются моральная и юридическая ответственность. Данные виды являются традиционными и достаточно распространенными.

Ключевые слова: Моральная ответственность, юридическая ответственность, государственный служащий, норма права, нормативно правовой акт.

Юридическая ответственность представляет собой строгую и максимально формализованную разновидность социальной ответственности. Наказание за правонарушения зачастую носит материальный характер, либо предусматривает жесткие меры, в частности, лишение, либо ограничение свободы. Юридическая ответственность является одним из способов регулирования государством общественных отношений и поддержания правопорядка. Юридическая ответственность представляет собой гарантию соблюдения прав и свобод гражданина Республики Казахстан. При помощи юридической ответственности решаются такие задачи, как обеспечение социальной стабильности, соблюдение и поддержание правопорядка, а также защита общества от преступных посягательств. Применение юридической ответственности играет важную роль в системе государственной службы и как правило, является сдерживающим фактором от совершения служебных правонарушений.

Понятие юридической ответственности сложно и многогранно, оно позволяет раскрыть сущность юридической ответственности как правового института, которое имеет определенные свои особенности т.е. цели, функции и виды.

В теории государства и права понятие юридической ответственности представляет собой важную меру защиты общества от преступных посягательств.

По мнению Биржановой К.С. юридическая ответственность представляет собой, необходимость лица подвергнуться мерам государственного принуждения за совершенное правонарушение, обязанность претерпевать те лишения личного или имущественного характера, которые предусмотрены санкцией правовой нормы. Это государственное принуждение, которое представляет собой как психическое, так и физическое принуждение к исполнению санкции нормы права. Характерной особенностью данного вида ответственности является его строгая регламентированность, осуществление в процессуальной форме [1, с. 272].

Юридическая ответственность наступает как правило в силу нарушения предписаний установленных нормативными правовыми актами и проявляется в форме применения к нарушителю мер государственного принуждения. Важнейшим признаком юридической ответственности является то, что она определяется государством и применяется его компетентными органами [2, с. 301].

Необходимо отметить, что в случае, если действия лица не попадают под признаки правонарушения, то в отношении субъекта правонарушения, юридическая ответственность не применяется. При этом необходимо понять что юридическая ответственность наступает лишь в том случае, если в правонарушении присутствуют все элементы состава правонарушения. У юридической ответственности, как правило, две стороны с одной стороны выступает государство в лице определенного государственного органа, а с другой стороны непосредственно само лицо совершившее правонарушение.

Моральная ответственность появилась задолго до юридической ответственности. Моральная ответственность является самым распространенным видом ответственности. Мораль представляет собой такое явление, которое развивалось на протяжении долгих лет. Мораль имеет свою определенную структуру и включает в себя поведение личности, всеобщее мнение, совесть человека, долг перед обществом.

По мнению О.Г.Дробницкого, категория нравственной деятельности, включает в себя структуру отдельного поступка а так же мотив, побуждение, решения, деяния, цели и последствия, общая линия поведения индивида а так же привычки, навыки, убеждения, нормы поведения установленные в обществе [3, с.16].

Моральная ответственность представляет собой способность государственных служащих самому определять свои действия и управлять ими, отвечать за свои поступки перед собой, а так же перед обществом. В отличии от юридической ответственности, моральная ответственность не включает в себя применение в отношении государственного служащего каких либо видов наказания(лишения свободы, штрафа и т.д.). Моральная ответственность проявляется в способности государственного служащего собственными силами справиться со своей деятельностью, действиями, а также поступками. Моральная ответственность очень тесно связана с общественным и личным осуждением.

В правовом государстве моральная ответственность государственных служащих должна быть совершеннее нежели в ином государстве. Моральная ответственность включает в себя отношения возникающие в группе лиц и способствует формированию чувства совести, либо чувства долга и т.д. По мнению видного научного деятеля А.Г. Мясникова ложь несовместима с правовым государством [4, с 174].

А.Г. Мясников пишет что «логика кантовской философии базируется на преимущественном положении права перед моралью, так как задача права основывается на защите каждого индивида от противозаконных посягательств с помощью применения мер государственного принуждения» [4, с 179].

Из этого следует, что государственный служащий должен обладать развитым чувством моральной ответственности, а действия государственного служащего должны основываться на высоком уровне правосознания. Данный подход позволил бы сформировать профессиональную государственную службу, которая отвечала бы ожиданиям общества и современности. Моральная ответственность как правило включает в себя анализ поведения государственного служащего т.е. анализ поступков, чувств, отношений и соотношение его с требованиями служебной этики.

В настоящее время на уровень моральной ответственности государственных служащих влияют такие факторы, как специфика их правового статуса, общее падение нравственности в обществе, недостаточная разработанность правовых механизмов ответственности.

Понятие юридической и моральной ответственности, как правило имеют схожие характеристики. Говоря об исторических аспектах стоит отметить тот факт, что самым первым видом ответственности, который существовал еще до создания первых государств, была моральная ответственность. Как правило, моральная ответственность представляла собой внутренние душевные переживания личности касательно совершенного им правонарушения. Данный вид ответственности был эффективным и являлся механизмом, который предупреждал или пресекал появление новых правонарушений со стороны конкретного человека. Схожесть юридической и моральной ответственности заключается в применении лишений для тех категорий лиц, которые совершают правонарушения. С появлением и развитием первых государств моральная ответственность уходит на второй план. В первую очередь снижение роли моральной ответственности связано с возрастанием населения, которое приводит к тому что моральная ответственность становится менее эффективна. Со временем для регулирования общественных отношений и поддержания правопорядка стали использовать меры юридической ответственности. Стоит отметить, что понятие моральной ответственности на много шире, чем понятие юридической ответственности. Моральная ответственность охватывает широкий круг общественных отношений.

Моральная и юридическая ответственность имеют ряд различий например: меры юридической ответственности применяемы к государственным служащим утверждены и установлены законодательными органами в письменной форме, а меры моральной ответственности применяемые к государственным служащим формируются в процессе общественных отношении в процессе взаимного общения людей и не имеют как правило законодательного закрепления [5,с.18].

Необходимо отметить что отдельные индивиды общества соблюдают нормы морали под исключительным влиянием общественного мнения а нормы права соблюдают под угрозой применения мер государственного принуждения за нарушение установленных правил поведения [5,с.19].

Государственная служба изучается как элемент государственного управления, при этом за нарушение установленных норм права государственный служащий несет юридическую ответственность. При юридической ответственности правонарушитель несет ответственность и в отношении него применяются меры государственного принуждения писал С.С.Алексеев [5,с.74].

В заключении, необходимо отметить, что моральная и юридическая ответственность отличаются тем что, при юридической ответственности государственный служащий подвергается лишениям личного или имущественного характера. Применение мер юридической ответственности в отличии от моральной, осуществляется в

процессуальной форме. Юридическая и моральная ответственность имеют общую цель, которая выражается в стимулировании правомерного поведения и наказании тех членов общества, которые проявляют неуважение к нормам правам, традициям а так же правилам поведения. Необходимость в таком способе регулирования общественных отношений обусловлена увеличением населения земного шара и сложность межличностных взаимодействий конкретных индивидов государства. Однако и юридическая, и моральная ответственность имеют общие положения – защита интересов не только общества и конкретной личности, но и государства, где эти люди проживают и взаимодействуют друг с другом. В целом говоря о моральной и юридической ответственности государственных служащих, можно сказать, что эти два понятия тесно взаимосвязаны и преследуют цель поддержания правопорядка. Возникает необходимость применения не только мер юридической ответственности, но и мер моральной ответственности, что поможет в целом как предупреждать правонарушения, так и поддерживать правопорядок.

Список литературы:

1. Теория государства и права: учебник для высших учебных заведений В.Н.Хропанюк под редакцией В.Г.Стрекозова 6-е издание, «Омега-Л»2012г. 350 с.
2. Биржанова К.С. и Ибраева К.Б. Основы права Республики Казахстан. Справочник. Алматы 2013 г. 319с.
3. Дробницкий О.Г. Проблемы нравственности. Москва 1977 - 290 с
4. Алексеев С.С. Право: азбука, теория, философия. Опыт комплексного исследования. Москва 1999г «Статут»- 250 с.
5. Мясников А.Г. Кантовский просвещённый персонализм и право на ложь. Москва 2011г -450 с

Түйіндеме

Жауапкершілік этика мен құқықтың элементі болып, және құқық нормалары мен азаматтық борышын орындауға әсер ететін азаматтың құқықтық қатынастарын көрсетеді. Жауапкершіліктің негізгі ерекшелігі болып моралдік және заңи жауапкершілік табылады. Бұл түрі көп таралған және дәстүрлі болып табылады.

Summary

Responsibility is one of the elements of ethics and law, and reflects the moral and legal attitude of a person, which is manifested in the performance of moral duty and legal norms. The main types of liability are moral and legal liability. These species are traditional and quite common.

Өсербай А. Е.
Сулейман Демирель Университеті
2-курс магистранты
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к ассоц. профессор Акаев Аманжол

ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ШЕТЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

Қазіргі таңда құқықтық мемлекет құру көптеген мемлекеттердің даму жолдарында алдарына қойған мақсат болып табылады. Құқықтық мемлекет дегеніміз – жеке тұлғаның және бүкіл қоғамның құқықтарын қорғауды басты мақсат етіп қойған мемлекет. Бұл жерде адам, оның өмірі, құқығы және еркіндігі басты құндылық болып саналады. Құқықтық мемлекеттің идеясы, ең алдымен, оның барлық түрлерінің озбырлығына қарама-қайшы келеді. Құқықтық мемлекеттің идеясы төмендегідей мақсаттарға қол жеткізуді көздейді:

- биліктің шектеулі. Құқықтық мемлекет заң жүзінде биліктің қоғам мен жеке адамның өміріне араласуына шектеулер қояды;
- жоғарғы құқықтық мәдениеттің құралымы және заңды сыйлау. Сонымен қатар мемлекет барлық субъектілерден заңды әрекет күтеді;
- әрбір азаматтың құқығы мен еркіндігін сақтау және қорғау;
- жанжалдарды бейбіт жолмен шешу ұстанымы, негізгі мәдениетті құндылықтардың бекітілуі.

Тарихқа жүгінсек салыстырмалы түрде құқықтық мемлекет идеясына бір табан жақын болып тұрған дамушы мемлекеттер болып табылады. Яғни ең алдымен өзінің экономикалық дамуы жағынан біраз жетістіктерге жеткен мемлекеттер осы тізімді бастап отыр. АҚШ Европа елдерінен бөлек қазіргі таңда елеулі жетістіктерге жеткен Азия мемлекеттері Араб елдерінің тәжірибелеріне үңілсек экономиканы дамыту арқылы құқықтық мемлекет моделіне айналуға шетелдік инвестициялардың ролін байқай аламыз. Шетелдік инвестициялар Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің экономикалық және технологиялық дамуында маңызды рөл атқарды. Қаржылық ресурстардан басқа, саланың жетекші инвесторлары технологияны, тиімділікті, тәжірибені, ашықтығын, жобаларды басқарудың үздік тәжірибелерін, бизнес стандарттарын және басқаларын береді. Бұл факторлар қосылған құны жоғары өнімдер шығаратын бәсекеге қабілетті, тиімді секторларды құру үшін қажет.

Кілт сөздер: халықаралық инвестициялар, шетелдік инвестицияларды халықаралық-құқықтық реттеу, инвестициялық даулар, шетелдік инвестицияларды қорғау.

Жаһандану жағдайында экономикада басқа елдердің экономикаларына кірігудің бір әдісі шетелдік инвестициялар болып табылады. Инвестиция заманауи экономиканың негізгі міндеттерінің бірі болып табылады, өйткені ол өндірістің тез және тұрақты өсуін қамтамасыз етуде үлкен рөл атқарады, тұтастай алғанда елдің экономикасын қолдайды. Инвестициялардың арқасында қаржылық және әлеуметтік әл-ауқаттың деңгейі көбеюде, бұл жаңа жұмыс орындарының құрылуымен байланысты. Нәтижесінде, инвестициялау ел бюджетін толықтыру құралы ретінде қызмет етеді. Шетелдік инвестициялардың ағыны тұтастай алғанда бүкіл экономиканың дамуына, сондай-ақ,

осы елдің кәсіпорындары мен салаларын дамытуға (инвестициялық алушыларды) әсер етеді. Елге шетелдік инвестицияларды алу тиімді, өйткені олар өндірісті дамытады, жаңа, жаңартылған өндірістердің пайда болуына ықпал етеді, жаңа жұмыс орындарын ашады, және, әрине, салық бюджетке жұмсалатынына қарамастан, республикалық бюджетке төленетіні маңызды.

Жалпы айтқанда мемлекеттегі қылмыстылықтың деңгейі халықтың сауаттылық деңгейі және даму үдерісі халықтық экономикалық жағдайымен тікелей байланысты болып келеді. Осы тұста инвестициялардың оның ішінде дамушы елдер қатарына кіретін мемлекеттерден тартылатын инвестициялардың қаншалықты маңызды екенін айтып кеткен жөн.

Әдетте шетел инвестициялары осы мемлекеттен пайда алу мақсатында басқа мемлекеттің аумағына экспортталатын бір мемлекеттің заңды және жеке тұлғаларының материалдық және материалдық емес құндылықтары болып табылады.

Шетелдік инвестицияларды тарту арқылы, әр мемлекет экономиканың шет елдік қаржы ресурстарын, жаңа технологияларды, озық басқару тәжірибесін, шетелдік жабдықтарды және т.б. тиімді пайдалануға ұмтылады. Бұл артықшылықтар барлығына жақсы белгілі. . [1,657б.]

Шетелдік инвестициялар әр мемлекеттің экономикасында маңызды рөл атқарады. 12 жылдан астам (2005 жылдан 2016 жылға дейін) Қазақстанға тікелей шетелдік инвестициялардың (ТШИ) жалпы ағыны 2,6 есе немесе 160,7% -ға артты. 2005 жылдан 2012 жылға дейін өсудің жалпы үрдісіне қарамастан, 2013 жылдан 2015 жылға дейін төмендеу байқалды. Егер 2013 жылы төмендеу 16,6%, 2014 жылы 1,5% деңгейінде болса, 2015 жылы шетелдік тікелей инвестициялардың жалпы ағыны 37,8% рекордтық төмендеген. Бұл әлсіреу энергия көздері мен металдарға әлемдік бағалардың төмендеуімен, сондай-ақ әлемдегі геосаяси тұрақсыздықтың төмендеуімен байланысты. 2016 жылы жағдай едәуір жақсарып, тікелей шетелдік инвестициялардың келуі 39,9% -ға немесе 5,9 млрд. Долларға артып, 2015 жылдың соңына қарай 14,8 млрд. АҚШ долларына қарсы 20,6 млрд. АҚШ долларын құрады. жыл. 2017 жылдың бірінші тоқсанында тікелей шетелдік инвестициялардың жалпы ағыны 5,4 млрд. долларды құрады. Тікелей шетелдік инвесторларға төлейтін қазақстандық тікелей инвестициялық кәсіпорындардың табыстары ұқсас өсу тенденциясын көрсетті. 2016 жылы үш жылдық құлдыраудан кейін кірістердің өсуі 23,8% -ды құрады. 2017 жылдың 1-тоқсанында тікелей шетелдік инвесторлардың кірісі 4 млрд. Теңгені құрады, олардың ішіндегі ең үлкен үлесі меншікті капиталдың кірістілігі, яғни дивидендтер (43%), ал ең аз үлес борыштық құралдар бойынша сыйақы (18,3%) болды.

2015-2016 жылдардағы Қазақстанға тікелей инвестициялар бойынша көшбасшылар Голландия, АҚШ, Швейцария және Франция болып табылады. Нидерланды 2016 жылы Қазақстанға тікелей инвестициялардың 33% -ға (1,9 млрд. АҚШ доллары) артуына қарамастан, олардың тікелей шетелдік инвесторлар құрылымындағы үлесі 2% -ға төмендеді және 2016 жылдың соңына қарай ол 37% құрады. Басқа елдерден ТОП-4 қоспағанда, тікелей шетелдік инвестициялар тікелей сандық түрде (71% немесе 2,4 млрд. АҚШ доллары) және ТШИ-нің жалпы арақатынасына (5% -ға өсу) айтарлықтай артты.).

2016 жылдың соңында тікелей шетелдік инвесторлардан Қазақстанға тікелей инвестициялардың жалпы ағыны негізінен кен өндіру өнеркәсібі мен карьерлерді (34,3%), кәсіби, ғылыми-техникалық қызметті (23,6%) және өңдеуші өнеркәсіпті (18,4%) жіберуге бағытталған. %), шаруашылық қызметтің басқа түрлері - 23,7%.

Қорытындылай келе, айта кету керек, 2005 жылдан 2016 жылға дейінгі кезеңде Қазақстан тікелей шетелдік инвестициялардың жалпы көлеміне шамамен 243 млрд. Бұл қолайлы инвестициялық ахуалдың арқасында мүмкін болды. Шетелдік инвестицияларды қорғау саласындағы қазіргі құқықтық реттеу халықаралық құқықтық және ішкі (ұлттық, мемлекеттік) реттеуді біріктіру жолымен жүзеге асырылады. Шетелдік инвестицияларды құқықтық реттеудің маңызды көзі - халықаралық шарттар. Олардың ішінде, Халықаралық қайта құру және даму банкі (Дүниежүзілік банк) әзірлеген және тікелей шетелдік инвестицияларды қорғауға бағытталған халықаралық шарттар өте маңызды. Бұл мемлекет пен басқа мемлекеттің тұлғасы арасындағы инвестициялық дауларды шешу тәртібі туралы 1965 жылғы Вашингтон конвенциясы және көпжақты Инвестициялық кепілдемелер жөніндегі агенттіктің (MIGA) құрылуы туралы 1985 жылғы Сеул конвенциясы болып табылады. Екі конвенция жеке инвестицияларды халықаралық-құқықтық қорғаудың бірыңғай жүйесін құрайды. [2,126.]

Вашингтон конвенциясы, онда жүзден астам мемлекеттер қатысады, экспорттаушылар ретінде де, капиталдың импортерлері де шетелдік инвесторларды инвесторлармен келіспеушіліктерді қорғайды; осы Конвенцияның нормалары инвестициялық заңдардың бірдей түсінікті санаттарын, атап айтқанда, инвестициялық даулар санаттарын қамтиды. Сонымен қатар, Вашингтон конвенциясы шетелдік инвесторларды сақтандыру бойынша мамандандырылған агенттік сақтандыру сыйлықақысын төлеу арқылы осы қақтығыстарды өтеу мүмкін болмаған кезде инвестор мен қабылдаушы мемлекеттің арасындағы қақтығыстарды шешу жолын анықтайды.

Инвестицияларды өзара қорғау туралы екіжақты келісімдердің негізгі ережелері инвестициялық келісімдерді жасаудың халықаралық тәжірибесіне сәйкес келеді. Кеңес Одағын, одан кейін Қазақстан мен ТМД-ның басқа елдерін дамыту кезінде басқа мемлекеттердің инвестицияларды көтермелеу және қорғау жөніндегі тәжірибесі ескерілді. Дегенмен келіссөздердің ымыралық сипаты мен әртүрлі елдердің инвестициялық ынтымақтастығына нақты көзқарасын көрсететін айырмашылықтар бар.

Инвестиция тұжырымдамасын айқындаумен қатар бұл келісімдер әдетте өз мемлекетінде басқа мемлекеттің инвесторларының қызметіне байланысты қабылдайтын негізгі міндеттемелерді қамтиды. Атап айтқанда, Уағдаласушы Тараптар инвесторлардың инвестицияларына және олармен байланысты қызметке қолайлы режим қалыптастыруға, шетелдік меншікті тиісті қорғауды қамтамасыз етуге және инвесторға олардың кірістерін еркін аударуға мүмкіндік беруіне міндеттенеді. Мемлекет сондай-ақ инвесторлармен халықаралық арбитражға инвестициялау мәселелері бойынша дауларды қарауға келіседі.

Барлық келісімдерде оны түсіндіруге және қолдануға қатысты халықаралық шарт жасасқан елдер арасындағы дауларды шешу тәртібі туралы ереже көзделген. Кез келген тараптың ұсынысы бойынша осы мәселелер бойынша консультациялар жүргізілуі мүмкін. Дауларды келіссөздер арқылы мүмкіндігінше шешуге болады. Осылайша, дау шешілмеген жағдайда, тараптардың бірінің өтініші бойынша ол арбитраждық сотқа жіберіледі.

Бірқатар елдерде шетелдік инвестициялар туралы арнайы ішкі заңнама бар. Ең алдымен, осындай заңдар мемлекеттерде, әсіресе Азия елдерінде, Африкада және Латын Америкасында, социалистік елдерде шетелдік инвестициялардың келуіне мүдделі.

Көптеген Батыс елдерінде (АҚШ, ГФР, Франция, Ұлыбритания, Жапония және т.б.)

шетелдік инвестициялар бойынша арнайы заң актілері жоқ; Оларға шаруашылық қызметті, монополияға қарсы заңнаманы, салық, валюталық, банктік және т.б. реттейтін жалпы заңнама қолданылады.[3,191б.]

Латын Америкасы мемлекеттерінде шетелдік инвестициялар бойынша шетелдік заңдар бойынша арнайы заңдар қабылданды, шетелден пайда табыстау тәртібін және шетелдік инвестицияларға арналған өзге де шарттарды белгіледі. Мысалы, мұндай заң Мексикада 1973 жылдың 8 мамырынан бастап күшіне енген.

Қазақстан Республикасындағы инвестициялық қызмет жалпы мемлекеттік және шаруашылық заңдармен, сонымен қатар республикалық және аймақтық денгейлерде арнайы нормативтік актілер жүйесімен реттеледі. Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі, жер, кен, кәсіпорын және кәсіпкерлік қызмет туралы, акционерлік қоғамдар, біріккен кәсіпорындар туралы, банк және банктік қызмет туралы заңдар, салық салу, сыртқы экономикалық қызмет, кендік бақылау және валюталық реттеу, қарыз туралы, арендалық қатынас және сақтандыру туралы заң ережелері, нормативтік актілер және жекешелендіру бағдарламасы және т.б. бірінші топқа жатады.

Екінші топқа заң ережелері мен нормативтік актілер, республикалық ведомствалардың құжаттары жатады, олар капитал құратын және бюджет құратын ақшалай қаражаттар облысында инвестициялық процесті, сонымен қатар қаржылық активтерде орналастырудың салу бөлігін, аймақтық ерекшелікті ескеріммен аймақтағы инвесторлардың мүддесін қорғайтын аймақтық нормативтік актілерді реттейді.

Инвестициялық қызметке әсер ететін бірнеше жағдайлар жалпы сипаттағы халықаралық шарттар мен келісімдермен (мысалы – Еуропалық энергетикалық хартия мен келісім), сонымен бірге халықаралық қаржылық институттармен келісімдер арқылы (мысалы - Әлемдік Банк, Халықаралық Валюталық Қоры, Инвестициялық дауларды шешу халықаралық орталығы, Инвестицияларды сақтандыру бойынша көпжақты агенттігі, Еуропалық қайта құру және даму банкі) реттеледі. [4]

Қазақстан Республикасының инвестициялық заңдылықтың эволюциясы Қазақстан Республикасында инвестицияның түсінігін қалыптастыруға тырысады. Қазақстан Республикасының инвестициялық заңдылығының қалыптасу тарихы осы салада заң актысының қабылдауымен басталды, 1990 жылдың 7-ші желтоқсанында «Қазақ ССР-да инвестиция туралы». Ол инвестицияны қолдаудың құқықтық режимін қалыптастырды. Келесі қадам 1994 жылғы 27 желтоқсанда “Шетел инвестициялар туралы”. Өзінің заңдарына қарай дамуын 1997 жылы 28 ақпанда «Шетел инвестициясын мемлекеттік қолдау туралы» заңында алды. Ал 2015 жылы 29 қазанда Кәсіпкерлік кодексін қабылдау арқылы аталмыш заңдардың күші жойылды. Осылайша Қазақстан қазір халықаралық қауымдастықтың толық мүшесі. Әрине халықаралық қауымдастықта интеграция Қазақстанның заң базасының дамуына әсер етті. Жақсы инвестициялық климат жасау үшін Қазақстан әр түрлі елдермен екіжақты халықаралық келісімге қол қойды.

Жоғарыда аталып өткен Кәсіпкерлік Кодекстің 25-тарауында келесідей мәселелер қарастырылған.

ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ

1-параграф. Инвестициялардың құқықтық режимі

273-бап. Инвестициялық қатынастар

274-бап. Инвестициялар, инвестор, ірі инвестор және инвестициялық қызмет ұғымдары

275-бап. Инвестициялық қызмет объектілері

276-бап. Қазақстан Республикасының аумағында инвесторлардың қызметін құқықтық қорғау кепілдіктері

277-бап. Кірістерді пайдалану кепілдіктері

278-бап. Мемлекеттік органдардың инвесторларға қатысты қызметінің жариялылығы және инвестициялық қызметті жүзеге асыруға байланысты ақпаратқа инвесторлардың қол жеткізуін қамтамасыз ету

279-бап. Мемлекет меншігіне алу және реквизициялау кезіндегі инвесторлар құқықтарының кепілдіктері

280-бап. Инвестор құқықтарының басқа тұлғаға ауысуы

2-параграф. Инвестицияларды мемлекеттік қолдау

281-бап. Инвестицияларды мемлекеттік қолдаудың мақсаты

282-бап. Инвестициялар жөніндегі уәкілетті орган

283-бап. Инвестициялық преференциялар ұғымы және түрлері

284-бап. Инвестициялық жоба

285-бап. Инвестициялық преференцияларды алу тәртібі

286-бап. Инвестициялық преференциялар беру шарттары

287-бап. Кедендік баждар салудан босату

288-бап. Мемлекеттік заттай гранттар

289-бап. Қазақстан Республикасының заңнамасы өзгерген кездегі тұрақтылық кепілдігі

290-бап. Салықтар бойынша преференциялар

291-бап. Инвестициялық субсидия

292-бап. Инвестициялық преференциялар беруге арналған өтінімге қойылатын талаптар

293-бап. Инвестициялық преференциялар беруге арналған өтінімді қарау мерзімдері

294-бап. Инвестициялық келісімшарт жасасу

295-бап. Инвестициялық келісімшартты бұзу жағдайлары

295-1-бап. Арнайы инвестициялық келісімшартты жасасу және бұзу

296-бап. Инвестициялық дауларды шешу [4]

Ерекше назарды халықаралық келісімдердің маңызына, бәрінен бұрын – инвестицияны өзара қорғау шартына мән берген жөн. Өзімізге белгілі, қазіргі жағдайда шетел инвестициясын құқықтық реттеу екінші деңгейде жүзеге асады: ұлттық құқықтық және халықаралық құқықтық. Ұлттық құқықтық реттеудің кемшілігі халықаралық құқықпен жөнделеді. Шетел инвестициясына кепіл ұлттық заң берген кез келген уақытта алынып тасталуы мүмкін. Ал халықаралық заңдар берген кепілдер біржақты тәртіппен алынып тасталмайды. Халықаралық құқықтық реттеу шетел инвестициясын көпжақты және екіжақты келісім негізінде жүзеге асырады. Сонымен қатар халықаралық ұйымдар, мысалы: БҰҰ құқықтық реттеуге үлкен әсерін тигізеді. Халықаралық құқықтық реттеудің бір бөлігін инвестицияны өзара қолдау келісімі құрайды. Екіжақты келісім инвестицияны былай анықтайды:

- жылжитын және жылжымайтын мүлік негізінде меншік;
- компаниядаға пайдық қатысу;
- инвестицияға байланысты экономикалық құндылықтарды құрумен байланысты ақша қаражаттарын талап ету құқығы;
- интеллектуалдық меншікке құқық соның ішінде технология, ноу-хау;
- басқа барлық құқықтар мен заттай құндылық.

Кейбір екіжақты келісімдер инвестицияға коммерциялық қызмет және концессия ұғымын қосады. Әрине, екіжақты келісімнің мәні ондағы кепілдікке байланысы. Осылайша Қазақстан Республикасы қол қойған келісімдерде инвестрларға екі жақты негізгі екі режим беріледі: ең қолайлы жағдай тәртібі немесе ұлттық тәртіп. Инвестор әрбір жағдайда екі режимді таңдауға құқылы. Сондықтан Қазақстан Республикасы инвестиция облысын инвесторлар үшін жалпы ережелер қолданылған, елге байланысты. Жоғарыда барлық айтылған инвестициялық климатты жақсартуға байланысты мемлекеттік саясат мемлекетшілік және халықаралық деңгейде орын алады. [5,256.]

Сонымен, инвесторларды қолдау жөніндегі мемлекеттік шараларға инвестициялық басымдықты жобаға қосымша салықтық жеңілдіктер, атап айтқанда, кедендік баждардан босату, мемлекеттік субсидиялар, инвесторлар үшін «бір терезе» принципі, салық жеңілдіктері және инвестициялық субсидиялар қосымша енгізілуі мүмкін. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының аумағында арнайы экономикалық және индустриалды аймақтар, бизнесті қолдау және инвестицияларды құқықтық қорғау бар.

Кез келген елдің инвестициялық саясаты тұтастай алғанда инвестициялық үдерісті реттейді және бүкіл мемлекеттің және бизнестің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуына жағдай жасайды. Бұл елдің экономикасын көтеруге өз септігін тигізеді. Ал экономиканың дамуы халықтың жағдайының жақсаруының бірден-бір себепшісі. Осы тұста жалпы мемлекет үшін инвестицияның қаншалықты маңызды екенін орта және кіші кәсіпкерлерге қолдау көрсеткені арқылы көре аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Богуславский М.М. Международное частное право: Учебник. 6-е изд., перераб. и доп. - М.: Юристъ, 2010. / 1, с. 657б /.
- 2 Клоцвог Ф.Н., Чернова Л.С. Перспективы изменений региональной структуры инвестиций в России/Ф.Н. Клоцвог, Л.С. Чернова // Проблемы прогнозирования. - 2006. - №5. /2, с. 126./
- 3 Орлова Е.Р. Инвестиции: курс лекций / Е.Р. Орлов. — М.: Омега, 2014./ 3. 191 б./
- 4 ҚР Кәсіпкерлік кодексі 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ.
- 5 Мороз С.П. Актуальные проблемы инвестиционного права: Курс лекций. - Алматы: НИЦ КОУ, 2013. /256.

Резюме

В настоящее время, создание правового государства является целью, поставленной многими государствами на пути к развитию. Правовое государство - это государство с основной целью защиты прав отдельных лиц и всего общества. Здесь главными ценностями являются человек, его жизнь, его права и свобода. В целом, уровень преступности в стране напрямую связано с экономическим благосостоянием населения и уровнем грамотности. В этой связи, важно отметить важность инвестиций, в том числе инвестиций из развитых стран.

Summary

At the present time, the creation of a legal state is a goal set by many states on the path to development. A legal state is a state with the main goal of protecting the rights of individuals and the whole society. The main values are the person, his life, his rights and freedom. In general, the crime rate in the country is directly related to the economic welfare of the

population and the literacy rate. In this regard, it is important to note the importance of investment, including investment from developed countries.

УДК 343, 163 (574)

Рахым А.Т.
Магистрант
Университета им. Сулеймана Демиреля
Научный руководитель:
д.ю.н. профессор Айтхожин К.К.

СКОРРЕКТИРОВАННАЯ СИСТЕМА ПРАВОВЫХ АКТОВ ПРОКУРАТУРЫ

Система правовых актов прокуратуры Республики Казахстан претерпела некоторые изменения в связи с конституционной реформы 2017 года. Как правило, применение того или иного прокурорского акта зависит от характера нарушений законодательства, их причин, последствий и самой цели вынесения такого акта. Меры принудительного исполнения актов прокурора исключены из закона, теперь принудительное исполнение будет осуществляться в судебном порядке.

Ключевые слова: Конституция, прокуратура, акт прокурорского надзора, акт прокурорского реагирования.

Законодателем не установлено точного определения правовым актам прокуратуры. В Законе «О прокуратуре» регламентированы только виды правовых актов прокуратуры, их назначение и порядок вынесения. Однако учеными даются свои определения правовым актам прокуратуры. Одним из наиболее обширных и удачных определений можно выделить определение Журсимбаева С.К.: «акты прокурорского реагирования представляют собой предусмотренные Законом «О прокуратуре» формы реализации полномочий прокурора по устранению нарушений закона, пресечению правонарушений, восстановлению законности, ликвидации вызванных нарушениями Закона негативных последствий» [1, с.53-54].

В соответствии со ст. 23 Закона РК «О прокуратуре» систему правовых актов прокуратуры составляют акты:

- прокурорского надзора: протест, санкция, указание, представление, постановление;
- прокурорского реагирования: ходатайство, заявление, обращение, разъяснение закона;
- регулирующие вопросы организации и деятельности прокуратуры: приказы, распоряжения, положения, инструкции, регламенты и другие [2].

Ранее система правовых актов имела только два вида: акты прокурорского надзора и акты, регулирующие вопросы организации и деятельности прокуратуры. Данная система претерпела изменения с принятием нового Закона РК «О прокуратуре» от 30 июня 2017 г. Законом исключены такие акты прокурора как: предписание и предостережение. Появился новый акт прокурора – ходатайство. Некоторые акты

выделены в новый вид - акты прокурорского реагирования, таким образом, была скорректирована данная система правовых актов прокурора.

Пунктом 2 ст.23 Закона РК «О прокуратуре» установлено: акты прокурорского надзора, внесенные на основании, в порядке и пределах, установленных законом, обязательны для рассмотрения органами, организациями и должностными лицами, которым они адресованы. Нерассмотрение актов прокурорского надзора влечет ответственность, установленную законом [2].

Как утверждают прокуроры, акты надзора являются обязательными для исполнения, а акты реагирования носят рекомендательный характер. Актами реагирования прокурор лишь выражает свою позицию по тому или иному вопросу [3, с.4]. Вместе с тем полагаем не совсем правильным, что обязательным для рассмотрения являются только акты прокурорского надзора. Исходя из статуса и функций прокуратуры, любые акты, в том числе акты прокурорского реагирования должны быть рассмотрены. Они не должны иметь только рекомендательного характера. По этому вопросу нами предлагается включение в п.2 ст.23 Закона «О прокуратуре» - акты прокурорского реагирования в число обязательных для рассмотрения органами, организациями и должностными лицами, которым они адресованы.

Акты, выносимые и принимаемые прокурорами, как известно должны состоять из трех частей: вводной, описательно-мотивировочной и заключительной части. В вводной части указывается: фамилия, инициалы и должность лица или наименование органа, которому адресуется акт; дата акта, его регистрационный номер; вопрос, по которому он вносится; наименование акта. В описательно-мотивировочной части указывается: кем, и какие нормы законодательства нарушены, в чем состоит нарушение. В заключительной части указывается: что необходимо предпринять для устранения нарушения закона; требование о прекращении незаконных действий должностного лица; принять меры по восстановлению нарушенного права; сроки рассмотрения; о необходимости уведомления о результатах исполнения; об установленной законом ответственности за не рассмотрение и т.д.

Протест – акт, который прокурор приносит на противоречащие Конституции, законам, актам Президента Республики и ратифицированным международным договорам нормативные и иные правовые акты, и действия (бездействия) государственных органов и должностных лиц, требуя отмены незаконного акта либо приведения его в соответствие с вышеуказанными актами.

Важно отметить, что одним из новшеств в законодательстве является то, что теперь не все акты подлежат опротестованию. Так, опротестованию не подлежат следующие акты: законодательные акты; акты Президента Республики Казахстан; акты Администрации Президента Республики; акты Конституционного Совета; нормативные постановления Верховного Суда; акты Высшего Судебного Совета; акты Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета (по итогам проведенных проверок); нормативные акты технического характера.

Также существенно были ограничены полномочия прокурора. Учитывая статус прокуратуры, такое ограничение может повлиять на ее репутацию. Но возможно это было сделано из-за того, что эти акты выносятся высшим звеном по важным сферам государственной деятельности. Прежде чем вынести такие акты, они тщательно перепроверяются, учитываются мнения ученых и практиков. Тем самым они направлены на защиту прав и свобод человека и гражданина, законных интересов общества и государства и не могут противоречить Конституции. То есть отпадает необходимость в их опротестовании.

В соответствии с п.7 ст.1 Закона РК «О правовых актах» под законодательным актом подразумевается – закон, вносящий изменения и дополнения в Конституцию Республики Казахстан, конституционный закон, кодекс, консолидированный закон, закон, постановление Парламента Республики Казахстан, постановления Сената и Мажилиса Парламента [4]. В целях усиления законности и правопорядка полагаем: прокурор должен иметь полномочия по опротестованию соответствующего пункта, части либо статьи кодекса или закона, но не целого акта.

Протест приносится в орган или должностному лицу, принявшему незаконный или необоснованный акт, решение. Прокурор также вправе принести протест в орган или должностному лицу, чьи действия были незаконными или за бездействие. В зависимости от конкретных обстоятельств, а также в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения требований, предписанных протестом, прокурор, вправе принести протест в вышестоящий орган либо вышестоящему должностному лицу. Протест прокурора должен быть рассмотрен в течении десяти календарных дней. В случае необходимости подготовки и принятия решения, прокурор вправе установить срок более десяти календарных дней.

Генеральный Прокурор, его заместители, областные и приравненные к ним прокуратуры вправе приостановить исполнение опротестованного правового акта либо действия, если их исполнение привело либо может привести к необратимым последствиям для жизни и здоровья людей либо для безопасности страны. Прокурор вправе опротестовать судебные акты, вступившие в законную силу.

Представление – акт прокурорского надзора об устранении нарушений законности; об устранении причин и условий, способствующих совершению правонарушений; по вопросам лишения неприкосновенности лиц, обладающих этим правом в соответствии с Конституцией Республики. Прокурор вносит представление в пределах его компетенции. Представление подлежит рассмотрению органом или должностным лицом в течении тридцати календарных дней, с обязательным принятием мер по устранению нарушений законности, а также причин и условий, способствующих им. Прокурор вправе участвовать при рассмотрении представления. Прокурор должен быть уведомлен о времени и месте рассмотрения представления. Орган или должностное лицо, рассмотревшее представление, должны сообщить о результатах рассмотрения представления и принятых мерах.

Правовой акт «Предписание» также вносился прокурором в целях устранения нарушения закона, т.е. данный акт дублировал акт «Представление». Следует полагать поэтому «Предписание» было исключено из закона.

Ходатайство – новый акт прокурорского реагирования. Согласно уголовно-процессуальному, гражданско-процессуальному законодательству и законодательству об административных правонарушениях, прокурор вправе принести ходатайство о пересмотре не вступивших в законную силу судебных актов, по которым прокурор раньше мог внести протест. Данное новшество возможно появилось в целях уравнивания полномочий прокурора и адвоката.

Заявление – иск прокурора который может быть подан в суд, в целях восстановления нарушенных прав и защиты интересов граждан, общества и государства.

Прокурор вправе обратиться с иском, заявлением в суд для восстановления нарушенных прав и защиты интересов: лиц, которые в силу физических, психических и иных обстоятельств не могут самостоятельно осуществлять их защиту; неограниченного круга лиц; лиц, общества и государства, если это необходимо для

предотвращения необратимых последствий для жизни, здоровья людей либо безопасности Республики [5].

Более широкое толкование данной категории лиц дается в специальной инструкции, так к лицам, которые в силу физических, психических и иных обстоятельств не могут самостоятельно осуществлять защиту своих прав, свобод и законных интересов относятся:

- дети-сироты и дети, оставшиеся без попечения родителей, дети с ограниченными возможностями, а также дети, находящиеся в специальных организациях образования, организациях образования с особым режимом содержания, центрах адаптации несовершеннолетних;

- лица, признанные вступившим в законную силу решением суда недееспособными или ограниченно дееспособными;

- иные лица, не способные самостоятельно осуществлять защиту своих прав, свобод и законных интересов.

Под неограниченным кругом лиц понимается индивидуально неопределенный круг лиц в правоотношениях, связанных с гарантированными государством Республики Казахстан правами, свободами и законными интересами. Под необратимыми последствиями для жизни, здоровья людей либо безопасности Республики Казахстан понимается нарушения законности, неустранение которых может причинить вред здоровью и жизни человека и гражданина или повлечь угрозу национальной безопасности [6].

Однако под иными лицами неизвестно, что подразумевает закон, возникает вопрос: возможно ли к ним отнести малоимущие семьи. Думается, будет справедливо, если лица юридически неграмотны и из малоимущей семьи будут относиться к данной категории лиц, т.к. они действительно неспособны самостоятельно осуществлять защиту своих прав законных интересов.

В данном случае, исковое заявление может быть подано прокурором в суд независимо от просьбы и заявления заинтересованного лица. В случаях, когда истец не поддерживает требования, заявленного прокурором, тогда суд оставляет исковое заявление без рассмотрения, если не затрагиваются права, свободы и законные интересы третьих лиц.

Прокурор пользуется всеми процессуальными правами, и несет обязанности истца, кроме права на заключение мирового соглашения, соглашение об урегулировании спора в порядке медиации и партисипативной процедуры. В случае отказа прокурора от исковых требований, предъявленных в защиту интересов другого лица, это лицо имеет права самостоятельно требовать рассмотрения дела по существу.

Меры принудительного исполнения актов прокурора исключены из закона, теперь принудительное исполнение будет осуществляться в судебном порядке. В соответствии с п. 2 ст. 30 Закона РК «О прокуратуре»: при отклонении актов прокурорского надзора либо оставлении их без рассмотрения прокурор обращается с заявлением в суд о признании актов, решений и действий (бездействия) органов и должностных лиц незаконными [2]. Учитывая важность и значение правовых актов прокуратуры в деле укрепления законности, пресечения и предупреждения правонарушений, полагаем целесообразным дополнить данный пункт актами прокурорского реагирования.

В соответствии с ч.3 ст. 148 ГПК РК в исковом заявлении, предъявляемом прокурором в государственных или общественных интересах, должны содержаться обоснование того, в чем заключается государственный или общественный интерес, какие законные интересы нарушены, а также ссылка на закон, который подлежит

применению. В случае обращения прокурора в интересах физического либо юридического лица в исковом заявлении должно содержаться обоснование причин невозможности предъявления иска самим физическим либо юридическим лицом. К исковому заявлению должен быть приложен документ, подтверждающий согласие физического либо юридического лица или его законного представителя на обращение прокурора с иском в суд, кроме случаев подачи иска в интересах недееспособного лица [5].

Также было изменено содержание акта прокурора, как **разъяснения закона**. Раньше данным актом прокурор разъяснял содержание законодательного акта в случае незнания или неправильного понимания акта физическими либо юридическими лицами, которые могли повлечь нарушения актов либо прав и свобод гражданина или неограниченного круга лиц. По новому законодательству прокурор в целях обеспечения общественной безопасности, предупреждения правонарушений или при наличии сведений о готовящихся противоправных деяниях в письменной и (или) устной форме разъясняет физическим лицам и представителям юридических лиц о недопустимости нарушений законности и об установленной законом ответственности. В прежнем Законе РК «О прокуратуре» 1995 г., в тех же целях вносился правовой акт «Предостережение». Как видно, «предостережение» и «разъяснение закона» носили единую цель - предостеречь, не допустить нарушение закона. Возможно во избежание дублирования данных актов, «предостережение» было исключено из закона.

Список литературы:

1. Журсимбаев С.К. Прокурорский надзор в Республики Казахстан. – Алматы, 2010. – 359 с.
2. Закон Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 81-VI «О прокуратуре» // Интернет ресурс: Параграф.
3. Ахметжанов М. Законодательные новеллы в сфере прокурорской деятельности. // Заң және заман. - №8, - 2017. – С.2-5.
4. Закон Республики Казахстан от 6 апреля 2016 года № 480-V «О правовых актах» // Интернет ресурс: Параграф.
5. Гражданско-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года // Интернет ресурс: Параграф.
6. Приказ Генерального Прокурора РК от 02 мая 2018 года № 60 «Об утверждении Инструкции по организации надзора за законностью деятельности государственных, местных по организации надзора за законностью деятельности государственных, местных представительных и исполнительных органов, органов местного самоуправления и их должностных лиц, иных организаций независимо от формы собственности, а также принимаемых ими актов и решений, судебных актов, вступивших в законную силу, исполнительного производства, представительства интересов государства в суде по гражданским и административным делам» // Интернет ресурс: Параграф.

Түйіндеме

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының құқықтық актілер жүйесі 2017 жылғы конституциялық реформа бойынша бірқатар өзгерістерге ұшырады. Әдетте, прокурорлық актіні қолдану заңның бұзылу сипатына, олардың себептеріне, салдарларына және осындай актіні шығару мақсатына байланысты. Прокурордың

актілерін мәжбүрлеп орындау шаралары заңнан алынып тасталды, енді мәжбүрлеп орындау сот тәртібімен жүзеге асырылады.

Summary

The system of legal acts of the Office of the Public Prosecutor of the Republic of Kazakhstan has undergone some changes in connection with the 2017 Constitutional reform. As a rule, the application of a prosecutor's act depends on the nature of violations of the law, their causes, consequences and the very purpose of issuing such an act. Measures of compulsory execution of acts of the prosecutor are excluded from the law, now compulsory execution will be carried out in a judicial order.

УДК:342.9(100)

Таужанов Е.
магистрант 2 курса
Академии правоохранительных
органов при ГП РК

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВАХ ЗАРУБЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВ

В представленной статье автор проводит сравнительный анализ ряда законодательных норм административного права зарубежных стран и Республики Казахстан, касающихся административной ответственности.

Ключевые слова: административное законодательство, административная ответственность, анализ норм административного права зарубежных стран

Институт административной ответственности уже достаточно долгое время существует в целом ряде зарубежных государств.

В данной статье, используя метод сравнения как логического приема, попытаемся разглядеть и исследовать административную ответственность в зарубежных странах, понять, какие имеются сходные признаки или различия.

Сравнительный метод является механизмом для раскрытия сущности административной ответственности, имеющих место в механизме административного регулирования другого государства. Это предоставляет возможность поднять на поверхность преимущества других стран и рассмотреть методы для переноса этих преимуществ на отечественную почву. Сравнительное изучение правовых институтов не только ведет к более ясному пониманию индивидуальных особенностей каждой отдельной правовой системы, а также возможность делать собственные анализы, обобщения и выводы, без которых не возможно двигаться вперед.

Следует сказать, что в казахстанской научной литературе недостаточно изучены проблемы административной ответственности в зарубежных государствах. Из этого следует, что есть смысл обратиться к характеристике административной ответственности, которые существуют в ряде зарубежных государств.

Во многих европейских государствах уже достаточно давно приняты и действуют законодательные и иные нормативные правовые акты, регулирующие важные проблемы административной ответственности.

Так, в России административная ответственность вводится за административный правонарушение, за деяние противозаконное, виновное действие, которое посягает на государственный или общественный строй, собственность, права и свободы физических лиц, определенный порядок управления. Это, влечет административную ответственность вне зависимости от должностного положения и подчиненности субъекта права[1].

К административной ответственности может привлечь уполномоченный на то государством орган: административная комиссия, органы ГИБДД, таможенная, пограничная службы, санитарная инспекция и т. д [2].

Это привело к тому, что стало преобладать мнение уничтожения социалистической страны и убывания административных, принудительных способов действия на преступников, надобности перейти к не насильственному осуществлению собственных обязанностей перед социальным обществом, увеличения нравственных стимулов[3, с.7].

С начала 90-х гг. совместно с снижением части государственного имущества и получением одинаковых частных и муниципальных типов имущества выражается свойственным для возрождения административной ответственности юридических лиц [4, с.47].

Правоприменительная практика определяет, на низкую результативность административной ответственности действуют:

- неоперативность дел об административных правонарушениях (более трети таких дел оканчиваются со срывом определенного в КоАП срока);
- отсутствие воспитательного характера административных дел и самой процедуры наложения административных взысканий (здесь местом для рассмотрения административных дел является, место их совершения, а не место жительства или работы правонарушителя);
- отсутствие авторитета уполномоченных органов (уклонении от исполнения) [5, с.3].

При установлении результативности привлечения к административной ответственности разумно выяснять два имеющих вопроса:

1. уровень действительной реализации ответственности;
2. модифицированию числа правонарушений.

При применении превентивных мер зримо отражается морально этическая черта, и наличие не без причин устанавливать проблемы ужесточения социальной и законодательной охраны сотрудников контролирующих органов. Разрешение данных проблем будут способствовать увеличению действенности административной ответственности [6, с.58-61].

Предполагается, что вопросы входящие в понятие административной ответственности содержат в себе нарушение установленных нормами права положений. Не менее существенно осознать, как она принимается самим обществом, какие показатели устанавливают его поведение, по какой причине состав положений порождает, внимание в законопослушании или наоборот, ее неприятию.

Административная ответственность **в Беларуси** это вид ответственности, которая проявляется в применении уполномоченными госорганами и должностными лицами

назначенных административных мер к лицам, содейшим административные правонарушения.

Административная ответственность охватывает главные принципы целостного определения ответственности: социальное или государственное неодобрение противоправного поведения правонарушителя, проявляющееся в негативных результатах.

Наряду с этим, административная ответственность это составляющая административного принуждения и располагает одинаковыми свойствами [7, с.371].

Административная ответственность располагает некими свойствами [8]:

- ей принадлежит своя правовая база;
- основание - административное правонарушение;
- носят менее негативные последствия, чем преступления;
- привлечь могут согласно с действующим законом, подзаконными актами, или их положениями.

Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях - главный источник законодательства.

Важнейшими принципами определены: законность, ответственность за вину, индивидуализация ответственности, гуманизм, неотвратимость, целесообразность, гласность ответственности [9, с.315].

Административная ответственность включает в себя материальные и процессуальные нормы. Находясь межсобой объединенными, представляют из себя непростой, неделимый институт административного права в целом [10, с.98]

В Турции к административной ответственности граждане за привлекаются судом, либо администрацией.

Административное законодательство Турции было заимствовано из французского административного законодательства, а начала уголовного права Турции переняты из Итальянского уголовного права [11, с.142].

Касательно административных штрафов в Турции имеются определенные особенности. В Турции административные штрафы это итог ограниченно односторонне принятого авторитарного постановления администрации. Это возможность использовать санкции касательно граждан, нарушающих общественный порядок. Кроме этого, эти административные меры применяются в основном: в области трудовых отношений, экологических, земельных правоотношений, в сфере строительства, дисциплинарных правоотношений и т.д.

Мотив для использования административных мер это не только охрана социальных заинтересованностей, также и предохранение от мелких нарушений в области охраны общественного порядка. Следует отметить, что их направление это (как и в ст. 23 КоАП) превентивные меры. Но важнейший мотив административных взысканий Турции, декларируется как предостережение для последующих правонарушений.

Главный изъян административного права Турции на сегодняшний день это не имение целостного нормативного акта, регулирующего вопросы административной ответственности. Административные правовые акты регламентируются отдельными статьями Конституции Турции и иными законами. Примерно 150 разных актов охватывают разные административные санкции.

Проблемы административной ответственности животрепещущи зарубежных стран, поскольку она это эффективный рычаг государственного управления.

Во Франции административная ответственность существует в виде ответственности, в их числе публичных служащих. Ответственность данной категории

лиц условно соединена с договорами и порождается: во-первых, несоблюдением обязанностей, следующих из контрактов; во-вторых, убытком, который был причинен вне контрактных обязательств.

В этой связи интересен опыт определения основ административной ответственности во Франции по примеру дела Бланко (наезд вагонеткой на девушку на территории табачной фабрики Жиронды). Постановление по данному делу имело оснополагающее значение в закреплении внедоговорной ответственности публичных лиц, а также независимости регулирующих эту сферу положений касательно гражданского законодательства и его нормам о гражданской ответственности частных лиц. Самостоятельность свойств, которые регулируют данную сферу норм устанавливают две характеристики: если в нормативных актах не указано другое, внедоговорная ответственность публичных лиц регулируется административным правом, использующим запросы деятельности и проверки над следованием частных прав, когда рассматриваемые положения выделяются судьей; если, регулирования дискуссии о внедоговорной ответственности публичного лица административным законодательством, разбирать иск об ответственности вправе административный судья [12, с.95-96]. Оригинальность административной ответственности Франции это неоднозначность толкования вины как нужной составной части ответственности [13, с.101]

Административная ответственность согласно законам Китайской народной республики (далее - Китай) в данное время в состоянии становления и формирования. Имеющиеся в Китае в настоящее время отношения, являющиеся целью для упорядочивания положениями административного права, неизменно подвергаются существенным трансформациям по мере того, как модель "социализма с китайской спецификой" формируется в сторону урезания среды прямого государственного вторжения, понижение уровня его централизации. В этой связи все имеющиеся теоретические проблемы, относящиеся предоставленного института, не приобрели одного теоретического согласования [14, с.18].

Разработка и введение административного кодекса в Китае началась в 1986 году. Однако, нескончаемые дискуссии относительно подготовленности китайских граждан к предстоящим трансформациям повергли к отречению от его введения в действие на периоде реформирования административного законодательства. В той связи, как и в гражданском законодательстве Китая, в административном законодательстве не имеется одного кодифицированного акта законотворчества, принятого и ипользуемого в законодательствах большинства стран мира.

Позднее, в 1990 году в Китае введен в действие, Административно-процессуальный кодекс. Китайские ученые, изучающие теорию в сфере административной ответственности, определяют такое понятие административной ответственности как "юридические последствия, которые согласно с нормами права предусмотрены возлагаться на лицо в связи с нарушениями административного закона" [15].

Законодатель Китая, как и казахстанский, не установил в кодифицированном положении закона дефиницию понятия административной ответственности. В китайском норме права установлена следующая диспозиция: "В отношении правонарушителей, совершивших незначительные преступления и к которым нет необходимости применять уголовную ответственность, возможно не применять уголовные наказания; с учетом конкретных обстоятельств дела, данным субъектам может быть вынесено общественное порицание, или они могут быть обязаны

письменно раскаяться, принести извинения, возместить ущерб или компетентные органы могут наложить на них административное наказание" [16].

Это положение устанавливает, что законы Китая рассматривают возможность сменить уголовное наказание административным. Следует сказать, что рассматриваемое положение дает обширный потенциал злоупотребить при использовании данного положения. Одновременно, это есть характерная особенность по сопоставлению понятия административной ответственности Китая и Казахстана.

Физическое лицо как субъект административной ответственности признается должностное лицо, чиновник, государственный служащий [17].

Рассматривая имеющиеся проблемы касательно института административной ответственности необходимо отметить о вопросах выявления нарушений.

В настоящее время в Китае разработана и внедрена целая сеть, наблюдающая за общественным порядком в стране и состоящая из 170 миллионов видеокамер наблюдения.

В Гонконге, которая является территориальной единицей Китая владельцы банковских карт неукоснительно обязаны сканировать свое лицо на камеры банкоматов перед тем как снять денежные средства с карточки. Эти новшества сейчас внедряются и в остальных регионах Китая. Китайские власти предполагают, что сканирование лица не достаточно, поскольку человек может передвигаться к примеру по направлению к камере видеонаблюдения спиной или спрятать свое лицо. В этой связи на помощь должна прийти технология по распознаванию лиц по их походке.

Компания занимающаяся разработкой данной системы указывает, что технология может распознать определенного гражданина с расстояния нескольких десятков метров и даже если закрыто все лицо. Поскольку анализ походки человека невозможно обмануть даже если человек начнет хромать или идти искажая шаги. Эта система предполагает анализ всех особенностей тела.

Данное программное обеспечение способно извлекать силуэт определенного лица из видеозаписи и далее определить посредством компьютера модели его ходьбы. Далее, компьютерная система начинает анализировать движения заданного силуэта.

В Китае в настоящее время достигли 94% точности распознавания людей и уже очень сложно спрятаться от наблюдения, поскольку распознавание идет если не по лицу то по походке.

Помимо Китая такими системами работают США, Британия, и Япония.

Подводя итог вышесказанному, определено совершенствование административного законодательства является одной из составляющих правового реформирования государства. Анализ международного опыта показывает, что новшества, применяемые ими призваны способствовать укреплению законности, оперативной выявляемости и раскрываемости административных правонарушений.

До настоящего времени остается актуальным вопрос установления в кодифицированном акте дефиниции административной ответственности.

Резюмируя весь перечисленный опыт зарубежных стран полагаем, что необходимо углубленно изучать практику и других стран, не ограничиваясь отдельно взятым государством. Один из примеров - Китай, где за общественным порядком наблюдает более 170 миллионов видеокамер, идентифицирующих лицо анализируя походку, движения силуэта.

Это способствует выработке собственной системы административной ответственности, включающей в себя выявление, фиксацию и привлечение к ответственности, соответствующей современным реалиям.

Список литературы:

- 1 Венгеров А.Б. Теория государства и права. С. 546
- 2 Черданцев А.Ф. Теория государства и права. С. 317
- 3 Демин А. А. Понятие административного процесса и кодификация административно-процессуального законодательства Российской Федерации. //Государство и право. - 2000. - № 11. - С.7
- 4 Габричидзе Б.Н., Чернявский А.Г. Курс административного права Российской Федерации. В трех частях: Учебник для вузов. М., 2003. С. 47.
- 5 Овсянко Д.М. Административное право. М., 1995. С. 3.
- 6 Боголюбов С.А. Правоведение. С. 58-61
- 7 Козлов Ю.М., Овсянко Д.М., Л.Л Попов. Административное право. – М., 2005. – 371с.
- 8 Административное право: Учебник / Под ред. Л.Л. Попова. М., 2002. С.
- 9 Хропанюк В.Н. Теория государства и права. – М.:ОМЕГА-Л, 2008. – 384с. (С.315)
- 10 Гойман В.И, Радько Т.Н. Право в системе нормативного регулирования. – М.: Юрист. – 1994. – С.98
- 11 Д. Осборн и П. Пластик. Управление без бюрократов: Пять стратегий обновления государства.- М., 2001, С.142
- 12 Общие сведения об административном праве Франции (второе издание) // Российско-французская серия "Информационные и учебные материалы". 1993. № 9. С. 95-96.
- 13 Общие сведения об административном праве Франции (второе издание) // Российско-французская серия "Информационные и учебные материалы". 1993. № 9. С. 101.
- 14 Административное судопроизводство: проблемы и перспективы развития. 9-10 июня 2005г. //Международная научно-практическая конференция. - Астана, 2005. - С.18
- 15 Агапов А.Б. Административная ответственность: Учебник. М.: Эксмо, 2007.
- 16 ст. 37 УК КНР
- 17 ст. 4 закона КНР "О государственных служащих"

Түйіндеме

Ұсынылған мақалада автор бірқатар шет елдердің және Қазақстан Республикасындағы әкімшілік жауапкершілікке қатысты әкімшілік құқық заңнамалық нормаларына салыстырмалы талдау жүргізеді.

Summary

In the presented article, the author conducts a comparative analysis of a number of legislative norms of administrative law of foreign countries and the Republic of Kazakhstan concerning administrative responsibility.

Сейдулла Н.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының магистрі
Ғылыми жетекші:
з.ғ.д., проф. Айтхожин К.К.

ТІКЕЛЕЙ ДЕМОКРАТИЯ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Мақалада тікелей демократия институттарының қоғамды демократияландыруға және мемлекеттің ең қымбат қазынасы ретіндегі адам құқықтары мен бостандықтарының жүзеге асырылуна қосатын маңыздылығы қарастырылады.

Кілт сөз: Халық, демократия, конституция, сайлау, референдум, билік, құқық.

Демократияны – халық билігі дейміз. Демек оның бірінші баспалдағы, бастауы – сайлау мен референдум болып табылады. Себебі бір мемлекеттік билік басында бүкіл халық отыра алмайды, сондықтан халық өз билігін өздерінің сайлаған өкілдері арқылы билік етеді – бұл аксиома. Ал сайлауға түсіп сайлану үшін немесе сайлау үшін адамның еркіндігі мен бостандығының болуы шартты. Яғни, айтқанда демократиялық мемлекетте адам құқықтары кең өріс алады. Осы екі мәселе бірінші тарауда нақты жазылып оның мазмұны мен сипатына үңіле түскен.

Ата заңымызда көрсетілгендей: «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары». Сондай-ақ, «Мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы - халық. Халық билікті тікелей республикалық референдум және еркін сайлау арқылы жүзеге асырады, сондай-ақ өз билігін жүзеге асыруды мемлекеттік органдарға береді» [1].

Демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет құрып жатқандар үшін адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары жоғары күнделік болып табылады. Саяси ой әлемінде демократия өзіндік күнделік ретінде, аса маңызды жалпы адамзаттың құндылықтары мемлекеттік құрылысқа нақты сіңіру көрінісі ретінде қарастырылады. Оған – адамның өзі – оның өмір, құқықтары мен бостандықтары жатады. Оларды жоғары құндылық деп тану мемлекеттің адамға қамқорлық, оған материалдық игілік жасаудан артық міндет жоқ екендігін білдіреді. Мемлекет адамның қалыпты тіршілік ете алуы үшін өзіне қатысты барлық жағдайларды жасауға міндетті. Мемлекет адам өмірін, оған өзінің де заңсыз әрекеттерден қорғауына мүмкіндік бере отырып құқық қайшы сұғушылықтан қорғауға міндетті. Конституция да бектілген, ағымдағы заңдарда нақтылаған адам құқықтары мен бостандықтары мемлекеттің оларды бірінші кезекте іске асыруға жан-жақты көмек көрсетуі қажеттігін білдіреді.

Демократия –(demos – халық, krates – билік жүргізу) грек тілінде «халық билігі» деген ұғымды білдіреді. Қазіргі кезеңде бұл сөздің мағынасы өте кең, мемлекеттің түрі және саяси жүйесі де халық билігіне азаматтардың жеке басының еркіндігіне қатысты тағы басқа мәселелердің барлығы осы ұғымның аясына кіреді.

Демократияны- азаматтардың бәрінің де көңілінен шығатын өмір бойы асыл мұрат деп түсінбеуіміз керек. Демократияның артықшылығы да осында, ол өзінің

кемшіліктерін әлі де шешімдерін таба алмай жатқан мәселерін бар екендігін ешқашан жасырмайды. Сол бір қиын түйіндерді қоғамның барлық мүшелері бірлесе отырып шешуге мүмкіндік туғызады. Сондықтан да, Демократияны «Құран сөзі» деп қабылдайтындар қателеседі.

Шынында да демократияны талай тәжірибелерді алдарымызға жайып беретін тарих беттерінде бүгінге дейін демократиядан артық, одан қолайлы ешқандай жүйе жоқ. Демократияның заңдары догма емес, ол кез келген өзгеріске дайын және қоғам мен бірге жетіліп, дамып отырады.

Демократиялық басқару жүйесінің ең негізгі және тиесілі жол болып отырғанының себебі неде? Себебі, біреу-ақ: демократиялық қоғам орнаған жерде азаматтар өзін-өзі басқаруды жүзеге асыра алады, азаматтардан –ұлттар, ұлттардан –халық, халықтан келіп қоғамдық қатынастар туындайды. Олар біріне-бірі тәуелді немесе билік иелеріне бағынышты болмайды. АҚШ Президенті Аврам Линкольн «Демократия – халық үшін, халық арқылы жүргізілетін халықтың билігі, - деген сөзді бекер айтпаса керек. Бұл әрине демократияға берілген анықтамалардың ішінде кеңірек талдайтын болсақ екі сұрақтың туындайтыны ынық.

Халық билігі халықтың өздері шығарып өздері бекіткен заңдар арқылы ғана жүзеге асады. Көп жағдайда демократия ұғымы бостындық, «Еркіндік» сөздерімен қатар қолдауында болады [2]. Мағыналары жақын болғанымен бұл сөздер бір ұғымды білдірмейді. Әрине, демократия еркіндіктің негізінде өмір сүреді, бірақ оның жүзеге асуының басты шарты сол қоғамдағы заңдардың жиынтығы болып табылады. Демократиялық қоғам – мемлекеттік заңдары мойындайтын азаматтардың қоғамы. Қысқасы – демократия еркіндіктің заңмен берілетін (немесе шектелетін) көрнісі.

Адам құқығына қатысты барлық мәселелерге шексіз еркіндік беріледі, әңгіме оны реттей отырып, белгілі бір тәртіпке салуда. Тәртіп өзі тек заң арқылы жүзеге асад-бұл демократиялық қоғамның бір белгісі. Адамзат барлық қоғамды, тарихтың әр кезендерінде Еркіндік пен теңдікке ұмтылған, сол үшін талай жандар өз өмірлерін құрбан қылған. Алайда өкінішке орай, көп жағдайда теңдік пен еркіндікті жариялай отырып, күнділікті өмірде осылардың әрқашан бұзылып отырғанын көреміз. Біздің Конституциямызда осылардың толық бар болғанымен өмірде, қоғамда кркініс таппаған, бұның өзі нақты іс жүзінде атқарылмай Ата заңға қайшы келетіні мәлім.

Сонымен, халықтың мемлекеттік билікті жүргізуге қатысу керектігі, құқық, теңдік, еркіндік жөнінде жазылады. Осы қағидалардың төрт құбылысы түгел кезінде әділдік болады. Ал, әділдік болған жерде заңда, тәртіпте сақталады. Бұл өркениетке жетудің алғы шарты. Бұл әділдіктің демократиялықтүсінігі осылай. Ол, өкінішке орай басқа да арман аңсалары сияқт, сияқты бірден толық орындала бермейді [3].

Демократияның орнығуы үшін, саяси экономикалық, құқықтық, мәдени, идеологиялық жүйесі болуы шарт. Оның маңызды кепілдігіне әр- түрлі демократиялық елдерде қалыптасып жатқан жатқан азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекеттер жатады. Сонымен демократия деп халық билігі, теңдік, құқық, әділдік, еркіндік қағидасына негізделген мемлекеттік құрылысты айтамыз. Халықтың билігі ретінде демократия көбіне қиялдағы арман аңсарды білдіреді. Кейбіреулер оған жақындайды, кейбіреулерге көкжиелікте көрініп тұрғандайкөрінеді. Біреулерге оған жетуге оңайырақ, кейбіреулерге қиынға түсуде. Дегенмен ол шандық, өмірдегі бағдар, нысана, қоғамның саяси дамуының мақсаты. Ағылшынның көп жылдар премьер-министр болған Уйнстон Черчилдің айытуы бойынша демократияның көп кемшіліктері бар, бірақ оның ең құндылығы сонда бұған артықты бүгінге дейін ешкім ойлап тапқан жоқ.

Оған ең алдымен Дж Локк пен Ш.А.Монтескье атап көрсеткен биліктің тармақтану теориясы кіреді. АҚШ Конституциясы авторларының бірі. Дж.Мэдиссон 1751-1836 мынадай идеяны ұсында; қоғамда өзіндік мүдделері бар әртүрлі топтар болған сайын, олардың ішіндегі бір топ басымдық ету қауіпі азаяды да, басқа топтар сенімді қорғалуына кепілдік көбейеді [4].

Қазақстан өзінің тәуелсіздігін жариялап, демократиялық қоғам құруға бел байлаған күннен бастап, міндеті күн тәртібінде тұрады. Халықтың, биліктің, азаматтық қоғамның алғашқы баспалдағы болып табылатын жергілікті өзін - өзі басқару жүйесінің соңғы Конституциядан орын алудың өзі осының айғағы.

Тікелей демократия институттарының ішіндегі ең бастысы-сайлау, ол мемлекет ісін басқаруға азаматтардың кең көлемде қатыса алатын формасы.

Сайлау арқылы мемлекет органдары, жергілікті өзін-өзі басқару органдары қалыптастырылады және олардың құрамы анықталады.

Демек, сайлау арқылы азаматтар өз сенімді өкілдерін мемлекеттік органдарға сайлай отырып билікке қатысу мүмкіндіктерін жасай алады.

Сонымен сайлау дегеніміз- мемлекеттік билікті құрудың демократиялық жолы болып табылатын конституциялық құқықтық институттардың бірі болып табылады. Яғни халық билігінің тікелей көрінісі.

Қазақстан Республикасының сайлау туралы конституциялық заңында көрсетілгендей, сайлау-бұл бір мандатты алу үшін бірнеше кандидаттардың бәсекелестігі, мемлекеттік органдарды құру және лауазымды тұлғаларға өкілеттіктер беру процедурасы [5].

Заң әдебиеттерінде сайлау құқығына берілетін түсініктерді талдай келе сайлау құқығының түсінігіне төмендегідей анықтама беруге болады. Сайлау құқығы - азаматтардың сайлау және сайлануға байланысты конституциялық құқықтарын жүзеге асыру кезінде пайда болған қоғамдық қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығынан тұратын конституциялық құқықтың негізгі институты болып табылады.

Құқықтанушы-ғалымдар, субъективтік сайлау құқығы - азаматтардың нақты сайлауға қатысуы, сайлау және сайлану құқықтары дейді. Сонымен қатар субъективтік құқықты екіге бөледі: белсенді және бәсең субъективтік сайлау құқығы.

Қазақстандық демократияның ажырамас конституциялық институты, сонымен бірге мемлекеттік жоғары лауазымды адамның (Президенттің) орнын алмастыру мен өкілдік органдарды (Парламентті, мәслихаттарды және жергілікті өзін-өзі басқару органдарын) құру тәсілі – ерікті сайлау.

Ерікті сайлау үшін негізгі үш жағдай сақталуы тиіс. Біріншіден, баламалы ұйғарындылық, (альтернативтік), сайлаушының бірнеше кандидаттың біреуін ұйғару мүмкіндігін; екіншіден сайлау науқанының барлық сатысындағы қоғамдық бақылау үшіншіден, сайлаушылардың өз еркімен дауыс беруі.

бар азаматтың міндетті түрде белсенді сайлау құқығы болуы керек.

«Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» конституциялық заңның 1-бабына сәйкес, Қазақстан Республикасы сайлау құқығының пәні болып Қазақстан Республикасының Президентінің, Парламенттің Сенаты мен Мәжілісінің, мәслихат депутаттарын және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін сайлауын өткізу кезінде пайда болатын қоғамдық қатынастар, сонымен бірге Республика азаматтарының ерік білдіру бостандықтарын қамтамасыз ететін кепілдіктер болып табылады.

Республикалық референдум - Конституция, Конституциялық заңдар мен басқа да Қазақстан Республикасының мемлекеттік өміріндегі өте маңызды мәселелер жөніндегі

шешімдердің жобалары бойынша, Республиканың барлық аумағында өткізілетін бүкілхалықтық дауыс беру. Бұл халық билігін тікелей жүзеге асырудың ең маңызды тәсілі саналады. Референдум қабылдаған шешім ең жоңғары талап етуші күшке ие. Оның Қазақстанның барлық аумағына бірдей міндетті күші бар және әлдеқандай органдар тарапынан бекітуді қажет етпейді. Конституцияның, Конституциялық заңдардың, басқа да құқықтық актілер мен заңдардың арасында сәйкессіздік болған жағдайда, ол өзгешеліктер Конституцияны және басқа да аталған актілердің барлығын Республикалық референдум қабылдаған шешімге сай жүйелендіру жолымен түзе тiлiндi.

Республикалық референдумға азаматтар ерікті түрде қатысып, жабық дауыс береді. Он сегіз жасқа толған Республика азаматтары тегіне, әлеуметтік, лауазымдық, мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, мекен-жайына немесе басқа да жағдайларына қарамастан, республикалық референдумға қатысуға құқықты. Әр азамат референдумда теңдей дауысқа ие.

Сот іс-әрекетке қабілетсіз деп таныған, сондай-ақ сот үкімі бойынша бас бостандығынан айыру орындарында отырған азаматтардың референдумға қатысуға құқығы жоқ.

Республикалық референдум өткізудің ерікті сайлаумен ортақ жағы көп. *Референдум мақсаты – адамды сайлау емес, мәселе шешу.* Референдумға қойылатын мәселе азамат оған “иә” немесе “жоқ” деп бір жақты жауап беретіндей, не ұсынылған бірнеше шешімдердің біреуін таңдай алатындай деңгейде болуы тиіс. Қатысуға құқықты азаматтардың жартысынан астамы дауыс беруге қатысса, референдум өткізілген болып есептеледі [6]. Республикалық референдум өткізу жөніндегі шешімді, Конституцияға сай, Республика Президенті қабылдайды. Республикалық референдум өткізу жөніндегі ұсыныс, сондай-ақ, Парламент пен Үкімет тарапынан және республикалық референдумға қатысуға құқықты кемінде екі жүз мың республика азаматының қолдауымен қойылуы мүмкін. Республикалық референдумді ұйымдастырып, өткізу мен оның нәтижесін анықтау Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылғы 2 қарашадағы конституциялық күші бар “*Республикалық референдум туралы*” Жарлығы бойынша жүзеге асады. Күшіне енген жаңа Конституцияға сәйкес және дамыған демократиялық, елдердің тәжірибесіне сүйене отырып қабылданған бұл актіде республикалық референдумға негіз бола алмайтын мәселелердің жеткілікті тізімі келтіріледі. Тәуелсіз мемлекет тарихындағы алғашқы республикалық референдум Қазақстанда 1995 жылғы сәуір мен тамыз айларында өткізілді. Оларда Қазақстан Республикасының бүкіл халық сайлаған Президенті Н.Ә.Назарбаевтың өкілеттік мерзімін 2000 жылға дейін ұзарту және Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясын қабылдау жөніндегі мәселелер шешімін тапты. Соңғы референдумның алдында Н.Ә.Назарбаев ұсынған Конституция жобасы талқыланды. Жалпыхалықтық талқылаудың мақсаты – көпшіліктің ұсынысын есепке ала отырып, Заң жобасын жетілдіре түсу және оған қолдау көрсету.

Демек Қазақстандағы жергілікті өзін-өзі басқару жүйесі тек бір ғана заңның аясында жүзеге аса қояды дегенге сену қиын. Бұл жерде дергілікті қкілдерді сайлау да, органдардың статусына өзгерістер енгізу да қатар жүру керек сияқты. Бір сөзбен айтқанда, жергілікті басқару жүйесіне толық реформа жүргізу қажет. 1982 жылы муниципалдық реформаны нәтижесінде Францияда жергілікті мәселелерді шешу толығынан жергілікті қауымға берілді. Бұл реформаны жергілікті қауымдарда, мемлекет те қолдада. Мемлекеттің қолында тек әкімшілік бақылау жұмысы ғана қалды. Оны үкімет пен президенттің өкілі атқаратын болды. Унитарлық Францияның тәжірибесі

көп елдерге үлгі болғаны анық.

Жергілікті өзін-өзі басқару жүйесіндегі халық басқаруының тікелей түрі референдум болып табылады. Жергілікті мәселелерді шешудегі аса маңыздыларын шешу үстінде не кеңестің өзі немесе халықтың бір бөлігінің талауымен жергілікті референдум өткізіледі. Референдум жөнінде бастама көтеретін адамдардың саны Жарғыда көрсетілуі шарт. Көптеген жерлерде Жарғының өзі референдум арқылы қабылданады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995. (өзгерістер мен толықтырулар 10.03.2017.)
- 2 Ғ.Сапарғалиев Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы. А.: 2004.
- 3 Мухамеджанов Э.Б. Избирательное право Республики Казахстан. Алматы: 2005.
- 4 Матейкович М.С. Защита избирательных прав граждан в Российской Федерации. М.: 2003.
- 5 «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» ҚР КЗ 28.09.1995.
- 6 Справочная система «Юрист» - www.zakon.kz.

Резюме

В статье рассматривается важное значение институтов непосредственной демократии для демократизации общества и реализации прав человека как высшей ценности государства.

Summary

The article examines the importance of institutions of direct democracy for the democratization of society and the realization of human rights as the highest value of the state.

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖУРНАЛЫ
КАЗАХСТАНСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
KAZAKHSTAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW

Научно-теоретический и информационно-практический журнал

№1
(70)

Подписано в печать 30.04.2019г. Формат 60x84 ^{1/8}.
Печать цифровая. Бумага офсетная. Усл. печ. л. 14,5. Тираж 500 экз. Заказ № 00049.

Адрес типографии:
г. Алматы, ул. Шарипова 120
. +7 (707) 214-02-50, +7 (777) 214-02-50
almaprintmaster@gmail.com